

ΕΘΝΙΚΟ ΚΑΙ ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑΚΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΘΗΝΩΝ

ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΗ ΣΧΟΛΗ

ΤΜΗΜΑ ΦΙΛΟΛΟΓΙΑΣ

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

Ευγενία Ξαπλαντέρη

Η στάση του Θουκυδίδη και του Πολύβιου απέναντι στους προγενέστερούς τους ιστορικούς.

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

ΑΘΗΝΑ 2017

Ευγενία Ξαπλαντέρη

Η στάση του Θουκυδίδη και του Πολύβιου απέναντι στους προγενέστερούς τους ιστορικούς.

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

ΕΠΟΠΤΗΣ: Βασίλειος Βερτουδάκης

ΕΠΙΤΡΟΠΗ: Βασίλειος Λεντάκης

Αμφιλόχιος Παπαθωμάς

ΑΘΗΝΑ 2017

Copyright © , **Ευγενία Ξαπλαντέρη, 2017**

Με επιφύλαξη παντός δικαιώματος. All rights reserved.

Απαγορεύεται η αντιγραφή, αποθήκευση και διανομή της παρούσας εργασίας, εξ ολοκλήρου ή τμήματος αυτής, για εμπορικό σκοπό. Επιτρέπεται η ανατύπωση, αποθήκευση και διανομή για σκοπό μη κερδοσκοπικό, εκπαιδευτικής ή ερευνητικής φύσης, υπό την προϋπόθεση να αναφέρεται η πηγή προέλευσης και να διατηρείται το παρόν μήνυμα.

Οι απόψεις και θέσεις που περιέχονται σε αυτήν την εργασία εκφράζουν τον

συγγραφέα και δεν πρέπει να ερμηνευθεί ότι αντιπροσωπεύουν τις επίσημες θέσεις του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΠΕΡΙΛΗΨΗ	5
ΕΙΣΑΓΩΓΗ	5
 ΚΕΦΑΛΑΙΟ Ι: ΕΙΣΑΓΩΓΗ ΣΤΟΝ ΘΟΥΚΥΔΙΔΗ	6
Η γέννηση της Ιστοριογραφίας και η ιστοριογραφική παράδοση πριν από τον Θουκυδίδη	
i) ΟΙ ΣΥΝΘΗΚΕΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΟΓΡΑΦΙΑΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ	7
ii) ΟΙ ΙΩΝΕΣ ΙΣΤΟΡΙΚΟΙ-ΛΟΓΟΓΡΑΦΟΙ	8
iii) Ο ΕΛΛΑΝΙΚΟΣ Ο ΛΕΣΒΙΟΣ	9
iv) ΗΡΟΔΟΤΟΣ, Ο “ΠΑΤΕΡΑΣ” ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ	11
v) ΘΟΥΚΥΔΙΔΗΣ Ο ΑΘΗΝΑΙΟΣ	14
 ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΙΙ: Η ΣΤΑΣΗ ΤΟΥ ΘΟΥΚΥΔΙΔΗ ΑΠΕΝΑΝΤΙ ΣΤΟΥΣ ΠΡΟΓΕΝΕΣΤΕΡΟΥΣ ΙΣΤΟΡΙΚΟΥΣ	16
Σχολιασμός αποσπασμάτων	
ΘΟΥΚΥΔΙΔΗΣ, <i>ΙΣΤΟΡΙΑΙ</i> , ΒΙΒΛΙΟ 1	17
ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ	24
 ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΙΙΙ: ΕΙΣΑΓΩΓΗ ΣΤΟΝ ΠΟΛΥΒΙΟ	25
Η ιστοριογραφική παράδοση από τον Θουκυδίδη μέχρι τον Πολύβιο και το έργο του δεύτερου	
i) Η ΙΣΤΟΡΙΟΓΡΑΦΙΑ ΑΠΟ ΤΟΝ ΘΟΥΚΥΔΙΔΗ ΜΕΧΡΙ ΤΟΝ ΠΟΛΥΒΙΟ	25
ii) ΠΟΛΥΒΙΟΣ Ο ΜΕΓΑΛΟΠΟΛΙΤΗΣ	30
 ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΙV: Η ΣΤΑΣΗ ΤΟΥ ΠΟΛΥΒΙΟΥ ΑΠΕΝΑΝΤΙ ΣΤΟΥΣ ΠΡΟΓΕΝΕΣΤΕΡΟΥΣ ΙΣΤΟΡΙΚΟΥΣ	34
Σχολιασμός αποσπασμάτων	
i) ΠΟΛΥΒΙΟΣ, <i>ΙΣΤΟΡΙΑΙ</i> , ΒΙΒΛΙΟ 1	35
ii) ΠΟΛΥΒΙΟΣ, <i>ΙΣΤΟΡΙΑΙ</i> , ΒΙΒΛΙΟ 2	37
iii) ΠΟΛΥΒΙΟΣ, <i>ΙΣΤΟΡΙΑΙ</i> , ΒΙΒΛΙΟ 3	41

iv) ΠΟΛΥΒΙΟΣ, <i>ΙΣΤΟΡΙAI</i> , ΒΙΒΛΙΟ 7	47
v) ΠΟΛΥΒΙΟΣ, <i>ΙΣΤΟΡΙAI</i> , ΒΙΒΛΙΟ 8	49
vi) ΠΟΛΥΒΙΟΣ, <i>ΙΣΤΟΡΙAI</i> , ΒΙΒΛΙΟ 10	50
vii) ΠΟΛΥΒΙΟΣ, <i>ΙΣΤΟΡΙAI</i> , ΒΙΒΛΙΟ 12	51
viii) ΠΟΛΥΒΙΟΣ, <i>ΙΣΤΟΡΙAI</i> , ΒΙΒΛΙΟ 15	58
ix) ΠΟΛΥΒΙΟΣ, <i>ΙΣΤΟΡΙAI</i> , ΒΙΒΛΙΟ 16	60
x) ΠΟΛΥΒΙΟΣ, <i>ΙΣΤΟΡΙAI</i> , ΒΙΒΛΙΟ 34	63
xi) ΠΟΛΥΒΙΟΣ, <i>ΙΣΤΟΡΙAI</i> , ΒΙΒΛΙΟ 38	64
ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ	66
 ΣΥΝΟΨΗ-ΣΥΝΟΛΙΚΑ ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ	67
 ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	71
ΠΑΡΑΘΕΜΑΤΑ	76

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Η ιστοριογραφική επιστήμη γεννήθηκε και διαμορφώθηκε στην Ελλάδα, ακολουθώντας μία πορεία αιώνων (από τους πρώτους Έλληνες λογογράφους μέχρι τον Θουκυδίδη, τον Πολύβιο και τους μεταγενέστερους ιστορικούς). Στο πλαίσιο της παρούσας εργασίας επιχειρείται η μελέτη της στάσης των δύο μεγάλων ιστορικών, του Θουκυδίδη και του Πολύβιου, απέναντι στους προγενέστερούς τους ιστορικούς και την ιστοριογραφία. Μελετώντας αποσπάσματα από το έργο τους κι ακολουθώντας τη διαμόρφωση της ιστοριογραφίας ως επιστήμης, φτάνουμε στα στοιχεία που διαμόρφωσαν την ερευνητική και κριτική ματιά του Θουκυδίδη, αλλά και την οξύτατη πολιτική σκέψη του Πολύβιου, ώστε να καταλήξουμε σε ασφαλή συμπεράσματα για τον τρόπο με τον οποίο οι δύο μεγάλοι ιστορικοί αντιμετώπιζαν την ιστοριογραφία και τους εκπροσώπους της.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η γέννηση της ιστοριογραφίας στον ελλαδικό χώρο δεν ήταν τυχαίο γεγονός και η διαδικασία της διαμόρφωσής της ως επιστήμης υπήρξε μακράιωνη (από τους πρώτους Έλληνες λογογράφους μέχρι τον Πολύβιο και τους μεταγενέστερους ιστορικούς). Χωρίς αμφιβολία, οι δύο μεγάλες φυσιογνωμίες που τη διαμόρφωσαν ως επιστήμη, ορίζοντας τον σκοπό, το ύφος και την ερευνητική μεθοδολογία της, είναι ο Θουκυδίδης και ο Πολύβιος. Ο πρώτος στην ιστορία του για τον Πελοποννησιακό Πόλεμο θέτει τις βάσεις και τα πλαίσια της ιστοριογραφίας ως επιστήμης, εισάγοντας τη μέθοδο της αυτοψίας και προχωρώντας στη συγγραφή του έργου του με ύφος αμιγώς επιστημονικό, αναζητώντας τις αιτίες των γεγονότων βασισμένος σε τεκμήρια κι αποδείξεις. Ο δεύτερος, ακολουθώντας τα βήματα του Θουκυδίδη, γίνεται ο πρώτος συγγραφέας μίας καθολικής ιστορίας, καταδεικνύοντας τη βαθύτερη σχέση αιτίου-αιτιατού ανάμεσα στα γεγονότα υπό το πρίσμα της οξύτατης πολιτικής και κριτικής του ματιάς.

Σκοπός της παρούσας εργασίας είναι αρχικά η ένταξη του Θουκυδίδη και του Πολύβιου στο ευρύτερο ιστοριογραφικό περιβάλλον και στη συνέχεια η μελέτη της στάσης τους απέναντι στην ιστοριογραφική επιστήμη και τους προγενέστερούς τους ιστορικούς. Για τον σκοπό αυτό, στο πρώτο κεφάλαιο γίνεται μία σύντομη επισκόπηση της διαμόρφωσης της ιστοριογραφίας μέχρι και την εποχή του

Θουκυδίδη. Παρουσιάζονται οι παράγοντες που συνέβαλαν στη γέννηση και τη διαμόρφωσή της στην Ελλάδα, οι βασικές αρχές της, αλλά και οι σημαντικότεροι εκπρόσωποι του είδους πριν από τον Θουκυδίδη. Στο δεύτερο κεφάλαιο, γίνεται η μελέτη και ο σχολιασμός των επίμαχων αποσπασμάτων από το πρώτο βιβλίο των *Ιστοριών* του Θουκυδίδη, ώστε να καταφανεί η στάση του ιστορικού προς τους προκατόχους του και οι απόψεις του για την ιστοριογραφία. Στο τρίτο κεφάλαιο, γίνεται μία σύντομη επισκόπηση της ιστοριογραφικής παράδοσης και των βασικών εκπροσώπων της κατά την περίοδο μετά τον Θουκυδίδη και μέχρι και τον Πολύβιο, ώστε να γίνει η ένταξη του τελευταίου στην εποχή του. Στο τέταρτο κεφάλαιο, γίνεται η μελέτη και ο σχολιασμός επιλεγμένων αποσπασμάτων από το έργο του Πολύβιου συνολικά, ώστε να γίνει φανερή η άποψή του για την ιστοριογραφική επιστήμη και τους μέχρι τότε εκπροσώπους της. Τα συμπεράσματα της μελέτης περιλαμβάνονται στο κεφάλαιο «Σύνοψη- Συνολικά Συμπεράσματα». Τέλος, ακολουθούν η βιβλιογραφία, αλλά και τα παραθέματα, όπου περιλαμβάνονται σχετικά αποσπάσματα για σύγκριση με τα σχολιαζόμενα αποσπάσματα και βαθύτερη κατανόηση του θέματος.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Ι: ΕΙΣΑΓΩΓΗ ΣΤΟΝ ΘΟΥΚΥΔΙΔΗ

Η γέννηση της Ιστοριογραφίας και η ιστοριογραφική παράδοση πριν από τον Θουκυδίδη

Η Ιστοριογραφία ως επιστήμη γεννήθηκε στον ελλαδικό χώρο κατά τα χρόνια της μετάβασης από τον 6ο στον 5ο αιώνα π.Χ. ως αποτέλεσμα συγκεκριμένων προϋποθέσεων και παραγόντων. Προκειμένου, λοιπόν, να γίνει πλήρως κατανοητή η συμβολή του Θουκυδίδη στην επιστήμη της ιστοριογραφίας, αλλά και η στάση του απέναντι στους προγενέστερους ιστορικούς, κρίνεται σκόπιμο να προηγηθεί μία συνοπτική επισκόπηση των απαρχών της μέχρι τότε ιστοριογραφικής παράδοσης και των βασικών σταθμών της εξέλιξής της. Έτσι, στο κεφάλαιο αυτό παρουσιάζονται οι συνθήκες της γέννησης της ιστοριογραφίας στην Ελλάδα με ιδιαίτερη αναφορά στους βασικούς σταθμούς της εξέλιξής της: τους Ίωνες ιστορικούς-λογογράφους, τον Ελλάνικο τον Λέσβιο, τον Ηρόδοτο και τον Θουκυδίδη.

ι) ΟΙ ΣΥΝΘΗΚΕΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΟΓΡΑΦΙΑΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

Όπως αναφέρθηκε προηγουμένως, η ιστοριογραφία γεννήθηκε στον ελλαδικό χώρο κατά τον 6ο-5ο αιώνα π.Χ. και η διαμόρφωσή της περιλαμβάνει κάποια βασικά χαρακτηριστικά¹, τα οποία έχουν διαχρονική ισχύ: την κριτική στάση απέναντι στην παράδοση, στην αυθεντία και σε ό,τι θεωρείται γενικώς αποδεκτό· την αναζήτηση των βαθύτερων αιτίων των γεγονότων με βάση τη λογική και όχι στη σφαίρα του μεταφυσικού· την αφήγηση των γεγονότων του παρελθόντος με επισήμανση της σύνδεσης μεταξύ των επιμέρους συμβάντων, των εξελίξεων και των προσώπων που συμμετέχουν σ' αυτά. Με βάση αυτά τα χαρακτηριστικά προκύπτει ο ορισμός της ιστοριογραφίας ως της επιστήμης που ασχολείται με την έρευνα και την καταγραφή των γεγονότων του παρελθόντος, τη διερεύνηση των βαθύτερων αιτίων τους με βάση τη λογική και την παρουσίασή τους με την κατάδειξη των σχέσεων αιτίου-αιτιατού που υπάρχουν μεταξύ τους. Είναι η επιστήμη που ασχολείται με την αναζήτηση της αλήθειας και, ως εκ τούτου, ασκεί έντονη κριτική στην παράδοση και απορρίπτει οτιδήποτε αναπόδεικτο ή μυθώδες.

Με αυτά τα χαρακτηριστικά η ιστοριογραφία γεννήθηκε και διαμορφώθηκε στον ελλαδικό χώρο λόγω της ύπαρξης κάποιων συνθηκών² που ευνοούσαν την ανάπτυξή της. Αρχικά, στην Ελλάδα έχει ήδη καλλιεργηθεί η επική (ηρωική και διδακτική) και η λυρική ποίηση. Η μακρά αυτή επική και λυρική παράδοση θα συνδεθεί με την ανάπτυξη της ιστοριογραφίας, αφού ήδη από την αρχαιότητα τα δύο αυτά είδη της ποίησης θεωρούνταν πρόδρομοί της, καθώς εμπεριέχουν στοιχεία από τη μέθοδό της. Επιπλέον, στην ανάπτυξη της ιστοριογραφίας στην Ελλάδα συνέβαλε και το γεγονός ότι οι αρχαίοι Έλληνες είχαν διευρύνει κατά πολύ τους γεωγραφικούς τους ορίζοντες έξω από τον ελλαδικό χώρο με εξερευνητικά ταξίδια σε όλον τον τότε γνωστό κόσμο. Έτσι, η καταγραφή των εντυπώσεων και των πληροφοριών που συνέλεξαν από τα ταξίδια αυτά οδηγεί στην εμφάνιση του λογοτεχνικού είδους του περίπλου. Ένας ακόμη σημαντικός παράγοντας είναι η ανάπτυξη της ιωνικής φιλοσοφίας κατά τον 6ο αιώνα π.Χ. με βασικό εκπρόσωπο τον Αναξίμανδρο τον Μιλήσιο. Για πρώτη φορά η αναζήτηση των αληθειών που διέπουν τον κόσμο γίνεται με βάση τη λογική, με συνέπεια την ανάπτυξη της κριτικής σκέψης και την όξυνση

¹ Βλ. Ρεγκάκος 2009: 21-31.

² Βλ. Ρεγκάκος 2009: 21-31.

του κριτικού πνεύματος. Τέλος, η χρήση της γραφής και η ανάπτυξη του πεζού λόγου, η ανάγκη διεύρυνσης των εξωτερικών σχέσεων, αλλά και η συναίσθηση της προόδου αποτελούν βασικούς παράγοντες που συνέβαλαν στην ανάπτυξη της ιστοριογραφίας στον ελλαδικό χώρο.

Γίνεται, λοιπόν, φανερό ότι δεν είναι καθόλου τυχαίο το γεγονός ότι ο τόπος γέννησης και διαμόρφωσης της ιστοριογραφίας δεν είναι άλλος από τον τόπο όπου υπήρχαν όλες οι παραπάνω συνθήκες, η Ιωνία.

ii) ΟΙ ΙΩΝΕΣ ΙΣΤΟΡΙΚΟΙ-ΛΟΓΟΓΡΑΦΟΙ

Οι συνθήκες για τη γέννηση της ιστοριογραφίας ωρίμασαν κατ'αρχήν στην Ιωνία, όπου μία σειρά από συγγραφείς έβαλαν με το έργο τους τη βάση για τη διαμόρφωσή της ως επιστήμης αργότερα. Πρόκειται για τους Ίωνες ιστορικούς ή λογογράφους³, οι σπουδαιότεροι από τους οποίους παρουσιάζονται με συντομία σ' αυτήν την ενότητα. Σημειώνεται ότι με τον όρο "Ίωνες" δεν εννοούνται μόνο όσοι συγγραφείς έχουν καταγωγή από την Ιωνία, αλλά όλοι όσοι έγραψαν το έργο τους στην ιωνική διάλεκτο.

Ο πρώτος συγγραφέας που επιχειρεί τη συστηματική αξιοποίηση και παρουσίαση των γεγονότων του παρελθόντος είναι ο Εκαταίος ο Μιλήσιος⁴ (τέλη 6ου-αρχές 5ου αιώνα π.Χ.). Ως εισηγητής των κριτηρίων για την έρευνα των γεγονότων του παρελθόντος, του κριτηρίου της κοινής λογικής και του κριτηρίου του ελέγχου της αξιοπιστίας της παράδοσης με βάση τον τρόπο δημιουργίας της, θέτει τις βάσεις για τη διαμόρφωση της ιστορικής συνείδησης των Ελλήνων, παρ' όλες τις αδυναμίες της κριτικής του μεθόδου. Στα βήματά του βαδίζει και ο μεταγενέστερός του Ακουσίλαος⁵ από το Άργος, αφηγούμενος όλη την παλαιότερη ιστορία επισημαίνοντας τις συνδέσεις μεταξύ των μύθων.

Ο Φερεκύδης ο Αθηναίος⁶ (πρώτο μισό του 5ου αιώνα π.Χ.) σε μία προσπάθεια να συνδέσει την ηρωική εποχή με το πρόσφατο ιστορικό παρελθόν, δεν

³ Βλ. Bury 2010: 9-33` Ρεγκάκος 2009: 33-52.

⁴ Βλ. FGrHist 1` Bury 2010: 14-21` Ρεγκάκος 2009: 33-37.

⁵ Βλ. FGrHist 2` Bury 2010: 21-23` Ρεγκάκος 2009: 37-38.

⁶ Βλ. FGrHist ` Bury 2010: 21-23` Ρεγκάκος 2009: 38-39.

φαίνεται να τηρεί την κριτική στάση των προκατόχων του απέναντι στην παράδοση, γεγονός που συμβαίνει και με τον Ξάνθο τον Λυδό⁷. Ωστόσο, το έργο του αποτελεί καινοτομία στην εξέλιξη της ιστοριογραφίας, καθώς συνδέει τον μύθο με παρατηρήσεις από τις θετικές επιστήμες, ενώ προχωρεί και σε γλωσσικές παρατηρήσεις σε μια προσπάθεια να εξηγήσει τα μυθικά γεγονότα.

Ο Δημοκλής από τα Φύγελα⁸ προσπάθησε να συνδυάσει τη μυθική παράδοση με παρατηρήσεις της φυσικής ιστορίας, κατά το πρότυπο του Ξάνθου του Λυδού, ενώ ο Ίων ο Χίος⁹ (περίπου 480-423 π.Χ.) επιχειρεί τη σύνδεση του μυθικού με το σύγχρονο ιστορικό παρελθόν. Ακόμη, το έργο του *Επιδημιαί*, όπου κατέγραψε τις εμπειρίες του από τα ταξίδια του και τις συναντήσεις του με σπουδαίες προσωπικότητες της αρχαιότητας, παρουσιάζει μεγάλο ενδιαφέρον, καθώς αποτελεί το πρώτο δείγμα του είδους των απομνημονευμάτων.

Ο Χάρων ο Λαμψακηνός¹⁰, ο οποίος τοποθετείται στα χρόνια ανάμεσα στον Ελλάνικο και τον Πελοποννησιακό πόλεμο, δεν αρκείται στην απλή καταγραφή των γεγονότων, αλλά επιχειρεί μία σύνδεσή τους. Τέλος, ο Αντίοχος ο Συρακόσιος¹¹, ο οποίος είναι ο πρώτος ιστορικός των ελληνικών αποικιών στη Δύση, τηρεί κριτική στάση απέναντι στην παράδοση και θυμίζει τον Εκαταίο, τον Ηρόδοτο και τον Ελλάνικο.

iii) Ο ΕΛΛΑΝΙΚΟΣ Ο ΛΕΣΒΙΟΣ

Ένας από τους σπουδαιότερους Ίωνες ιστορικούς είναι ο Ελλάνικος ο Λέσβιος¹² που έζησε την ίδια περίπου εποχή με τον Θουκυδίδη. Γεννήθηκε στη Μυτιλήνη, πέρασε ένα μέρος της ζωής του στη μακεδονική βασιλική αυλή και πέθανε στην απέναντι από τη Λέσβο μικρασιατική ακτή. Ο θάνατός του χρονολογείται μετά το έτος 404 π.Χ. Η συμβολή του στην εξέλιξη της ιστοριογραφίας είναι σημαντική,

⁷ Βλ. FGrHist 765` Bury 2010: 27` Ρεγκάκος 2009: 39-41.

⁸ Βλ. Ρεγκάκος 2009: 41.

⁹ Βλ. FGrHist 392` Ρεγκάκος 2009: 41-45.

¹⁰ Βλ. FGrHist 262` Bury 2010: 24-25` Ρεγκάκος 2009: 48-50.

¹¹ Βλ. FGrHist 555` Bury 2010: 27` Ρεγκάκος 2009: 50-51.

¹² Βλ. FGrHist 4` Bury 2010: 27-32` Ρεγκάκος 2009: 45-50.

καθώς με το έργο του επιχειρεί μία πρώτη προσπάθεια συστηματοποίησης και κατάταξης των γεγονότων του παρελθόντος κατά χρονολογική σειρά. Πρότυπά του είναι ο Εκαταίος και ο Ηρόδοτος.

Το εκτενές συγγραφικό του έργο (μαρτυρούνται 23 διαφορετικοί τίτλοι έργων του) φανερώνει τα ποικίλα ενδιαφέροντά του που εκτείνονται στους κλάδους της μυθογραφίας, της εθνογραφίας και της χρονογραφίας. Στον κλάδο της μυθογραφίας πραγματεύτηκε τους μύθους σε τέσσερα έργα του (*Φορωνίς, Δευκαλιωνεία, Άσσωπίς και Άτλαντίς*), αλλά και σ' ένα έργο με τον τίτλο *Τρωϊκά*. Σ' αυτά συσχετίζει τους πρωταγωνιστές όλων των μύθων με τέσσερα γενεαλογικά δέντρα, τα οποία συνδέονταν μεταξύ τους με αυθαίρετους υπολογισμούς, ώστε όλα σχεδόν να καταλήξουν στα Τρωϊκά. Στα έργα αυτά η στάση του Ελλάνικου είναι ορθολογιστική, κατά το πρότυπο του Εκαταίου, καθώς επιχειρεί τη ρεαλιστική αναπαράσταση μυθικών γεγονότων.

Ο Ελλάνικος, όμως, έγραψε κι έργα εθνογραφικού-γεωγραφικού περιεχομένου, σύμφωνα με το πρότυπο του Εκαταίου και του Ηροδότου. Για τη συγγραφή των έργων που είχαν ως θέμα τους “βαρβαρικούς” λαούς (*Κυπριακά, Αίγυπτιακά, Περσικά, Συθικά, Λυδιακά*) χρησιμοποίησε υλικό από το έργο των προκατόχων του. Τα έργα, όμως, που αφορούσαν τα διάφορα ελληνικά φύλα (*Αΐολικά, Άργολικά, Περί Άρκαδίας, Βοιωτικά, Θετταλικά, Περί Χίου κτίσεως*) στηρίχτηκαν κυρίως στην προσωπική του έρευνα.

Ωστόσο, η αξία του Ελλάνικου ως ιστορικού γίνεται φανερή κυρίως στην ενασχόλησή του με τον κλάδο της χρονογραφίας. Το έργο του *Καρνεονίκαι*, που κυκλοφόρησε σε πεζή κι έμμετρη μορφή, αποτελεί έναν κατάλογο των νικητών στους μουσικούς αγώνες των Καρνείων στη Σπάρτη και χρησίμευε ως χρονολογικός άξονας προσδιορισμού της ιστορίας της μουσικής και της λυρικής ποίησης. Ακόμη, ο Ελλάνικος επιχείρησε να γράψει το πρώτο πλήρες ελληνικό χρονικό σύμφωνα με το πρότυπο των βασιλικών χρονικών της Ανατολής. Πρόκειται για το έργο *Ίέριαι τῆς Ἡρας αἱ ἐν Ἀργεῖ*, στο οποίο ουσιαστικά καταγράφεται ολόκληρη η ελληνική ιστορία με άξονα τη θητεία των ιερειών της Ἡρας στο Ἄργος. Το εγχείρημά του αυτό είναι καινοτόμο, ωστόσο το συγκεκριμένο χρονολογικό σύστημα- με την ταξινόμηση των γεγονότων κατά χρονολογική σειρά και όχι κατά θεματικές ενότητες -μάλλον δεν μπορούσε να εφαρμοστεί πλήρως στα ελληνικά δεδομένα. Έτσι, ελλείπει μαρτυριών

για γεγονότα του παρελθόντος, ο Ελλάνικος κάποιες φορές ίσως προχώρησε σε δικές του επινοήσεις ή βασίστηκε σε πλαστά στοιχεία, ώστε να διατηρήσει τη συνέχεια του έργου του.

Τέλος, ο Ελλάνικος έγινε ο ιδρυτής ενός νέου είδους, αυτού της ιστοριογραφίας της Αττικής (Ατθιδογραφία), το οποίο ακμάζει κυρίως κατά τον 4ο αιώνα π.Χ. Το χρονολογικό σύστημα που χρησιμοποίησε στο έργο *Ἀτθίς* βασίζεται στη διαδοχή των βασιλέων της Αθήνας που αποτελεί άξονα της μυθικής ιστορίας. Για τα πραγματικά γεγονότα χρησιμοποίησε ως άξονα χρονολόγησης τη διαδοχή των επώνυμων αρχόντων. Ωστόσο, το σύστημα χρονολόγησης που χρησιμοποιεί γίνεται αντικείμενο κριτικής από τον Θουκυδίδη, όπως θα φανεί στο επόμενο κεφάλαιο.

Η συμβολή του Ελλάνικου στην εξέλιξη της ιστοριογραφίας έγκειται στο γεγονός ότι επιχειρεί μία διάκριση ανάμεσα στα γεγονότα που θεωρεί μυθικά και στην πραγματική ιστορία. Επίσης, επιχείρησε μία επιστημονική χρονολόγηση, η οποία δεν βασίστηκε στις γενεαλογίες, αν και κάποιες φορές χρειάστηκε να καταφύγει σε παλαιότερες μεθόδους. Παρά το γεγονός ότι δέχτηκε την έντονη κριτική των αρχαίων ιστορικών ως προς την αξιοπιστία του, εξαιτίας της παρέκκλισής του από τις παραδοσιακές μεθόδους της ιστορικής συγγραφής, ο Ελλάνικος κατάφερε να υπερβεί τα στενά τοπικά πλαίσια των προηγούμενων Ιώνων ιστορικών-λογογράφων προσδίδοντας στο έργο του στοιχεία επιστημονικής μεθοδολογίας.

iv) ΗΡΟΔΟΤΟΣ, Ο “ΠΑΤΕΡΑΣ” ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ

Ο Ηρόδοτος¹³ γεννήθηκε στην Αλικαρνασσό της Μικράς Ασίας πιθανότατα το 484 π.Χ. Το έτος θανάτου του πρέπει να ήταν το 425 π.Χ. , και ο τόπος θανάτου και ταφής του η αθηναϊκή αποικία των Θουρίων στον κόλπο του Τάραντα.

Την περίοδο πριν τη διαμονή του στην Αθήνα, ο Ηρόδοτος πραγματοποίησε μία σειρά από μεγάλα ταξίδια¹⁴ κι ήρθε σ’ επαφή με διάφορους τόπους, λαούς και πολιτισμούς. Ταξίδεψε στην Αφρική, την Ασία, τον Εύξεινο Πόντο, τη Θράκη και τη

¹³ Βλ. Bury 2010: 37-68.

¹⁴ Βλ. Ρεγκάκος 2009: 50-60.

Μακεδονία, ενώ παρέμεινε για κάποιο χρονικό διάστημα στην Αίγυπτο κι έφτασε μέχρι την Τύρο της Φοινίκης και τη Μαύρη Θάλασσα. Επίσης,, ταξίδεψε στη Θράκη, τη Μακεδονία και τη Σαμοθράκη, ενώ έφτασε και στη Βαβυλώνα. Είναι πιθανή και η επίσκεψή του στην Κυρήνη. Σημαντικό ρόλο στη ζωή του Ηροδότου έπαιξε η διαμονή του στην Αθήνα, η οποία χρονολογείται στα μέσα της δεκαετίας του 440 π.Χ. Είναι γεγονός ότι η επίδραση των *Ιστοριών* του Ηροδότου στην Αθήνα την εποχή εκείνη ήταν τεράστια. Ο Ηρόδοτος στην Αθήνα αναδείχτηκε σε εξέχουσα προσωπικότητα, συμμετείχε σε επιστημονικές συζητήσεις, συνδέθηκε μέχρι ένα βαθμό με τον Περικλή και τον Σοφοκλή, ενώ το έργο του επηρέασε την τραγωδία.

Απόσταγμα των εμπειριών που αποκόμισε από τα ταξίδια του είναι το έργο του *Ιστορίαι*, όπου, εκτός από τις εμπειρίες του, καταγράφει και πληροφορίες εθνογραφικές, πολιτισμικές, γεωγραφικές και ιστορικές.. Ο ίδιος ο Ηρόδοτος στο προοίμιο, αφού συστήνεται, αποκαλεί το έργο του “*ιστορίας απόδειξιν*”, εννοώντας τη “*διερεύνηση*”, την ερευνητική εργασία του διανοητή. Στο έργο¹⁵ του ο Ηρόδοτος παραθέτει μία αρκετά συνεπή εικόνα του διαφορετικού τρόπου ζωής των λαών που κατοικούσαν στη γνωστή σ’εκείνον οικουμένη. Αυτή συνοδεύεται από την παρουσίαση διαφόρων θεωριών για την εξέλιξη του ανθρώπου σε πολιτική και πολιτισμική οντότητα. Ακόμη, ο Ηρόδοτος επισημαίνει τις διακυμάνσεις στην ιστορία των ανθρώπων και των λαών σε διαχρονικό επίπεδο και καταλήγει στον σχεδιασμό μίας λογικής τάξης που διέπει τις ιστορικές εξελίξεις και τις κινητήριες δυνάμεις τους. Τέλος, ο Ηρόδοτος εκθέτει με σαφήνεια τους παράγοντες που συνετέλεσαν στην ιστορική διαδικασία και οδήγησαν στους Περσικούς πολέμους. Μάλιστα, επεξεργάζεται λογοτεχνικά το υλικό του κατά το επικό πρότυπο προσδίδοντας ομηρικές διαστάσεις στο έργο του, ενώ ο τρόπος παρουσίασης της ευθύνης και της μοίρας κατά τη διάρκεια των Περσικών πολέμων και πριν από αυτούς παραπέμπει στην τραγική ποίηση.

Το ζήτημα της αξιοπιστίας των πηγών του Ηροδότου έχει προκαλέσει έντονες διαφωνίες ανάμεσα στους μελετητές του¹⁶. Κάποιοι αναγνωρίζουν στον Ηρόδοτο κάποιου είδους ιστορική συνείδηση, ενώ άλλοι φτάνουν στο σημείο να

¹⁵ Βλ. Bichler -Rollinger 2006: 23-64.

¹⁶ Βλ. Bichler -Rollinger 2006: 194-250.

αμφισβητήσουν τα ταξίδια του και να θεωρήσουν την πρόθεσή του τελείως πλασματική-λογοτεχνική. Σαφώς, ένα τέτοιο ζήτημα δεν είναι δυνατό να μελετηθεί διεξοδικά στο πλαίσιο της παρούσας εργασίας. Ωστόσο, αξίζει να σημειωθεί ως συμπέρασμα το γεγονός ότι η ιστορία του Ηροδότου πλαισιώνεται από την άποψη ότι τίποτα στη ζωή των κρατών και των ανθρώπων δεν διέπεται από σταθερότητα. Αντίθετα, η μετάβαση από την ευτυχία στη δυστυχία και το αντίστροφο είναι συνεχής κι έκδηλη. Η άποψη αυτή, που ταυτίζεται με την άποψη των αρχαίων Ελλήνων γενικότερα, οδήγησε τον Ηρόδοτο στο συμπέρασμα ότι μόνο η σύνεση και το μέτρο είναι ικανά να προφυλάξουν τα κράτη και τους ανθρώπους από τις συμφορές. Έτσι, μέχρι ένα βαθμό η μεταφυσική, η ηθική και η θεολογία επηρεάζουν την ιστορία στο έργο του. Ο Ηρόδοτος, λοιπόν, συλλαμβάνει την ιστορία ανθρωπολογικά και όχι με βάση την εθνική ταυτότητα, γεγονός στο οποίο οφείλεται η αμεροληψία του ως ιστορικού.

Συμπερασματικά, η αξία του έργου του Ηροδότου¹⁷ έγκειται στην καταγραφή πλήθους εθνογραφικών, γεωγραφικών, ιστορικών και πολιτισμικών πληροφοριών ως αποτέλεσμα των ταξιδιών του στον τότε γνωστό κόσμο. Άλλωστε, η ανθρωπολογική κι όχι εθνική σύλληψη των ιστορικών γεγονότων προσδίδει στο έργο του κάποια αντικειμενικότητα, ενώ επιχειρεί να ξεχωρίσει τα πραγματικά γεγονότα από αυτά που θεωρεί μυθικά. Είναι βέβαιο ότι ο Ηρόδοτος, όπως και ο Θουκυδίδης, επηρεάστηκε μέχρι ένα βαθμό από το έργο του Εκαταίου. Ενδιαφέρον παρουσιάζει η ομοιότητα που παρατηρείται στη συγγραφή του προοιμίου των δύο ιστορικών¹⁸, με τη δήλωση του ονόματος του συγγραφέα, της πατρίδας του και του σκοπού της συγγραφής. Πράγματι, η μορφή του προοιμίου του Ηροδότου μαρτυρά την επιρροή του από τον προκατόχο του, παρά τις διαφορές ως προς το περιεχόμενο των δύο προοιμίων. Είναι, λοιπόν, βέβαιο πως το έργο του Εκαταίου επηρέασε σημαντικά τη συγγραφή του έργου του Ηροδότου και των μεταγενέστερων ιστορικών..

¹⁷ Βλ. Ρεγκάκος 2009: 119-150.

¹⁸ Βλ. το προοίμιο του Εκαταίου: “*Ἐκαταῖος Μιλήσιος ᾧδε μυθεῖται· τάδε γράφω, ὥς μοι ἀληθέα δοκέει εἶναι· οἱ γὰρ τῶν Ἑλλήνων λόγοι πολλοί τε καὶ γελοῖοι, ὥς ἐμοὶ φαίνεται, εἰσίν.*”. Η ομοιότητα με το προοίμιο του Ηροδότου ως προς τη μορφή είναι εμφανής, αν και παρατηρείται η τάση του συγγραφέα να προβάλλει τον εαυτό του σε σχέση με τους προκατόχους του. Αντίθετα, ο Ηρόδοτος επιχειρεί την προβολή του έργου του και της σημασίας του.

ν) ΘΟΥΚΥΔΙΔΗΣ Ο ΑΘΗΝΑΙΟΣ

Με δεδομένη την εικοσαετή εξορία του από την Αθήνα, το γεγονός ότι πέθανε πριν ολοκληρώσει το μοναδικό του έργο και την αναγνώριση του έργου του κυρίως κατά τα ρωμαϊκά χρόνια, η έλλειψη βιογραφικών πληροφοριών για τον Θουκυδίδη κρίνεται αιτιολογημένη. Έτσι, όσα γνωρίζουμε με ασφάλεια για τη ζωή, το έργο και τις πολιτικές αντιλήψεις του μεγάλου ιστορικού προέρχονται κυρίως από τις ελάχιστες αναφορές που κάνει ο ίδιος μέσα στο έργο του.

Το έτος της γέννησής του τοποθετείται περίπου στο 460 π.Χ., ενώ ο ξαφνικός θάνατός του τοποθετείται μετά το 399 π.Χ. Μετά την εξορία του πρέπει να έζησε στη Θράκη, όπου η οικογένειά του ασκούσε μεγάλη επιρροή, ενώ μετά τη λήξη της το 404 π.Χ. ίσως επέστρεψε στην Αθήνα. Από την πλευρά του πατέρα του είχε συγγενικούς δεσμούς με τον Κίμωνα και τον Μιλτιάδη, ενώ γνώρισε και συνδέθηκε μέχρι ένα βαθμό με σπουδαίες προσωπικότητες της αρχαιότητας, όπως ο Αρχέλαος, ο Ευριπίδης και ο Περικλής.

Μεγαλώνοντας στην Αθήνα στο επίκεντρο των πολιτικών γεγονότων και της λήψης των αποφάσεων ως γόνος μίας ισχυρής οικογένειας ο Θουκυδίδης γρήγορα απέκτησε έντονο πολιτικό προβληματισμό¹⁹. Σίγουρα είχε ακούσει για τους Περσικούς πολέμους και τη συμμαχία της Δήλου, αλλά μεγάλωσε την εποχή που η Αθήνα εξελισσόταν σε ηγεμονική δύναμη απέναντι στους συμμάχους της, ενώ ο Περικλής είχε πλέον υιοθετήσει έναν πιο συντηρητικό πολιτικό προσανατολισμό και οι σοφιστές έστρεφαν διαρκώς τους νέους προς τον πολιτικό ρεαλισμό. Υπό αυτές τις συνθήκες ο Θουκυδίδης απέκτησε τον έντονο πολιτικό προβληματισμό του και εμβάθυνε τη σκέψη του σχετικά με τη φύση της ελευθερίας και της εξουσίας, της υλικής προόδου και της κοινωνικής αποσύνθεσης.

Αξιοσημείωτος είναι ο θαυμασμός του Θουκυδίδα για τον Περικλή, τη μετριοπαθή πολιτική του στάση και την ενωτική δημοκρατία που εκπροσωπούσε, αν και με αυτόν τον τρόπο ήρθε σε ρήξη με την οικογένειά του και τις συντηρητικές πολιτικές της αντιλήψεις. Η στάση του αυτή αποδεικνύει το ενδιαφέρον του για τα πολιτικά ζητήματα ήδη σε νεαρή ηλικία, γεγονός που τον οδήγησε στη σύλληψη και

¹⁹ Βλ. Finley 2010: 46-81` Bury 2010: 69-73.

τη συγγραφή της *Ιστορίας* του κατά την περίοδο της έκρηξης του πολέμου. Ωστόσο, αν και σε νεαρή ηλικία ήταν οπαδός του Περικλή και της δημοκρατίας, φαίνεται ότι μεγαλώνοντας διαμόρφωσε μία πιο συντηρητική πολιτική στάση. Αυτό οφείλεται αφ' ενός στη διαφορετική θεώρηση των γεγονότων σε μία πιο ώριμη ηλικία, κι αφ' ετέρου στην προσωπική του εμπειρία της εξορίας μετά την ήττα στη μάχη της Αμφίπολης, ως συνέπειας της αποτυχημένης ιμπεριαλιστικής πολιτικής του Κλέωνα. Μάλιστα, ο ίδιος φαίνεται να θεωρεί ως βασική αιτία της ήττας της Αθήνας στον Πελοποννησιακό πόλεμο όχι τη σπαρτιατική δύναμη κι υπεροχή, αλλά την εγκατάλειψη της μετριοπαθούς πολιτικής του Περικλή από τους διαδόχους του. Φτάνει, μάλιστα, στο σημείο να καταδικάσει τη δημοκρατία εκείνης της εποχής.

Έτσι, λοιπόν, το πνεύμα του Θουκυδίδη διαμορφώνεται κατά την περίοδο της Αθήνας του Περικλή, ενώ η *Ιστορία* του γράφεται κατά την περίοδο της Αθήνας των διαδόχων του. Ο έντονος πολιτικός του προβληματισμός, διαμορφωμένος ήδη από τη νεαρή του ηλικία, τον διαφοροποιεί από την υπάρχουσα ιστορική παράδοση του Ηροδότου και των άλλων Ιώνων ιστορικών. Σε αντίθεση μ' αυτούς, που επιδιώκουν την τέρψη της αφήγησης, ο Θουκυδίδης στρέφεται προς την αναζήτηση των βαθύτερων αιτίων των ιστορικών γεγονότων κι εμβαθύνει σ' αυτά με σκοπό την ανακάλυψη της αλήθειας. Το έργο του είναι ευρύ και χαρακτηρίζεται από το έντονο πάθος, την αυστηρότητα και την ακρίβεια του ύφους που χαρακτήριζαν και τον ίδιο ως προσωπικότητα.

Ο ίδιος ο ιστορικός περιγράφει λεπτομερώς τη μέθοδό του στο Α' Βιβλίο²⁰ του έργου του. Για την έρευνα των γεγονότων του παρελθόντος και τα μυθικά γεγονότα βασίστηκε σε πληροφορίες από τα ομηρικά έπη και την παράδοση, αφαιρώντας όμως τα διακοσμητικά στοιχεία και κρατώντας μόνο την ουσία. Για τα γεγονότα της εποχής του δεν βασίζεται σε τυχαίες πληροφορίες, αλλά συλλέγει στοιχεία με επισκέψεις στα πεδία των μαχών, επαφές με τις δύο αντίπαλες παρατάξεις και εξέταση διάφορων μαρτυριών. Στη συνέχεια, η σκέψη του οδηγείται σε λογικά συμπεράσματα, τα οποία όμως καταγράφει αφού πρώτα αποδείξει. Συνεπώς, από το έργο του απουσιάζει εντελώς το μυθικό και το μεταφυσικό στοιχείο, σε αντίθεση με το έργο των προκατόχων του. Ως σκοπός της συγγραφής της *Ιστορίας* του δηλώνεται ξεκάθαρα η αναζήτηση της αλήθειας και η διερεύνηση των βαθύτερων αιτίων του πολέμου.

²⁰ Βλ. Ι.22.

Μάλιστα, δεν πρόκειται για μία απλή παράθεση γεγονότων με χρονική αλληλουχία, αλλά για την διερεύνηση και την παρουσίαση της σχέσης αιτίου-αιτιατού μεταξύ τους. Έτσι, το έργο του προορίζεται να μείνει “κτῆμα ἐς αἰί” για τους μελλοντικούς αναγνώστες, ώστε να αποφύγουν τα σφάλματα του παρελθόντος, όταν βρεθούν σε παρόμοιες καταστάσεις, γεγονός βέβαιο, αφού η ανθρώπινη φύση δεν αλλάζει.

Παρά τις δυσκολίες που παρουσίαζε το εγχείρημά του, στις οποίες αναφέρεται εκτενώς ο ίδιος, ο Θουκυδίδης κατάφερε να συγγράψει την *Ιστορία* του με αξιοθαύμαστη αντικειμενικότητα και αμεροληψία, αλλά και με τεράστια αφηγηματική αξία²¹. Έτσι, έγινε ο πρώτος κριτικός ιστορικός θέτοντας τα θεμέλια της σύγχρονης ιστοριογραφίας. Το έργο και η μέθοδός του διόλου τυχαία έγιναν αντικείμενο μελέτης και λειτούργησαν ως πρότυπο για τους μεταγενέστερους ιστορικούς, όπως τον Ξενοφώντα, ο οποίος ολοκλήρωσε το έργο του, τον Πολύβιο, τον Σαλλούστιο, τον Τάκιτο και τον Προκόπιο. Άλλωστε, η αξιοπιστία, η μέθοδός του και ο πολιτικός του στοχασμός αποτελούν αντικείμενο θαυμασμού από τους νεότερους ιστορικούς.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΙΙ: Η ΣΤΑΣΗ ΤΟΥ ΘΟΥΚΥΔΙΔΗ ΑΠΕΝΑΝΤΙ ΣΤΟΥΣ ΠΡΟΓΕΝΕΣΤΕΡΟΥΣ ΙΣΤΟΡΙΚΟΥΣ

Σχολιασμός αποσπασμάτων

Στο προηγούμενο κεφάλαιο έγινε μία σύντομη μελέτη σχετικά με τις καταβολές της επιστήμης της ιστοριογραφίας. Παρουσιάστηκαν τα χαρακτηριστικά της και διερευνήθηκαν οι συνθήκες γέννησης κι εξέλιξής της στον ελλαδικό χώρο. Στη συνέχεια, έγινε μία σύντομη αναφορά στην ιστοριογραφική παράδοση πριν από τον Θουκυδίδη. Συγκεκριμένα, παρουσιάστηκαν οι βασικότεροι Έλληνες ιστορικοί-λογογράφοι, το έργο και η συμβολή τους στην εξέλιξη της ιστοριογραφίας. Ιδιαίτερη αναφορά έγινε στον Ελλάνικο τον Λέσβιο και τον Ηρόδοτο, που ως πρόδρομοι του Θουκυδίδη, λειτούργησαν σαν πρότυπά του, αλλά και στο έργο τους, το οποίο έγινε αντικείμενο της κριτικής του. Τέλος, επιχειρήθηκε η ένταξη του Θουκυδίδη στην προγενέστερή του ιστοριογραφική παράδοση. Παρουσιάστηκε το έργο του, ο σκοπός

²¹ Βλ. Rusten 2009: 1-27.

συγγραφής των *Ιστοριῶν* του, αλλά και η επιστημονική μέθοδός του για την ανακάλυψη της αλήθειας.

Ως ο πρώτος κριτικός ιστορικός, ο Θουκυδίδης κατάφερε να δώσει στη μέχρι τότε ιστοριογραφική παράδοση μία νέα ώθηση κι επιστημονική πνοή. Έγινε έτσι ο διαμορφωτής του είδους, ως καθαρά επιστημονικού, απορρίπτοντας το μυθώδες από το έργο του και θέτοντας τις βάσεις για τη σύγχρονη ιστοριογραφική έρευνα. Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει η στάση του μεγάλου ιστορικού απέναντι στην προγενέστερη ιστοριογραφική παράδοση και τους εκπροσώπους της, των οποίων το έργο έγινε αντικείμενο μελέτης, αλλά και κριτικής από τον ίδιο. Η στάση του αυτή διαφαίνεται σε κάποια σημεία του ογκώδους έργου του, κυρίως στο Α' Βιβλίο, όπου ο ίδιος παρουσιάζει τον σκοπό της έρευνάς του και τη μέθοδο που ακολούθησε. Στο κεφάλαιο αυτό γίνεται η παρουσίαση των εν λόγω αποσπασμάτων και ο σχολιασμός τους με σκοπό την εξαγωγή ασφαλών συμπερασμάτων σχετικά με τον τρόπο σκέψης, τη μεθοδολογία της έρευνας και τη συμβολή του Θουκυδίδα στη διαμόρφωση της ιστοριογραφίας ως αμιγούς επιστήμης.

ΘΟΥΚΥΔΙΔΗΣ, *ΙΣΤΟΡΙΑΙ*, ΒΙΒΛΙΟ 1

20 τὰ μὲν οὖν παλαιὰ τοιαῦτα ἡῦρον, χαλεπὰ ὄντα παντὶ ἐξῆς τεκμηρίῳ πιστεῦσαι. οἱ γὰρ ἄνθρωποι τὰς ἀκοὰς τῶν προγεγενημένων, καὶ ἣν ἐπιχώρια σφίσιν ἦ, ὁμοίως ἀβασανίστως παρ' ἀλλήλων δέχονται. Ἀθηναίων γοῦν τὸ πλῆθος Ἰππαρχον οἶονται ὑφ' Ἀρμοδίου καὶ Ἀριστογείτονος τύραννον ὄντα ἀποθανεῖν, καὶ οὐκ ἴσασιν ὅτι Ἰππίας μὲν πρεσβύτατος ὢν ἦρχε τῶν Πεισιστράτου υἱέων, Ἰππαρχος δὲ καὶ Θεσσαλὸς ἀδελφοὶ ἦσαν αὐτοῦ, ὑποτοπήσαντες δέ τι ἐκείνῃ τῇ ἡμέρᾳ καὶ παραχρῆμα Ἀρμόδιος καὶ Ἀριστογείτων ἐκ τῶν ξυνειδότην σφίσιν Ἰππία μεμνηῶσθαι τοῦ μὲν ἀπέσχοντο ὡς προειδότος, βουλόμενοι δὲ πρὶν ξυλληφθῆναι δράσαντές τι καὶ κινδυνεῦσαι, τῷ Ἰππάρχῳ περιτυχόντες περὶ τὸ Λεωκόρειον καλούμενον τὴν Παναθηναϊκὴν πομπὴν διακοσμοῦντι ἀπέκτειναν. πολλὰ δὲ καὶ ἄλλα ἔτι καὶ νῦν ὄντα καὶ οὐ χρόνῳ ἀμνηστούμενα καὶ οἱ ἄλλοι Ἕλληνες οὐκ ὀρθῶς οἶονται, ὥσπερ τοὺς τε Λακεδαιμονίων βασιλέας μὴ μιᾷ ψήφῳ προστίθεσθαι ἐκάτερον, ἀλλὰ δυοῖν, καὶ τὸν Πιτανάτην λόχον αὐτοῖς εἶναι, ὃς οὐδ' ἐγένετο πώποτε. οὕτως ἀταλαίπωρος τοῖς πολλοῖς ἡ ζήτησις τῆς ἀληθείας, καὶ ἐπὶ τὰ ἐτοῖμα μᾶλλον τρέπονται.

Στο απόσπασμα αυτό από το Α' Βιβλίο των *Ιστοριῶν* του ο Θουκυδίδης αναφέρεται στις δυσκολίες²² που αντιμετώπισε κατά την έρευνά του για τα γεγονότα του παρελθόντος. Τονίζει, λοιπόν, ότι δυσκολεύτηκε αρκετά στην αναζήτηση των πραγματικών γεγονότων, καθώς η έρευνά του συνάντησε μία σειρά από εμπόδια.

Το βασικό εμπόδιο που συνάντησε ο Θουκυδίδης ήταν η άγνοια των ανθρώπων για την αλήθεια. Ο ιστορικός παρατήρησε ότι σε πολλές περιπτώσεις οι άνθρωποι δεν γνώριζαν την αλήθεια, ακόμη και για γεγονότα που αφορούσαν το ιστορικό παρελθόν του τόπου τους. Μάλιστα, παραθέτει και παραδείγματα τέτοιων περιπτώσεων άγνοιας της αλήθειας από τους ανθρώπους. Χαρακτηριστικό είναι το παράδειγμα του Ιπάρχου, ο οποίος δολοφονήθηκε από τον Αρμόδιο και τον Αριστογείτονα. Ο ιστορικός διορθώνει την εσφαλμένη άποψη των ανθρώπων ότι ο Ίπαρχος ήταν τύραννος και βασικός στόχος των συνωμοτών, όταν έγινε το γεγονός. Επισημαίνει ότι τύραννος ήταν ο αδελφός του, ο Ιππίας, όμως οι συνωμότες δολοφόνησαν εκείνον, προκειμένου να κάνουν μία αξιοπρόσεκτη πράξη, όταν κατάλαβαν ότι το σχέδιό τους είχε γίνει αντιληπτό από τον Ιππία.²³

Εκτός, όμως, από την άγνοιά τους ο ιστορικός επισημαίνει ότι στους περισσότερους ανθρώπους δεν υπάρχει ούτε το ενδιαφέρον για την αναζήτηση της αλήθειας. Συνεπώς, αρκούνται στα λόγια ή στις υπάρχουσες παραδόσεις και τις αφηγήσεις των ποιητών, αδυνατούν να ξεχωρίσουν την αλήθεια από το μυθικό στοιχείο και τελικά καταλήγουν να ζουν μέσα στην άγνοια και την πλάνη. Ένα ακόμη εμπόδιο που συνάντησε ο Θουκυδίδης κατά την έρευνά του για το παρελθόν είναι ότι πολλά γεγονότα είχαν ξεχαστεί λόγω της πολυκαιρίας ή ήταν άγνωστα στους ανθρώπους παρόλο που ήταν σύγχρονά τους.

Σε κάθε περίπτωση η κριτική του Θουκυδίδη στο απόσπασμα αυτό απευθύνεται στους ανθρώπους της εποχής του, ποιητές, ερευνητές κι απλούς πολίτες, για την απουσία κριτικής σκέψης κι ενδιαφέροντος για την ανακάλυψη της αλήθειας, αλλά και για την ευκολία με την οποία δέχονταν αβασάνιστα κάθε λόγο ως αληθινό, δείχνοντας την αδυναμία τους να ξεχωρίσουν την αλήθεια από το μυθικό στοιχείο. Ο ιστορικός υπαινίσσεται στο σημείο αυτό τον Ηρόδοτο (6.57.5 και 9.53.3), αλλά και

²² Βλ. Hornblower 2003: 130-155' Finley 2010: 82-116' Παπαθωμάς 2016: 327-330.

²³ Βλ. επίσης για το περιστατικό και το Z.54-59 (παραθέματα).

τους ποιητές που αποδέχονται ως αληθή ολόκληρη την επική παράδοση.²⁴ Μάλιστα, χρησιμοποιεί τον όρο “λογογράφοι” για να δηλώσει αυτούς που καταγράφουν ιστορίες σε αντιδιαστολή προς τον όρο “ποιηταί”(δηλαδή αυτοί που καταγράφουν μύθους), διατηρώντας πάντα απόσταση κι από τους δύο, αφού ο ίδιος καταγράφει σημαντικά γεγονότα. Με τον τρόπο αυτό φαίνεται η πρόθεση του Θουκυδίδη να διαφοροποιηθεί από τους συγχρόνους τους και να εστιάσει στην αναζήτηση της αλήθειας κοπιάζοντας και χρησιμοποιώντας τη λογική, την κριτική του σκέψη και μέθοδο αμιγώς επιστημονική.

21 *ἐκ δὲ τῶν εἰρημένων τεκμηρίων ὅμως τοιαῦτα ἂν τις νομίζων μάλιστα ἂ διήλθον οὐχ ἁμαρτάνοι, καὶ οὔτε ὡς ποιηταὶ ὑμνήκασιν περὶ αὐτῶν ἐπὶ τὸ μείζον κοσμοῦντες μᾶλλον πιστεύων, οὔτε ὡς λογογράφοι ξυνέθεσαν ἐπὶ τὸ προσαγωγότερον τῇ ἀκροάσει ἢ ἀληθέστερον, ὄντα ἀνεξέλεγκτα καὶ τὰ πολλὰ ὑπὸ χρόνου αὐτῶν ἀπίστως ἐπὶ τὸ μυθῶδες ἐκνευκικότα, ἠύρησθαι δὲ ἡγησάμενος ἐκ τῶν ἐπιφανεστάτων σημείων ὡς παλαιὰ εἶναι ἀποχρώντως. καὶ ὁ πόλεμος οὗτος, καίπερ τῶν ἀνθρώπων ἐν ᾧ μὲν ἂν πολεμῶσι τὸν παρόντα αἰεὶ μέγιστον κρινόντων, παυσσαμένων δὲ τὰ ἀρχαῖα μᾶλλον θαυμαζόντων, ἀπ' αὐτῶν τῶν ἔργων σκοποῦσι δηλώσει ὅμως μείζον γεγενημένος αὐτῶν.*

Στο παραπάνω απόσπασμα από το Α' Βιβλίο των *Ιστοριῶν* του ο Θουκυδίδης αναφέρεται στην αξιοπιστία της μεθόδου και του έργου του κάνοντας σύγκριση με το έργο των προγενέστερών του ποιητών και λογογράφων.

Έτσι, ασκεί κριτική στους ποιητές²⁵ που αναφέρονταν σε ιστορικά γεγονότα φροντίζοντας να κοσμήσουν καταλλήλως τον λόγο τους για να εντυπωσιάσουν το ακροατήριό τους. Η κριτική του προς την τακτική αυτή αφορά το γεγονός ότι η επιλογή της παρουσίασης των ιστορικών γεγονότων με αυτόν τον τρόπο τείνει στην υπερβολή. Συγκεκριμένα, ο ιστορικός υπαινίσσεται ότι οι ποιητές κατά την παρουσίαση των γεγονότων του παρελθόντος είχαν την τάση να αναφέρονται με τόνο δραματικό σε ορισμένες πτυχές των γεγονότων μόνο, αποσιωπώντας ή

²⁴ Βλ. Corcella 2011` Παπαθωμάς 2016: 327-330.

²⁵ Βλ. Corcella 2011` Παπαθωμάς 2016: 331-333` Ρεγκάκος 2009: 125-130.

επικαλύπτοντας κάποιες άλλες, στοχεύοντας φυσικά στην τέρψη των ακροατών. Πολλές φορές η τακτική αυτή οδηγούσε στην υπερβολή της παρουσίασης και είχε ως συνέπεια την αλλοίωση της αλήθειας και την υποβάθμιση της ποιότητας της αφήγησης ως ιστορικής. Μάλιστα, ο ιστορικός κατηγορεί τους ποιητές ότι πολλές φορές κατέφευγαν στην αφήγηση φανταστικών γεγονότων, αποκυημάτων της φαντασίας τους, τα οποία παρουσίαζαν ως ιστορικά ή σκοπίμως απέφευγαν να τα διαχωρίσουν με σαφήνεια από τα αληθινά, προκειμένου πάντα να ευχαριστήσουν το ακροατήριο και να προσελκύσουν το ενδιαφέρον του.

Στο ίδιο πνεύμα είναι και η στάση του Θουκυδίδη απέναντι στους λογογράφους,²⁶ των οποίων το έργο θεωρεί αναξιόπιστο. Συγκεκριμένα, η κριτική του στρέφεται στην χρήση του μυθώδους στοιχείου στο έργο τους, όπως ακριβώς συνέβη και με το έργο των ποιητών. Μάλιστα, ο ιστορικός παρατηρεί ότι σε αντίθεση με τους ποιητές που δίνουν επιλεκτικά έμφαση σε ορισμένες πτυχές των ιστορικών γεγονότων καταλήγοντας στην υπερβολή και πολλές φορές στον μύθο, οι λογογράφοι σκοπίμως συνθέτουν το έργο τους εξ αρχής με τρόπο, ώστε να νοθεύουν την αλήθεια με τον μύθο, με μοναδικό στόχο την τέρψη των ακροατών κι όχι την αναζήτηση της αλήθειας. Αυτό έχει ως αποτέλεσμα οι αφηγήσεις τους να γίνονται ανεξέλεγκτες, όπως χαρακτηριστικά αναφέρει ο Θουκυδίδης, ενώ το έργο τους υστερεί σε αξιοπιστία και ιστορική ποιότητα, περνώντας σταδιακά ολοκληρωτικά στη σφαίρα της φαντασίας και του μύθου με το πέρασμα του χρόνου.

Γι αυτούς τους λόγους ο Θουκυδίδης ασκεί την κριτική του εναντίον των προγενέστερών του ποιητών και λογογράφων και καλεί τους αναγνώστες του να μην εμπιστεύονται τις αφηγήσεις τους. Αντίθετα, τονίζει ότι η δική του αφήγηση για τα γεγονότα του παρελθόντος είναι σίγουρα πιο αξιόπιστη²⁷, παρά τις δυσκολίες που αντιμετώπισε, τις οποίες παραγράφει στην παράγραφο 20.

22 καὶ ὅσα μὲν λόγῳ εἶπον ἕκαστοι ἢ μέλλοντες πολεμήσειν ἢ ἐν αὐτῷ ἤδη ὄντες, χαλεπὸν τὴν ἀκρίβειαν αὐτὴν τῶν λεχθέντων διαμνημονεῦσαι ἦν ἐμοὶ τε ὧν αὐτὸς ἤκουσα καὶ τοῖς ἄλλοθεν ποθεν ἐμοὶ ἀπαγγέλλουσιν: ὥς δ' ἂν ἐδόκουν ἐμοὶ ἕκαστοι

²⁶ Βλ. Corcella 2011· Παπαθωμάς 2016: 331-333· Ρεγκάκος 2009: 125-130.

²⁷ Βλ. Hornblower 1997: I 58-59.

περί τῶν αἰεὶ παρόντων τὰ δέοντα μάλιστ' εἶπεῖν, ἔχομένῳ ὅτι ἐγγύτατα τῆς ζυμπάσης γνώμης τῶν ἀληθῶς λεχθέντων, οὕτως εἴρηται. τὰ δ' ἔργα τῶν πραχθέντων ἐν τῷ πολέμῳ οὐκ ἐκ τοῦ παρατυχόντος πυνθανόμενος ἠξίωσα γράφειν, οὐδ' ὥς ἐμοὶ ἐδόκει, ἀλλ' οἷς τε αὐτὸς παρῆν καὶ παρὰ τῶν ἄλλων ὅσον δυνατόν ἀκριβεῖα περί ἐκάστου ἐπεξελθόν. ἐπιπόνως δὲ ἠύρισκετο, διότι οἱ παρόντες τοῖς ἔργοις ἐκάστοις οὐ ταῦτα περί τῶν αὐτῶν ἔλεγον, ἀλλ' ὥς ἑκατέρων τις εὐνοίας ἢ μνήμης ἔχοι. **καὶ ἐς μὲν ἀκρόασιν ἴσως τὸ μὴ μυθῶδες αὐτῶν ἀτερπέστερον φανεῖται: ὅσοι δὲ βουλήσονται τῶν τε γενομένων τὸ σαφὲς σκοπεῖν καὶ τῶν μελλόντων ποτὲ αὖθις κατὰ τὸ ἀνθρώπινον τοιούτων καὶ παραπλησιῶν ἔσεσθαι, ὠφέλιμα κρίνειν αὐτὰ ἀρκούντως ἔξει. κτῆμά τε ἐς αἰεὶ μᾶλλον ἢ ἀγώνισμα ἐς τὸ παραχρῆμα ἀκούειν ζύγκειται.**

Στο παραπάνω απόσπασμα ο Θουκυδίδης αναφέρεται στη μέθοδο²⁸ που ακολούθησε για τη διερεύνηση των γεγονότων του παρελθόντος και την απόδοση των δημηγοριῶν στο ἔργο του, των λόγων δηλαδή που εκφωνήθηκαν από σπουδαίες στρατιωτικές και πολιτικές προσωπικότητες κατά τη διάρκεια του πολέμου.

Αφού αρχικά αναφέρει τις δυσκολίες που αντιμετώπισε κατά την έρευνά του για τα γεγονότα του παρελθόντος, καθώς οι άνθρωποι δεν ενδιαφέρονταν για την αλήθεια ή αδυνατούσαν να θυμηθούν τα γεγονότα με ακρίβεια, ο ιστορικός ξεκαθαρίζει ότι το μόνο κριτήριο και ο μόνος σκοπός της έρευνάς του είναι η ανακάλυψη της αλήθειας. Συνεπώς, στο ἔργο του περιέλαβε μόνο όσα γεγονότα αποδείχτηκαν από την έρευνά του ότι ήταν αληθινά, απορρίπτοντας κάθε μυθικό στοιχείο. Η μέθοδος, λοιπόν, που ακολούθησε εξυπηρετούσε τον σκοπό της συγγραφής του έργου του, την ανακάλυψη και παρουσίαση της αλήθειας.

Στη συνέχεια, ο Θουκυδίδης αναφέρει ότι το ἔργο του απευθύνεται αποκλειστικά σ' όσους ενδιαφέρονται για την αλήθεια, ενώ προβλέπει ότι σίγουρα θα είναι βαρετό για όσους αναζητούν την ψυχαγώγηση. Μάλιστα, τονίζει ότι από το ἔργο του απουσιάζει εντελώς το μυθώδες στοιχείο²⁹, ακριβώς επειδή δεν προορίζεται για δημόσια ακρόαση. Μπορούμε να υποθέσουμε ότι ο Θουκυδίδης είχε υπόψιν του καθώς έγραφε αυτές τις γραμμές τη συνήθεια των προκατόχων του να διαβάζουν τα ἔργα τους δημόσια, ενώπιον ακροατηρίου και μάλιστα σε εκδηλώσεις που έπαιρναν

²⁸ Βλ. Hornblower 2003: 127-155 και Comm.2.19' Rood 2011' Παπαθωμάς 2016: 334-337.

²⁹ Βλ. Swain 1993' Marincola 1989' Lisle 1977' Flory 1990' Gomme 1954: 2.149.

τη μορφή διαγωνισμών. Μάλιστα, τέτοιου είδους έργα αναφέρονταν μεν σε ιστορικά γεγονότα, όμως είχαν τόνο ποιητικό και δραματικό, ενώ συχνά περιελάμβαναν και μυθικό στοιχείο, ώστε να διατηρείται αμείωτο το ενδιαφέρον του ακροατηρίου.

Στο σημείο αυτό αξίζει να σχολιάσουμε το γεγονός πως ο Ηρόδοτος φαίνεται ότι ήταν ένας από αυτούς τους συγγραφείς που συνήθιζαν να διαβάζουν τα έργα τους σε τέτοιου είδους δημόσιες εκδηλώσεις και μάλιστα με μεγάλη επιτυχία³⁰. Εξαιρετικό ενδιαφέρον παρουσιάζει το γεγονός, σύμφωνα με τη σύγχρονη έρευνα, ότι ο Θουκυδίδης κατά τη διάρκεια της παιδικής του ηλικίας φαίνεται ότι είχε παρευρεθεί σε τέτοιες ακροάσεις του Ηροδότου αρκετές φορές μαζί με τον πατέρα του.³¹ Συνεπώς, η αναφορά του σ' αυτήν την τακτική στο συγκεκριμένο σημείο του Α' Βιβλίου του έργου του, όπου εκθέτει στους αναγνώστες την επιστημονική του μέθοδο για την αναζήτηση της αλήθειας, δεν είναι καθόλου τυχαία. Κάθε άλλο, πρόκειται πιθανότατα για άσκηση κριτικής με έμμεσο τρόπο στον ίδιο τον Ηρόδοτο και στο ενδιαφέρον του για την πρόκληση εντυπώσεων παρά για την αναζήτηση και την παρουσίαση της αλήθειας. Ξεκαθαρίζει, μάλιστα, τη στάση του απέναντι στην τακτική αυτή, διαφοροποιείται και δηλώνει ότι θα προχωρήσει στην παρουσίαση αμιγώς αληθινών γεγονότων με στόχο να δημιουργήσει ένα έργο που θα μείνει "κτῆμα ἐς αἰί" για τις επόμενες γενιές, με αξία και ποιότητα διαχρονική, όχι αντικείμενο πρόσκαιρου εντυπωσιασμού.

97 ἡγούμενοι δὲ αὐτονόμων τὸ πρῶτον τῶν ζυμμάχων καὶ ἀπὸ κοινῶν ξυνόδων βουλευόντων τοσάδε ἐπῆλθον πολέμῳ τε καὶ διαχειρίσει πραγμάτων μεταξὺ τοῦδε τοῦ πολέμου καὶ τοῦ Μηδικοῦ, ἃ ἐγένετο πρὸς τε τὸν βάρβαρον αὐτοῖς καὶ πρὸς τοὺς σφετέρους ζυμμάχους νεωτερίζοντας καὶ Πελοποννησίων τοὺς αἰεὶ προστυγχάνοντας ἐν ἐκάστῳ. Ἔγραψα δὲ αὐτὰ καὶ τὴν ἐκβολὴν τοῦ λόγου ἐποίησάμην διὰ τόδε, ὅτι τοῖς πρὸ ἐμοῦ ἅπασιν ἐκλιπὲς τοῦτο ἦν τὸ χωρίον καὶ ἡ τὰ πρὸ τῶν Μηδικῶν Ἑλληνικὰ ξυνετίθεσαν ἢ αὐτὰ τὰ Μηδικά· τούτων δὲ ὅσπερ καὶ ἤψατο ἐν τῇ Ἀττικῇ ξυγγραφῇ Ἑλλάνικος, βραχέως τε καὶ τοῖς χρόνοις οὐκ ἀκριβῶς ἐπεμνήσθη. ἅμα δὲ καὶ τῆς ἀρχῆς ἀπόδειξιν ἔχει τῆς τῶν Ἀθηναίων ἐν οἷῳ τρόπῳ κατέστη.

³⁰ Βλ. Ρεγκάκος 2009: 59, 176-177, 216.

³¹ Για περισσότερες λεπτομέρειες βλ. Μαρκελλίνου 54-55.

Στο παραπάνω απόσπασμα από το Α' Βιβλίο των *Ιστοριῶν* του ο Θουκυδίδης εξηγεί τους λόγους για τους οποίους θα περιλάβει στην αφήγησή του τα γεγονότα των χρόνων ανάμεσα στους Περσικούς Πολέμους και τον Πελοποννησιακό Πόλεμο. Παράλληλα, ασκεί κριτική στην ελλιπή κάλυψη της εν λόγω περιόδου από τους προγενέστερους ιστορικούς.

Ο Θουκυδίδης δηλώνει ότι θα εξοκείλει του θέματός του προκειμένου να καλύψει τα γεγονότα μίας αρκετά σημαντικής κατά τον ίδιο περιόδου, αυτής μετά το τέλος των Περσικών Πολέμων και πριν την έναρξη του Πελοποννησιακού Πολέμου. Ο ιστορικός θεωρεί την περίοδο αυτή σημαντική καθώς, κατά τη γνώμη του, τότε διαμορφώθηκαν οι συνθήκες κάτω από τις οποίες η Αθήνα εξελίχθηκε σε μεγάλη δύναμη με συνέπεια την ίδρυση της Αθηναϊκής Ηγεμονίας.³² Συνεπώς, η επιστημονική έρευνα οφείλει να στραφεί στην περίοδο αυτή για να αναζητήσει τα βαθύτερα αίτια του Πελοποννησιακού Πολέμου.

Ωστόσο, ο Θουκυδίδης εκφράζει τη δυσαρέσκειά του για το γεγονός ότι οι προγενέστεροί του ιστορικοί δεν ασχολήθηκαν με αυτήν την περίοδο, αλλά μόνο με τους Περσικούς Πολέμους και τα γεγονότα πριν από αυτούς.³³ Η κριτική του απέναντί τους στοχεύει στο γεγονός ότι υποτίμησαν τη σημασία της εποχής ως προς τις συνθήκες που οδήγησαν στη διαμόρφωση της Αθηναϊκής Ηγεμονίας και τη συνακόλουθη έκρηξη του Πελοποννησιακού Πολέμου. Συνεπώς, το έργο τους είναι ελλιπές κι αναξιόπιστο ως προς την πλήρη παρουσίαση της αλήθειας.

Μάλιστα, ο ιστορικός επισημαίνει ότι μόνο ο Ελλάνικος ασχολήθηκε με την διερεύνηση των γεγονότων της εποχής εκείνης μέχρι τα χρόνια του Θουκυδίδα. Όμως, ασκεί κριτική και στον Ελλάνικο για τον τρόπο με τον οποίο τα πραγματεύτηκε, τονίζοντας πως ασχολήθηκε μ' αυτά επιφανειακά μόνο, χωρίς ουσιαστική εμβάθυνση, ενώ η παρουσίασή τους χαρακτηρίζεται από πληθώρα χρονολογικών ανακρίβειών. Συνεπώς, ούτε το έργο του Ελλάνικου μπορεί να κριθεί αξιόπιστο, ενώ ο Θουκυδίδης θα επιχειρήσει να καλύψει το κενό της επιστημονικής έρευνας στο έργο του σωστά και με ακρίβεια.

³² Βλ. Hornblower 2003: 79-91 και Comm. 2.60-61.

³³ Βλ. Gomme 1954: 127 κ.ε.

Τέλος, αξίζει να σημειωθεί ότι ο Θουκυδίδης ακολουθεί το χρονολογικό σύστημα του Ελλάνικου ως πρότυπο στο έργο του. Έτσι, αφηγείται τα γεγονότα με χρονολογική σειρά κι όχι κατά θεματικές ενότητες, διαιρώντας το έτος σε χειμώνα και θέρος. Οι πολεμικές επιχειρήσεις διεξάγονταν κατά το θέρος, ενώ τον χειμώνα τα στρατεύματα αποσύρονταν. Με τον τρόπο αυτό ο Θουκυδίδης βρήκε λύση στο πρόβλημα που προέκυψε στην έρευνά του από το γεγονός ότι οι πόλεις-κράτη στην εποχή του δεν είχαν ένα ενιαίο χρονολογικό σύστημα για την αφήγηση των γεγονότων.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Στο Α' Βιβλίο των *Ιστοριῶν* του ο Θουκυδίδης εκθέτει τον σκοπό της συγγραφής του έργου του και παρουσιάζει την επιστημονική μέθοδο που ακολούθησε για την αναζήτηση της αλήθειας. Ταυτόχρονα, ασκεί κριτική στους προκατόχους του για τις μεθόδους που ακολούθησαν και φροντίζει να διαφοροποιηθεί από τις τακτικές τους.

Όπως προκύπτει από τον σχολιασμό των παραπάνω αποσπασμάτων, η κριτική του Θουκυδίδη απευθύνεται τόσο στους προγενέστερους του ιστορικούς, όσο και στους απλούς ανθρώπους της εποχής του. Στους προκατόχους του ασκεί κριτική για την απουσία αντικειμενικότητας από το έργο τους και το ενδιαφέρον τους περισσότερο για τη δημιουργία εντυπώσεων, παρά για την ανακάλυψη της αλήθειας. Τούς ψέγει λοιπόν για τον δραματικό τους τόνο, την απόκρυψη πληροφοριών και την κατασκευή ψευδών γεγονότων, ενώ άλλοτε κατηγορεί την ελλιπή ή εσφαλμένη επιστημονική τους έρευνα. Από την κριτική του, όμως, δεν ξέφυγαν ούτε οι άνθρωποι της εποχής του, λόγω της άγνοιάς τους για βασικά ιστορικά γεγονότα. Συγκεκριμένα, ο ιστορικός τούς κατηγορεί για την έλλειψη ενδιαφέροντος για την αλήθεια και τη σωστή πληροφόρηση, την ευπιστία και την ανικανότητά τους να σκεφτούν λογικά και να ξεχωρίσουν την αλήθεια από το ψέμα. Έτσι, έχουν την τάση να παρασύρονται και να εντυπωσιάζονται από το δραματικό ύφος της παρουσίασης των γεγονότων κι όχι να αξιολογούν τα ίδια τα γεγονότα.

Ο Θουκυδίδης ασκεί την κριτική του σε γενικές γραμμές σε ήπιο τόνο. Σκοπός του είναι κυρίως να περιγράψει τις δυσκολίες που αντιμετώπισε και να εξηγήσει τις διαφορές της δικής του επιστημονικής μεθόδου από τις μεθόδους των προκατόχων

του, αλλά και να διορθώσει τα λάθη τους. Άλλωστε, τονίζει σαφώς ότι σε αντίθεση με εκείνους που σκοπό είχαν την τέρψη των αναγνωστών, εκείνος αποσκοπεί αποκλειστικά και μόνο στην ανακάλυψη της αλήθειας.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΙΙΙ: ΕΙΣΑΓΩΓΗ ΣΤΟΝ ΠΟΛΥΒΙΟ

Η ιστοριογραφική παράδοση από τον Θουκυδίδη μέχρι τον Πολύβιο και το έργο του δεύτερου

ι) Η ΙΣΤΟΡΙΟΓΡΑΦΙΑ ΑΠΟ ΤΟΝ ΘΟΥΚΥΔΙΔΗ ΜΕΧΡΙ ΤΟΝ ΠΟΛΥΒΙΟ

Όπως είναι αναμενόμενο, οι ιστορικοί του 4ου αιώνα π.Χ. προσπάθησαν να μιμηθούν το πρότυπο των δύο σπουδαίων προκατόχων τους, του Ηροδότου και του Θουκυδίδη. Ωστόσο, στα έργα της εποχής διακρίνεται έντονα η επίδραση της ρητορικής, σε σημείο μάλιστα πολλές φορές η αλήθεια να θυσιάζεται χάριν της καλλιέπειας. Δεν είναι άλλωστε τυχαίο το γεγονός ότι πολλοί ιστορικοί της εποχής ήταν και ρήτορες (π.χ. ο Ζωΐλος), αλλά και το αντίστροφο (π.χ. ο Αναξιμένης). Πολλά έργα της εποχής έχουν χαθεί, όμως αποσπάσματά τους διασώζονται από τους μεταγενέστερους ιστορικούς που τα αντιγράφουν και τα σχολιάζουν.

Σύμφωνα με το πρότυπο του Ηροδότου γράφει το έργο του ο Κτησίας³⁴ από την Κνίδα, ο οποίος ήταν γιατρός στην αυλή του βασιλιά Αρταξέρξη. Αυτός συνέγραψε τα *Περσικά* σε ιωνική διάλεκτο περιλαμβάνοντας στην αφήγησή του φανταστικές ιστορίες, παρόλο που ο ίδιος ισχυρίζεται ότι η μέθοδός του ήταν η αυτοψία και η μελέτη των βασιλικών αρχείων της Περσίας. Τα *Ελληνικά της Οξυρρύγχου*³⁵, είναι δύο μεγάλα αποσπάσματα ενός ιστορικού κειμένου, τα οποία διασώθηκαν σε παπύρους που βρέθηκαν στην αιγυπτιακή πόλη Οξύρρυγχο. Το πρώτο απόσπασμα αφηγείται τα γεγονότα του Δεκελειακού πολέμου, ενώ το δεύτερο τα γεγονότα των ετών 397-395 π.Χ. Ο συγγραφέας του έργου είναι άγνωστος, αλλά ακολουθεί με μεγάλη επιτυχία το πρότυπο του Θουκυδίδη ως προς την αυτοψία, τη διασταύρωση των πληροφοριών, την αντικειμενική παρουσίαση των γεγονότων και το χρονολογικό σύστημα (χωρισμός του έτους σε χειμώνα και θέρος).

³⁴ Βλ. FGrHist 688` Lesky 2011: 858.

³⁵ Βλ. FGrHist 65` Lesky 2011: 861.

Ο Θεόπομπος³⁶ από τη Χίο (περίπου 378-320 π.Χ.) φιλοδόξησε κι εκείνος να μιμηθεί τον Θουκυδίδη με την συγγραφή των *Ἑλληνικῶν* του που αφηγούνται τα γεγονότα από το 411 π.Χ. μέχρι το τέλος της Σπαρτιατικής Ηγεμονίας το 394 π.Χ. Γνωστότερο είναι το έργο του *Φιλιππικά* (58 βιβλία), όπου αναφερόμενος στη δράση του Φιλίππου κάνει συχνά αναδρομές στο παρελθόν και περιλαμβάνει γεωγραφικές, εθνολογικές και μυθολογικές πληροφορίες θυμίζοντας τη γραφή του Ηροδότου. Δεν δίσταζε να ασκήσει δριμεία κριτική σε δημαγωγούς όπως ο Κλέωνας, αλλά και στον ίδιο τον Φίλιππο, παρά τον θαυμασμό που έτρεφε γι αυτόν. Ο Έφορος³⁷ από την Κύμη της Μικράς Ασίας (περίπου 400-330 π.Χ.) ήταν ο πρώτος ιστορικός που συνέγραψε παγκόσμια ιστορία. Το έργο του *Ιστορίαι* ξεκινούσε με την κάθοδο των Δωριέων κι έφτανε μέχρι την αρχή του Ιερού πολέμου (356 π.Χ.) κι έχει χαθεί. Ωστόσο, χρησιμοποιήθηκε από πολλούς νεότερους ιστορικούς και κυρίως από τον Διόδωρο. Το ύφος του ιστορικού είναι ήρεμο και χαλαρό, ενώ η αφήγησή του διακρίνεται για την αντικειμενικότητα και την έλλειψη του μυθώδους στοιχείου.

Ο Ζώϊλος³⁸ από την Αμφίπολη (4ος αιώνας π.Χ.) εκτός από ιδιώτης ιστορικός, ήταν ρήτορας και σοφιστής. Συνέγραψε παγκόσμια ιστορία (από τη θεογονία μέχρι τον θάνατο του Φιλίππου), αλλά και την τοπική ιστορία της Αμφίπολης, έργα που έχουν χαθεί. Έγραψε, επίσης, δύο σοφιστικά εγκώμια (του κύκλωπα Πολύφημου και των Τενεδίων), και ένα έργο *Κατὰ τῆς Ὀμήρου ποιήσεως*, όπου κατηγορούσε τον Όμηρο γι ασυνέπειες με τρόπο τόσο υπερβολικό, ώστε να του μείνει το όνομα “Όμηρομάστιξ”. Ένας ακόμα ιστορικός του 4ου π.Χ. αιώνα είναι ο ρήτορας και ρητοροδιδάσκαλος Αναξιμένης³⁹ από τη Λάμψακο. Ιστορικά του έργα ήταν τα *Ἑλληνικά* (ιστορία των Ελλήνων από την κτίση του κόσμου ως το 362 π.Χ.), *Αἱ περὶ Φιλίππου ἱστορίαι* και *Τὰ περὶ Ἀλέξανδρον*, που διακρίνονται για τη ρητορική υπερβολή και την αυλική κολακεία στο ύφος του συγγραφέα.

Ανάμεσα στους διαδόχους του Θουκυδίδη ιδιαίτερη θέση κατέχει ο Ξενοφών⁴⁰ από τον δήμο Ερχειάς της Αθήνας (περίπου 430-355 π.Χ.). Γόνος αριστοκρατικής

³⁶ Βλ. FGrHist 115` Lesky 2011: 858-860.

³⁷ Βλ. FGrHist 70` Lesky 2011: 862 κ.ε.

³⁸ Βλ. Lesky 2011: 790-791.

³⁹ Βλ. FGrHist 72` Lesky 2011: 863.

⁴⁰ Βλ. Lesky 2011: 848-858.

οικογένειας, ο Ξενοφών ήταν οπαδός του ολιγαρχικού πολιτεύματος και συμμετείχε στην εκστρατεία του Κύρου εναντίον του αδελφού του, Πέρση βασιλιά Αρταξέρξη, στην Ασία. Έτρεφε μεγάλο θαυμασμό για τον δάσκαλό του Σωκράτη, αλλά και τον σπαρτιάτη βασιλιά Αγησίλαο, με τον οποίο τον συνέδεε βαθειά φιλία. Ο Ξενοφών υπήρξε πολυγραφότατος και πολλά έργα του έχουν σωθεί. Στα *Ελληνικά* του ο Ξενοφώντας συνεχίζει την αφήγηση του Θουκυδίδη για τα γεγονότα του Πελοποννησιακού Πολέμου από το έτος 411 π.Χ. και φτάνει μέχρι τα γεγονότα του έτους 362 π.Χ. Το ύφος του διακρίνεται για την αντικειμενικότητα, την ακρίβεια στην περιγραφή και τον λεπτομερή προσδιορισμό του τόπου, αλλά και για τη ζωντάνια, τη γλαφυρότητα και την παραστατικότητα του. Ο Ξενοφών κάνει μεγάλη προσπάθεια να μιμηθεί τον Θουκυδίδη στην αντικειμενικότητα και την ακρίβεια της αφήγησης των γεγονότων. Ωστόσο, έχει δεχτεί κριτική για απόκρυψη κάποιων γεγονότων και μονομερή παρουσίαση της αλήθειας σε μερικά σημεία του έργου του λόγω των ολιγαρχικών του πεποιθήσεων. Έτσι, παρόλη την προσπάθειά του, δεν καταφέρνει να φτάσει το επίπεδο της γραφής του Θουκυδίδη.

Από τους πολλούς ιστορικούς των ελληνιστικών χρόνων, άλλοι είχαν ως στόχο να καταγράψουν την αλήθεια, ενώ άλλοι ενδιαφέρονταν περισσότερο να εντυπωσιάσουν και να γοητεύσουν τους αναγνώστες. Η τάση αυτή, όπως αναφέρθηκε προηγουμένως, είχε ξεκινήσει ήδη από τα προηγούμενα χρόνια, με την επίδραση της ρητορικής στην ιστοριογραφία. Ωστόσο, στην ελληνιστική εποχή κορυφώνεται με τη δημιουργία του είδους της λεγόμενης “τραγικής” ιστοριογραφίας.⁴¹

Είναι αναμενόμενο ότι οι περισσότεροι ιστορικοί της ελληνιστικής εποχής ασχολήθηκαν με τον βίο και το έργο του Μεγάλου Αλεξάνδρου⁴². Ωστόσο, προκαλεί απογοήτευση το γεγονός ότι ελάχιστα μόνο έργα για τη ζωή του μεγάλου στρατηλάτη ανταποκρίθηκαν στις απαιτήσεις του εγχειρήματος, ώστε να επιβιώσουν τη φθορά του χρόνου, έστω και αποσπασματικά. Οι *Αλεξάνδρου πράξεις* του Καλλισθένη, τα *κατὰ Αλέξανδρον* του Λέοντα από το Βυζάντιο, και οι *Περὶ Αλέξανδρον ἱστορίαι* που έγραψαν ο Κλείταρχος από την Αλεξάνδρεια, ο Αριστόβουλος από την Κασσάνδρεια, ο Χάρης από τη Μυτιλήνη, ο Πολύκλειτος από τη Λάρισα, ο Ονεσίκριτος από την Αστυπάλαια και πολλοί άλλοι μάς είναι γνωστά μόνο από αποσπάσματα. Ελάχιστες

⁴¹ Βλ. Ullman 1942' Walbank 1960.

⁴² Για περισσότερες λεπτομέρειες βλ. Αποστολίδης 2015: 109 κ.ε.

σημειώσεις σώζονται και από τις *Έφημερίδες*, το ημερολόγιο που με εντολή του Αλέξανδρου τηρούσαν δύο γραμματικοί, και από το *Σταθμοὶ τῆς Ἀλεξάνδρου πορείας* του Βαίτωνα του βηματιστή. Μεγαλύτερα αποσπάσματα σώθηκαν από την *Ιστορία* που έγραψε σε μεγάλη ηλικία ο Πτολεμαῖος Α', την οποία χρησιμοποίησε ως πηγή ο Αρριανός, όταν αιώνες αργότερα συνέγραφε το έργο του *Ἀλεξάνδρου ἀνάβασις*. Ο Πτολεμαῖος, πριν γίνει βασιλιάς της Αιγύπτου, υπήρξε στρατηγός κι έμπιστος συνεργάτης του Αλέξανδρου, γι αυτό η *Ιστορία* του θεωρήθηκε αξιόπιστη.

Ο Ιερώνυμος⁴³ από την Καρδία της Θράκης (4ος/3ος αιώνας π.Χ.) συνέγραψε τις *Διαδόχων Ιστορίαι* αφηγούμενος τα γεγονότα από τον θάνατο του Μεγάλου Αλεξάνδρου μέχρι τον θάνατο του Πύρρου (272 π.Χ.). Το γεγονός ότι ο ίδιος ο ιστορικός έλαβε μέρος στους πολέμους των διαδόχων του Μεγάλου Αλεξάνδρου προσδίδει στο έργο του αξιοπιστία, αν και πλην μερικών αποσπασμάτων έχει χαθεί.

Ο Τίμαιος⁴⁴ από το Ταυρομένιο της Σικελίας (περ. 350-254 π.Χ.) συνέγραψε τα *Ιταλικά* και τα *Σικελικά*, από τα οποία σώζονται αρκετά αποσπάσματα. Φεύγοντας για πολιτικούς λόγους από την πατρίδα του, ο Τίμαιος έζησε στην Αθήνα, όπου συνέγραψε την ιστορία των ελληνικών πόλεων της Μεγάλης Ελλάδας, από τις αρχές ως τον πρώτο Καρχηδονιακό πόλεμο (264 π.Χ.). Ήταν ο πρώτος ιστορικός που χρησιμοποίησε ως χρονολογική βάση τις Ολυμπιάδες. Δεν δίστασε να ασκήσει έντονη κριτική στους προκατόχους του, ώστε οι Αθηναίοι του έδωσαν το παρωνύμιο “Επιτίμαιος”. Κατηγορήθηκε από τον Πολύβιο ότι στο έργο του γράφει ψευδείς πληροφορίες.

Ο Φάβιος Πίκτωρ⁴⁵, συγκλητικός από αριστοκρατική γενιά, ήταν ο σπουδαιότερος απ’τους Ρωμαίους ιστοριογράφους. Το επώνυμο Pictor το κληρονόμησε από έναν πρόγονό του, ο οποίος γύρω στο 300 π.Χ. διακόσμησε το ναό της θεάς Υγείας (Salus) – ίσως με ιστορικές παραστάσεις. Ως συγγραφέας εισάγει στο έργο του αυτοβιογραφικά στοιχεία, ενώ παράλληλα με τις εγχώριες παραδόσεις, ακολουθεί και ελληνικές παραδόσεις, κυρίως όσον αφορά ιστορικά γεγονότα. Η ελληνική γλώσσα και η ελληνική ιστοριογραφική μέθοδος γίνονται για τον Φάβιο ένα μέσον για να δημιουργήσει μια σαφή εικόνα της ιστορίας της Ρώμης. Το έργο του

⁴³ Βλ. FGrHist 154` Lesky 2011: 1055.

⁴⁴ Βλ. FGrHist 566` Lesky 2011: 1059-1060` Baron 2009.

⁴⁵ Βλ. Boncquet 1982/1983.

χρησιμοποιήθηκε ως πηγή από τον Πολύβιο, τον Διονύσιο τον Αλικαρνασσέα και τον Λίβιο. Ο Φάβιος Πίκτωρ έγραψε μια ιστορία της Ρώμης από την ίδρυσή της (το 748 π.Χ. κατά την εκτίμησή του) μέχρι τις ημέρες του. Ο Πολύβιος, όπως θα δούμε στη συνέχεια, αντιπαρατίθεται κριτικά στη μεροληπτική πραγμάτευση των αιτίων του πολέμου (218 π.Χ.) από τον Φάβιο.

Ο Δούρης⁴⁶ από τη Σάμο (περίπου 340-270 π.Χ.) συνέγραψε το έργο του *Ιστορίαι* ξεκινώντας από τον θάνατο του Αμύντα, πατέρα του Φιλίππου, και φτάνοντας μέχρι τον Πύρρο. Ασκεί έντονη κριτική στον Έφορο και τον Θεόπομπο, διότι οι τελευταίοι, δίνοντας προσοχή μόνο στον γραπτό λόγο, δεν μπόρεσαν να εκθέσουν τα γεγονότα με τρόπο ευχάριστο για τον αναγνώστη. Ο ίδιος, ως εκπρόσωπος της λεγόμενης «τραγικής» ιστοριογραφίας γράφει με ύφος που μιμείται την ποίηση, χρησιμοποιώντας απίθανα γεγονότα και υπερβολές στην αφήγησή του. Για το λόγο αυτό δέχτηκε σκληρή κριτική από τον Πλούταρχο. Έγραψε, ακόμη, την *Ιστορία τοῦ Ἀγαθοκλή*, τα *Σαμιακά Χρονικά* και τα συγγράμματα *Περί ζωγραφικής* και *Περί τορευτικής*.

Ολοκληρώνοντας τη σύντομη αυτή επισκόπηση της ιστοριογραφικής παράδοσης που ακολουθεί τον Θουκυδίδη και προετοιμάζει το έργο του Πολύβιου αξίζει να αναφερθούμε στον Φύλαρχο⁴⁷, ο οποίος ακολούθησε σε μεγάλο βαθμό το πρότυπο του Δούρη και της «τραγικής» ιστοριογραφίας. Με καταγωγή από τη Ναύκρατι της Αιγύπτου, ο Φύλαρχος συνέγραψε το έργο του *Ιστορίαι* καλύπτοντας τα γεγονότα από την εκστρατεία του Πύρρου (272 π.Χ.) μέχρι τον θάνατο του Σπαρτιάτη βασιλιά Κλεομένη Γ' (220 π.Χ.). Άλλο ιστορικό έργο του είναι *Τα κατά Ἀντίοχον και Περγαμηνόν Εὐμένη*, ενώ έγραψε και πολλά άλλα έργα. Δέχτηκε, όπως θα δούμε στο επόμενο κεφάλαιο, την κριτική του Πολύβιου για το ρητορικό ύφος του και τη μεροληψία του υπέρ του Κλεομένη, αλλά και του Πλούταρχου για τους ίδιους λόγους, αν και ο τελευταίος χρησιμοποιεί αρκετά συχνά ως πηγή πληροφοριών το έργο του.

⁴⁶ Βλ. FGrHist 76` Lesky 2011: σελ.1055-1056.

⁴⁷ Βλ. FGrHist 81` Lesky 2011: 1056-1057.

ii) ΠΟΛΥΒΙΟΣ Ο ΜΕΓΑΛΟΠΟΛΙΤΗΣ

Η ζωή του

Ο Πολύβιος⁴⁸ γεννήθηκε και μεγάλωσε στην Μεγαλόπολη της Αχαΐας στα τέλη του 3ου αιώνα π.Χ. ως γόνος αριστοκρατικής οικογένειας. Πατέρας του ήταν ο Λυκόρτας, γνωστός πολιτικός της εποχής. Ως μέλος της ελληνικής άρχουσας τάξης σύντομα απέκτησε βαθειά γνώση των πολιτικών και στρατιωτικών ζητημάτων της εποχής, ενώ αφιέρωσε μεγάλο μέρος της πολιτικής του σταδιοδρομίας στη στήριξη και τη διατήρηση της ιδέας της ανεξαρτησίας της Αχαϊκής Συμπολιτείας. Στην ενασχόλησή του με τα πολιτικά και τα στρατιωτικά ζητήματα της εποχής του οφείλεται και το ενδιαφέρον του για την ιστοριογραφία, ενώ οι γνώσεις του για τη λογοτεχνία και τη φιλοσοφία ήταν μάλλον επιφανειακές.

Κατά τη διάρκεια του πολέμου των Ρωμαίων εναντίον του βασιλιά της Μακεδονίας, Περσέα, ο πατέρας του Πολύβιου τάχθηκε υπέρ της πολιτικής ουδετερότητας, γεγονός που είχε ως συνέπεια να θεωρηθεί ύποπτος από τους Ρωμαίους. Έτσι, ο Πολύβιος, εξαιτίας των πολιτικών πεποιθήσεων του πατέρα του, ήταν ένας από τους χίλιους Αχαιούς ευγενείς αιχμαλώτους που μεταφέρθηκαν στη Ρώμη το 168 π.Χ. ως όμηροι και παρέμειναν εκεί για δέκα επτά έτη. Το γεγονός αυτό έπαιξε καθοριστικό ρόλο για τη μετέπειτα ζωή και πορεία του Πολύβιου, αφού λόγω της υψηλής του μόρφωσης απέκτησε πρόσβαση στα σπίτια των πλέον διακεκριμένων οικογενειών της Ρώμης. Συνδέθηκε κυρίως με τον Αιμίλιο Παύλο, νικητή του Τρίτου Μακεδονικού Πολέμου, ενώ ανέλαβε και τη διαπαιδαγώγηση των γιών του, Φάβιου και Σκιπίωνα. Το 150 π.Χ. έγινε η απελευθέρωση των Αχαιών ομήρων και ο Πολύβιος ήταν πλέον ελεύθερος να επιστρέψει στην πατρίδα του. Ένα χρόνο αργότερα πήγε μαζί με τον φίλο του, Σκιπίωνα, στην Αφρική, όπου έζησε από κοντά την πτώση της Καρχηδόνας ως μέλος του στρατού. Έπειτα, συνέχισε τα ταξίδια του στις Δυτικές ακτές της Αφρικής και της Ισπανίας, προκειμένου να εμπλουτίσει τις γνώσεις του σχετικά με τα ιστορικά γεγονότα.

Η επιστροφή του Πολύβιου στην Ελλάδα έγινε μετά την καταστροφή της Κορίνθου. Εκεί ανέλαβε το δύσκολο έργο της οργάνωσης μίας νέας μορφής διακυβέρνησης για τις ελληνικές πόλεις, ενώ χρησιμοποίησε τις πολλές και

⁴⁸ Βλ. Wallbank 1957: 1-37' Lesky 2011: 1061-1067.

σημαντικές διασυνδέσεις του στη Ρώμη για να αποφορτίσει την κατάσταση στην Ελλάδα. Το έργο του σε αυτόν τον τομέα χαίρει μεγάλης αναγνώρισης. Τα επόμενα χρόνια της ζωής του πρέπει να τα πέρασε στη Ρώμη, αλλά και να ταξίδεψε σε άλλες χώρες της Μεσογείου, ώστε να συγκεντρώσει υλικό και μαρτυρίες για να ολοκληρώσει το ιστορικό του έργο.

Λίγες πληροφορίες είναι γνωστές για τα επόμενα χρόνια της ζωής του Πολυβίου. Πιθανότατα συνόδευσε ως στρατιωτικός σύμβουλος τον Σκιπίωνα στην Ισπανία, κατά τη διάρκεια του Νομαντίνου Πολέμου. Πρέπει να επέστρεψε στην Ελλάδα αργότερα, αφού σώζονται πολλές επιγραφές κι αγάλματά του εκεί. Σύμφωνα με μία -όχι πολύ αξιόπιστη- πηγή πληροφοριών ο Πολύβιος πέθανε το 118 π.Χ. από πτώση από το άλογό του.

Η μέθοδος και το έργο του

Το έργο του Πολύβιου ήταν πλούσιο, ωστόσο σήμερα διασώζεται ένα μικρό μόνο μέρος του. Το πρώτο έργο του ήταν η βιογραφία του Φιλοποίμενος, Έλληνα πολιτικού, η οποία δεν σώζεται. Ακόμη, περιέγραψε τις στρατιωτικές τακτικές των Ρωμαίων και των Ελλήνων στην πραγματεία του *Περί Τακτικής*, αποσπάσματα της οποίας περιλαμβάνονται και σώζονται μέσα στις *Ιστορίες*. Επίσης, κατέγραψε τα γεγονότα του Νομαντίνου Πολέμου σε μία ιστορική μονογραφία που δεν έχει σωθεί.

Το εκτενέστερο και σπουδαιότερο έργο του είναι οι *Ιστορίες* ή *Η Άνοδος της Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας*, από το οποίο σώζεται ένα σημαντικό μέρος (από τα 40 βιβλία που περιελάμβανε το έργο σώζονται ακέραια τα 5 πρώτα βιβλία και για τα άλλα έχουμε επιτομές, εκλογές και αποσπάσματα). Η ιστορία του, η οποία περιλαμβάνει τα γεγονότα από το 264 - 146 π.Χ., ονομάζεται “καθολική”, γιατί περιλαμβάνει όλα τα ιστορικά γεγονότα που συνέβησαν στην Ελλάδα, την Ασία, την Ιταλία, και την Αφρική, καθώς αυτά σχετίζονται με τη Ρώμη και την αύξηση της δύναμής της. Η κεντρική ιδέα των *Ιστοριών* του είναι ότι η Ρώμη οφείλει το μεγαλείο της στο πολίτευμά της, που ήταν ένα κράμα στοιχείων μοναρχίας, ολιγαρχίας και δημοκρατίας.

Ως εκπρόσωπος της λεγόμενης “αποδεικτικής” ιστοριογραφίας⁴⁹ ο Πολύβιος παρουσιάζει την ιστορία με αντικειμενικότητα και αμεροληψία, έχοντας ως μοναδικό του σκοπό την ανακάλυψη και την καταγραφή της αλήθειας. Έτσι, παρουσιάζει την ιστορία ως μία αλληλουχία γεγονότων που συνδέονται μεταξύ τους με μία σχέση αιτίου-αιτιατού, βασιζόμενος στην προσεκτική και κριτική εξέταση της παράδοσης. Ο ίδιος ο ιστορικός κατά τη διάρκεια των ταξιδιών του φρόντισε να επισκεφτεί τις ιστορικές τοποθεσίες στον ευρύτερο χώρο της Μεσογείου, ώστε να αποκτήσει προσωπική άποψη για τα ιστορικά γεγονότα. Επίσης, επιδίωξε να συναντήσει τους πρωταγωνιστές των γεγονότων, ενώ οι σημαντικές γνωριμίες του στη Ρώμη τού εξασφάλισαν την πρόσβαση σε πλούσιο αρχειακό υλικό, το οποίο χρησιμοποίησε για αυτόν τον σκοπό. Πράγματι, ως προς τη μέθοδο, το ύφος και την επιστημονική γραφή, την αντικειμενικότητα και τα κίνητρα ο Πολύβιος μοιάζει πολύ με τον Θουκυδίδη. Οι δύο ιστορικοί, όμως, μοιάζουν και σε κάτι ακόμα. Όπως και ο Θουκυδίδης, έτσι και ο Πολύβιος επιχειρεί μέσα από το έργο του να καταλήξει σε γενικότερα συμπεράσματα σχετικά με την πολιτική και τις ηθικές αξίες. Όμως, ενώ ο Θουκυδίδης εντοπίζει τα βαθύτερα αίτια των ιστορικών γεγονότων σε κάποια αναλλοίωτα χαρακτηριστικά της ανθρώπινης φύσης, ο Πολύβιος τα αποδίδει μάλλον στις πολιτικές συγκυρίες⁵⁰. Έτσι, στο έργο του συλλαμβάνει έννοιες όπως ο εθνικισμός, η ξενοφοβία, η βιαιότητα του πολέμου κ.ά., αλλά και ο ηρωισμός, η ανδρεία, η νοημοσύνη και η λογική.

Η σύγχρονη κριτική⁵¹ αποδίδει στον Πολύβιο κατηγορίες για μεροληψία, ώστε να δικαιολογήσει τις επιλογές του και την πολιτική του πατέρα του. Παρόλα αυτά, ο Πολύβιος διακρίνεται για την αντικειμενικότητα, την οξυδέρκεια και την ορθή κρίση του. Στο έργο του περιλαμβάνει όλες τις παραμέτρους που οδηγούν στο τελικό αποτέλεσμα, ενώ δίνει ιδιαίτερη έμφαση στα γεωγραφικά στοιχεία. Δικαίως, λοιπόν, θεωρείται από πολλούς ως ο διάδοχος του Θουκυδίδη.

⁴⁹ Βλ. Walbank 1957: 1-37.

⁵⁰ Σύμφωνα με τον Lesky A.: “Σε πολλά σημεία του προγράμματος θυμόμαστε τον Θουκυδίδη, αυτό όμως μόνο στη θεωρία, γιατί στην εκτέλεση δεν υπάρχει κοινό μέτρο, για να συγκρίνουμε τον πραγματισμό του Πολύβιου με το βάθος του Θουκυδίδη”.

⁵¹ Η άποψη αυτή υποστηρίζεται από τους Green P 1990: 269-285 και Mellor 1998: 15-47. Ο δεύτερος μάλιστα γράφει πως “ο Πολύβιος μεροληπτεί από συμπάθεια στον Σκιπίωνα κατασπλώνοντας τους αντιπάλους του (ιστορικούς της Αρχαίας Ρώμης)”.

Η επίδρασή του

Ο Πολύβιος άσκησε μεγάλη επίδραση⁵² στους μεταγενέστερους ιστορικούς, γεγονός που φαίνεται από το ότι οι περισσότεροι ξεκινούν το έργο τους εκεί που τελειώνει το δικό του. Επίδοξοι συνεχιστές του ήταν ο Ποσειδώνιος ο Ρόδιος και ο Στράβων. Από τους σύγχρονούς του, όμως, για τους οποίους η έλλειψη υψηλού αττικού ύφους αποτελούσε ελάττωμα, δεν εκτιμήθηκε ιδιαίτερα. Οι Ρωμαίοι συγγραφείς της ίδιας περιόδου (ο Τίτος Λίβιος και ο Διόδωρος ο Σικελιώτης) χρησιμοποίησαν μεγάλο μέρος του υλικού του Πολύβιου για το δικό τους έργο, συνεχίζοντας κατά κάποιον τρόπο το έργο του. Όμως, με την παγίωση της ρωμαϊκής κυριαρχίας στην Ευρώπη, ο Πολύβιος έχασε τη δημοτικότητά του, καθώς οι αυτοκρατορικοί συγγραφείς τον αγνοούσαν.

Το έργο του Πολύβιου επανήλθε στην επιφάνεια κατά την Αναγέννηση, έστω σε αποσπασματική μορφή, αρχικά στη Φλωρεντία. Σταδιακά, ο Πολύβιος απέκτησε ρεύμα στην Ιταλία και οι πολιτικές του αντιλήψεις συνέβαλαν στην ιστορική και πολιτική συζήτηση της εποχής (ο Μακιαβέλι έγραψε τις *Ομιλίες* του γνωρίζοντας το έργο του Πολύβιου). Οι πρώτες μεταφράσεις του έργου του στα γαλλικά, γερμανικά, ιταλικά και αγγλικά εμφανίστηκαν το 15ο αιώνα, ενώ στα τέλη του 16ου αιώνα, ο Πολύβιος βρήκε ακόμα μεγαλύτερο αναγνωστικό κοινό, ανάμεσα στους μορφωμένους ανθρώπους της εποχής.⁵³ Το ενδιαφέρον για το έργο και τις ιδέες του Πολύβιου συνεχώς αυξάνεται.

Οι πολιτικές πεποιθήσεις του Πολύβιου αποτέλεσαν πρότυπο των δημοκρατικών φιλοσόφων, από τον Κικέρωνα και τον Μοντεσκιέ έως τους ιδρυτές των Ηνωμένων Πολιτειών. Είναι γνωστό ότι η άποψή του πως το μεγαλείο της Ρώμης οφείλεται στο πολίτευμά της που συνδυάζει στοιχεία και των τριών τύπων πολιτευμάτων του αρχαίου κόσμου (της δημοκρατίας, της ολιγαρχίας και της μοναρχίας) επηρέασε καθοριστικά τη σύνταξη του συντάγματος των Ηνωμένων Πολιτειών.

⁵² Βλ. Walbank 1957: 1-37' Τσιμπουκίδης 1999: 11-26.

⁵³ Βλ. Walbank- Scott-Kilvert 1979: 19-22.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ IV: Η ΣΤΑΣΗ ΤΟΥ ΠΟΛΥΒΙΟΥ ΑΠΕΝΑΝΤΙ ΣΤΟΥΣ ΠΡΟΓΕΝΕΣΤΕΡΟΥΣ ΙΣΤΟΡΙΚΟΥΣ

Σχολιασμός αποσπασμάτων

Όπως αναφέρθηκε στο προηγούμενο κεφάλαιο, ο Πολύβιος ήταν εκπρόσωπος της αποδεικτικής ιστοριογραφίας. Ο ίδιος στο πρώτο βιβλίο του έργου του αναφέρει ότι οι δύο βασικές προϋποθέσεις για την διασφάλιση της ποιότητας του ιστορικού έργου είναι η αντικειμενικότητα και η αμεροληψία του συγγραφέα. Ο Πολύβιος θεωρεί την αλήθεια ως θεμελιακή υποχρέωση του ιστορικού και απαριθμεί τρεις προϋποθέσεις⁵⁴ που θεωρεί απαραίτητες για την ανταπόκριση του ιστορικού σε μια τέτοια υποχρέωση: την εξονυχιστική μελέτη και κριτική των πηγών, την αυτοψία, δηλαδή την προσωπική επίσκεψη χωρών και τοποθεσιών (η οποία απαιτεί καλή γνώση γεωγραφίας), και την πολιτική εμπειρία (ο ίδιος ήταν άνθρωπος της δράσης και είχε αποκτήσει πολιτική και στρατιωτική εμπειρία πριν γίνει ιστορικός).

Ο Πολύβιος στο έργο του ασκεί αυστηρή κριτική στους προγενέστερους ιστορικούς. Αντικείμενο της κριτικής του γίνονται συνήθως οι ελλείψεις που αυτοί παρουσιάζουν στην τήρηση των προϋποθέσεων που αναφέρθηκαν προηγουμένως, αλλά και το ύφος, η άγνοια βασικών γεγονότων, η χρήση του μυθικού στοιχείου και τα κίνητρα της συγγραφής του ιστορικού έργου. Η κριτική του Πολύβιου⁵⁵ είναι έντονη, κι άλλοτε αναφέρεται ονομαστικά στους προκατόχους του, ενώ άλλοτε αρκείται στους υπαινιγμούς. Η κριτική στάση του Πολύβιου απέναντι στους άλλους ιστορικούς, αλλά και ο τρόπος έκφρασής της σχετίζεται με την προσωπική του άποψη γι αυτούς, αλλά και με την αποδοχή του έργου τους από τον κόσμο. Ο ίδιος θεωρεί τον εαυτό του δάσκαλο, καθώς δεν έγραψε μονογραφία, αλλά παγκόσμια ιστορία. Η κριτική του ματιά είναι διάχυτη σε πολλά αποσπάσματα σε ολόκληρο το έργο του. Ακολουθεί ο σχολιασμός βασικών ενδεικτικών αποσπασμάτων.

⁵⁴ Βλ. Walbank 1957: 1-37` Sacks 1981: 11-21.

⁵⁵ Βλ. Boncquet 1982/1983.

ι) ΠΟΛΥΒΙΟΣ, *ΙΣΤΟΡΙΑΙ*, ΒΙΒΛΙΟ 1

Το πρώτο βιβλίο των *Ιστοριῶν* αποτελεί το προοίμιο του έργου του Πολύβιου. Σκοπός του ιστορικού είναι να παρουσιάσει τον σκοπό της συγγραφής του έργου του, να επισημάνει τις διαφορές του από το έργο των προκατόχων του, να τονίσει τη συνεισφορά του στον κλάδο της ιστοριογραφίας και να κεντρίσει το ενδιαφέρον του αναγνώστη. Έτσι, το πρώτο βιβλίο-προοίμιο των *Ιστοριῶν* δεν διαφέρει από τα προοίμια των προηγούμενων γνωστών μας έργων (π.χ. του Θουκυδίδη). Ωστόσο, στην προσπάθειά του να τονίσει την αξία του δικού του έργου ο Πολύβιος ήδη από την αρχή ασκεί κριτική στους προκατόχους του, η οποία συνεχίζεται και γίνεται εντονότερη στα υπόλοιπα βιβλία του έργου του. Ακολουθεί ένας σύντομος σχολιασμός των επίμαχων αποσπασμάτων.

4. 3-5 *νῦν δ' ὁρῶν τοὺς μὲν κατὰ μέρος πολέμους καὶ τινὰς τῶν ἅμα τούτοις πράξεων καὶ πλείους πραγματευομένους, τὴν δὲ καθόλου καὶ συλλήβδην οἰκονομίαν τῶν γεγονότων πότε καὶ πόθεν ὠρμήθη καὶ πῶς ἔσχε τὴν συντέλειαν, ταύτην οὐδ' ἐπιβαλόμενον οὐδένα βασανίζειν, ὅσον γε καὶ ἡμᾶς εἰδέναι, παντελῶς ὑπέλαβον ἀναγκαῖον εἶναι τὸ μὴ παραλιπεῖν μηδ' ἔἶσαι παρελθεῖν ἀνεπιστάτως τὸ κάλλιστον ἅμα δ' ὠφελιμώτατον ἐπιτήδευμα τῆς τύχης. πολλὰ γὰρ αὕτη καινοποιοῦσα καὶ συνεχῶς ἐναγωνιζομένη τοῖς τῶν ἀνθρώπων βίοις οὐδέπω τοιόνδ' ἀπλῶς οὔτ' εἰργάσατ' ἔργον οὔτ' ἠγωνίσατ' ἀγώνισμα, οἷον τὸ καθ' ἡμᾶς.*

Στο παραπάνω απόσπασμα από το πρώτο βιβλίο του έργου του ο ιστορικός επισημαίνει ότι οι προκατόχοί του καταπιάστηκαν με την εξιστόρηση των επιμέρους μόνο γεγονότων και τονίζει την ανάγκη για μελέτη των γεγονότων συνολικά, ώστε να καταφανεί “ το πολύ ωραίο και συγχρόνως το πολύ ωφέλιμο έργο της τύχης”. Έτσι, προεξαγγέλλει τον σκοπό της συγγραφής του έργου του και την προσφορά του στην ιστοριογραφική επιστήμη, αφού γίνεται ο πρώτος ιστορικός που συγγράφει καθολική ιστορία κι όχι μονογραφία. Έτσι, ο Πολύβιος παρουσιάζεται ως πρωτοπόρος και δάσκαλος του είδους, αφού το έργο του είναι ποιοτικά ανώτερο από αυτό των προκατόχων του.⁵⁶

⁵⁶ Βλ. Walbank 1957: 44-45` Sacks 1981: 171-186.

5.1 Ὑποθησόμεθα δὲ ταύτης ἀρχὴν τῆς βύβλου τὴν πρώτην διάβασιν ἐξ Ἰταλίας Ῥωμαίων. αὕτη δ' ἔστιν συνεχῆς μὲν τοῖς ἀφ' ὧν Τίμαιος ἀπέλιπεν, πίπτει δὲ κατὰ τὴν ἐνάτην καὶ εἰκοστὴν πρὸς ταῖς ἑκατὸν ὀλυμπιάδα.

Ἦδη ἀπὸ τὴν ἀρχὴν τοῦ πρώτου βιβλίου τοῦ οἱ ιστορικός κάνει μία σύντομη ἀναφορά στις παραλείψεις τοῦ Τίμαιου, τις ὁποῖες οἱ ἴδιοι θα καλύψει ξεκινώντας τὴν ἱστορία τοῦ ἀπὸ τὴν 129ῃ Ὀλυμπιάδα. Ὁ Πολύβιος ἀσκήσῃ ἐντονὴ κριτικὴ στὸν Τίμαιο γιὰ τὶς παραλείψεις, τὴν ἐπιστημονικὴν τοῦ μέθοδο καὶ τὸ ὕφος τῆς γραφῆς τοῦ. Ἡ κριτικὴ ἐναντίον τοῦ Τίμαιου κορυφώνεται στὸ δωδέκατο βιβλίον τῶν *Ἱστοριῶν*, ἀποσπάσματα τοῦ ὁποῖου θα σχολιαστοῦν στὴ συνέχεια.

14. 1-4 οὐχ ἦττον δὲ τῶν προειρημένων παρωξύνθη ἐπιστῆσαι τούτῳ τῷ πολέμῳ καὶ διὰ τὸ τοὺς ἐμπειρότατα δοκοῦντας γράφειν ὑπὲρ αὐτοῦ, Φιλῖνον καὶ Φάβιον, μὴ δεόντως ἡμῖν ἀπηγγελέσθαι τὴν ἀλήθειαν. ἐκόντας μὲν οὖν ἐψεῦσθαι τοὺς ἄνδρας οὐχ ὑπολαμβάνω, στοχαζόμενος ἐκ τοῦ βίου καὶ τῆς αἵρέσεως αὐτῶν: δοκοῦσι δέ μοι πεπονθέναι τι παραπλήσιον τοῖς ἐρῶσι. διὰ γὰρ τὴν αἵρεσιν καὶ τὴν ὅλην εὐνοίαν Φιλίνῳ μὲν πάντα δοκοῦσιν οἱ Καρχηδόνιοι πεπράχθαι φρονίμως, καλῶς, ἀνδρωδῶς, οἱ δὲ Ῥωμαῖοι τάναντία, Φαβίῳ δὲ τοῦμπαλιν τούτων. ἐν μὲν οὖν τῷ λοιπῷ βίῳ τὴν τοιαύτην ἐπιείκειαν ἴσως οὐκ ἂν τις ἐκβάλλοι: καὶ γὰρ φιλόφιλον εἶναι δεῖ τὸν ἀγαθὸν ἄνδρα καὶ φιλόπατριν καὶ συμμισεῖν τοῖς φίλοις τοὺς ἐχθροὺς καὶ συναγαπᾶν τοὺς φίλους:

Στὴ συνέχεια τοῦ πρώτου βιβλίου τοῦ ἔργου τοῦ οἱ Πολύβιος ἀσκεῖ κριτικὴν στους ἱστορικοὺς Φιλίνο καὶ Φάβιο Πίκτωρα γιὰ τὴν ἀπουσία ἀντικειμενικῆς ματιᾶς στὰ γεγονότα ποὺ πραγματεύονται. Συγκεκριμένα, οἱ ιστορικός ἀναφέρεται στὴ μεροληπτικὴ παρουσίαση τῶν γεγονότων τοῦ πολέμου μεταξὺ Καρχηδονίων καὶ Ῥωμαίων ἀπὸ τὸν Φιλίνο⁵⁷ καὶ τὸν Φάβιο⁵⁸. Ὁ Φιλίνος ἀντιμετωπίζει με συμπάθεια τοὺς Καρχηδονίους, ἐνῶ ὁ Φάβιος τοὺς Ῥωμαίους. Ὁ Πολύβιος ἐπισημαίνει ὅτι οἱ δύο προκάτοχοί τοῦ δὲν ἦταν μεροληπτικοὶ ἀπὸ πρόθεσιν, ἀλλὰ ὅτι ἐπάσχαν ἀπὸ το

⁵⁷ Βλ. FGrHist 174.

⁵⁸ Βλ. FGrHist 809, 820, Walbank 1945 (β) καὶ Comm.: 65-66.

“σύνδρομο των ερωτευμένων”, αφήνοντας τα προσωπικά τους συναισθήματα και σχέσεις να επηρεάσουν την κριτική τους σκέψη και την παρουσίαση των πράξεων των δύο αντιπάλων.⁵⁹ Αυτό έχει ως συνέπεια την υποβάθμιση της ποιότητας του ιστορικού έργου, αφού σύμφωνα με τον Πολύβιο, απαραίτητη προϋπόθεση για τη συγγραφή ιστορίας είναι η αντικειμενικότητα και η αμεροληψία του ιστορικού.

15. 6 ταῦτα δ', ὥς ἐμοὶ δοκεῖ, τῆς πάσης ἐστὶν ἀλογίας πλήρη καὶ διαστολῆς οὐ προσδεῖται τὸ παράπαν.

15.9 ταῦτα δὲ συνάδειν ἀλλήλοις οὐδαμῶς δύναται: πῶς γάρ; ἀλλ' ἀναγκαῖον ἡτὰς ὑποθέσεις εἶναι τὰς πρώτας ψευδεῖς ἢ τὰς ὑπὲρ τῶν συμβαινόντων ἀποφάσεις.

Στα παραπάνω αποσπάσματα ο Πολύβιος σχολιάζει τον τρόπο συγγραφής κι έρευνας του Φιλίνου⁶⁰. Επισημαίνει, λοιπόν, αντιφάσεις στον τρόπο που ο προκάτοχός του παρουσιάζει τα γεγονότα του Α' Καρχηδονιακού Πολέμου, αφού αποδίδει στους Συρακούσιους και τους Καρχηδόνιους συμπεριφορές που δεν υποστηρίζονται από τη λογική. Συνεπώς, οι ισχυρισμοί του Φιλίνου φαίνονται στον Πολύβιο αντιφατικοί, παράλογοι, αναληθείς κι αναξιόπιστοι και η έρευνά του ελλιπής κι αβασάνιστη.

ii) ΠΟΛΥΒΙΟΣ, ΙΣΤΟΡΙΑΙ, ΒΙΒΛΙΟ 2

Στο δεύτερο βιβλίο των *Ιστοριῶν* του ο Πολύβιος ασκεί την κριτική του εναντίον του Φυλάρχου και της λεγόμενης “τραγικής” ιστοριογραφίας. Ακολουθεί ο σχολιασμός των χαρακτηριστικών αποσπασμάτων.

17.6 περὶ ὧν οἱ τραγωδιογράφοι πολὺν τινα πεποίηται λόγον καὶ πολλὴν διατέθινται τερατείαν.

⁵⁹ Πρβλ. *Ιστοριῶν* 38.4 (παραθέματα).

⁶⁰ Βλ. Walbank 1945 (β) και Comm.: 66-67.

Ο Πολύβιος αναφέρεται στην “τραγική” ιστοριογραφία⁶¹, η οποία τύχαινε μεγάλης αποδοχής στην εποχή του. Ο ίδιος, ως εκπρόσωπος της “αποδεικτικής” ιστοριογραφίας, την θεωρούσε επιστημονικά αναξιόπιστη, καθώς η μέθοδος έρευνας και συγγραφής των εκπροσώπων της θυμίζει τις πρακτικές των τραγικών ποιητών, με έμφαση στην υπερβολή και το συναίσθημα. Η βασική αντίρρηση του Πολύβιου ως προς το είδος αυτό είναι ότι, σε αντίθεση με την αποδεικτική, η τραγική ιστοριογραφία αποσκοπεί μάλλον στην τέρψη των αναγνωστών παρά στην ανακάλυψη της αλήθειας. Συνεπώς, οι εκπρόσωποί της δεν διστάζουν να θυσιάσουν την επιστημονική ακρίβεια περιλαμβάνοντας στο έργο τους ψευδή γεγονότα ή αποκρύπτοντας κάποια άλλα, προκειμένου να μετατρέψουν το κατά τ’ άλλα ανιαρό ιστορικό έργο σε ενδιαφέρον και δημοφιλές. Αυτό έχει ως αποτέλεσμα το έργο τους να υστερεί σε επιστημονική ποιότητα.

56. 1-16 *ἐπεὶ δὲ τῶν κατὰ τοὺς αὐτοὺς καιροὺς Ἀράτῳ γεγραφότων παρ’ ἐνίοις ἀποδοχῆς ἀξιοῦται Φύλαρχος, ἐν πολλοῖς ἀντιδοξῶν καὶ τάναντία γράφων αὐτῷ, χρήσιμον ἂν εἴη, μᾶλλον δ’ ἀναγκαῖον ἡμῖν, Ἀράτῳ προηρημένοις κατακολουθεῖν περὶ τῶν Κλεομενικῶν, μὴ παραλιπεῖν ἄσκεπτον τοῦτο τὸ μέρος, ἵνα μὴ τὸ ψεῦδος ἐν τοῖς συγγράμμασιν ἰσοδυναμοῦν ἀπολείπωμεν πρὸς τὴν ἀλήθειαν. καθόλου μὲν οὖν ὁ συγγραφεὺς οὗτος πολλὰ παρ’ ὅλην τὴν πραγματείαν εἰκῇ καὶ ὥς ἔτυχεν εἴρηκεν. πλὴν περὶ μὲν τῶν ἄλλων ἴσως οὐκ ἀναγκαῖον ἐπιτιμᾶν κατὰ τὸ παρὸν οὐδ’ ἐξακριβοῦν: ὅσα δὲ συνεπιβάλλει τοῖς ὑφ’ ἡμῶν γραφομένοις καιροῖς — ταῦτα δ’ ἔστιν τὰ περὶ τὸν Κλεομενικὸν πόλεμον — ὑπὲρ τούτων ἀναγκαῖόν ἐστιν ἡμῖν διευκρινεῖν. ἔσται δὲ πάντως ἄρκουντα ταῦτα πρὸς τὸ καὶ τὴν ὅλην αὐτοῦ προαίρεσιν καὶ δύναμιν ἐν τῇ πραγματείᾳ καταμαθεῖν. βουλόμενος δὴ διασαφεῖν τὴν ὁμότητα τὴν Ἀντιγόνου καὶ Μακεδόνων, ἅμα δὲ τούτοις τὴν Ἀράτου καὶ τῶν Ἀχαιῶν, φησὶ τοὺς Μαντινέας γενομένους ὑποχειρίους μεγάλους περιπεσεῖν ἀτυχήμασι, καὶ τὴν ἀρχαιοτάτην καὶ μεγίστην πόλιν τῶν κατὰ τὴν Ἀρκαδίαν τηλικαύταις παλαῖσαι συμφοραῖς ὥστε πάντας εἰς ἐπίστασιν καὶ δάκρυα τοὺς Ἕλληνας ἀγαγεῖν. σπουδάζων δ’ εἰς ἔλεον ἐκκαλεῖσθαι τοὺς ἀναγινώσκοντας καὶ συμπαθεῖς ποιεῖν τοῖς λεγομένοις, εἰσάγει περιπλοκάς*

⁶¹ Βλ. Ullman 1942, Walbank 1957: 183.

γυναικῶν καὶ κόμας διερριμμένας καὶ μαστῶν ἐκβολάς, πρὸς δὲ τούτοις δάκρυα καὶ θρήνους ἀνδρῶν καὶ γυναικῶν ἀναμιῶν τέκνοις καὶ γονεῦσι γηραιοῖς ἀπαγομένων. ποιεῖ δὲ τοῦτο παρ' ὅλην τὴν ἱστορίαν, πειρώμενος ἐν ἐκάστοις ἀεὶ πρὸ ὀφθαλμῶν τιθέναι τὰ δεινά. τὸ μὲν οὖν ἀγεννὲς καὶ γυναικῶδες τῆς αἰρέσεως αὐτοῦ παρείσθω, τὸ δὲ τῆς ἱστορίας οἰκεῖον ἅμα καὶ χρήσιμον ἐξεταζέσθω. δεῖ τοιγαροῦν οὐκ ἐπιπλήττειν τὸν συγγραφέα τερατευόμενον διὰ τῆς ἱστορίας τοὺς ἐντυγχάνοντας οὐδὲ τοὺς ἐνδεχομένους λόγους ζητεῖν καὶ τὰ παρεπόμενα τοῖς ὑποκειμένοις ἐξαριθμεῖσθαι, καθάπερ οἱ τραγωδιογράφοι, τῶν δὲ πραχθέντων καὶ ῥηθέντων κατ' ἀλήθειαν αὐτῶν μνημονεύειν πάμπαν, κἂν πάνυ μέτρια τυγχάνωσιν ὄντα. τὸ γὰρ τέλος ἱστορίας καὶ τραγωδίας οὐ ταυτόν, ἀλλὰ τὸναντίον. ἐκεῖ μὲν γὰρ δεῖ διὰ τῶν πιθανωτάτων λόγων ἐκπλήξαι καὶ ψυχαγωγῆσαι κατὰ τὸ παρὸν τοὺς ἀκούοντας, ἐνθάδε δὲ διὰ τῶν ἀληθινῶν ἔργων καὶ λόγων εἰς τὸν πάντα χρόνον διδάξαι καὶ πείσαι τοὺς φιλομαθοῦντας, ἐπειδήπερ ἐν ἐκείνοις μὲν ἡγεῖται τὸ πιθανόν, κἂν ἢ ψεῦδος, διὰ τὴν ἀπάτην τῶν θεωμένων, ἐν δὲ τούτοις τάληθές διὰ τὴν ὠφέλειαν τῶν φιλομαθούντων. χωρὶς τε τούτων τὰς πλείστας ἡμῖν ἐξηγεῖται τῶν περιπετειῶν, οὐχ ὑποτιθεὶς αἰτίαν καὶ τρόπον τοῖς γινομένοις, ὧν χωρὶς οὔτ' ἐλεεῖν εὐλόγως οὔτ' ὀργίζεσθαι καθηκόντως δυνατόν ἐπ' οὐδενὶ τῶν συμβαινόντων. ἐπεὶ τίς ἀνθρώπων οὐ δεινὸν ἡγεῖται τύπτεσθαι τοὺς ἐλευθέρους; ἀλλ' ὅμως, ἐὰν μὲν ἄρχων ἀδίκων χειρῶν πάθῃ τις τοῦτο, δικαίως κρίνεται πεπονθέναι: ἐὰν δ' ἐπὶ διορθώσει καὶ μαθήσῃ ταῦτό τοῦτο γίνηται, προσέτι καὶ τιμῆς καὶ χάριτος οἱ τύπτοντες τοὺς ἐλευθέρους ἀξιοῦνται. καὶ μὴν τό γε τοὺς πολίτας ἀποκτείνουσαι μέγιστον ἀσέβημα τίθεται καὶ μεγίστων ἄξιον προστίμων: καίτοι γε προφανῶς ὁ μὲν τὸν κλέπτην ἢ μοιχὸν ἀποκτείνας ἀθῶός ἐστιν, ὁ δὲ τὸν προδότην ἢ τύραννον τιμῶν καὶ προεδρείας τυγχάνει παρὰ πᾶσιν. οὕτως ἐν παντὶ τὸ τέλος κεῖται τῆς διαλήψεως ὑπὲρ τούτων οὐκ ἐν τοῖς τελουμένοις, ἀλλ' ἐν ταῖς αἰτίαις καὶ προαιρέσεσι τῶν πραττόντων καὶ ταῖς τούτων διαφοραῖς.

Στο παραπάνω απόσπασμα ο Πολύβιος ασκεί έντονη κριτική στον Φύλαρχο⁶² και τον τρόπο γραφής του. Ο Πολύβιος επισημαίνει ότι ο Φύλαρχος, ως εκπρόσωπος της τραγικής ιστοριογραφίας, δεν αναζητεῖ τις αιτίες των γεγονότων που καταγράφει, γεγονός που ο ίδιος θεωρούσε ως βασική κι απαραίτητη προϋπόθεση για τη συγγραφή της ιστορίας. Έτσι, το έργο του Φυλάρχου υστερεῖ σε ποιότητα κι

⁶² Βλ. Eckstein 2013` Walbank 1957: 259-263` Marincola 2013.

αντικειμενικότητα. Αντίθετα, ο προκάτοχός του περιγράφει με γλαφυρότητα σκηνές από καταστροφές επιχειρώντας να προκαλέσει τον *έλεο* των αναγνωστών. Συνεπώς, το έργο του θυμίζει περισσότερο τραγωδία, παρά ιστορία. Με την ευκαιρία αυτή ο Πολύβιος επισημαίνει και τις διαφορές της τραγωδίας και της ιστορίας ως προς τον σκοπό, τη μέθοδο και την αξία τους. Σκοπός, λοιπόν, της τραγωδίας είναι ο εντυπωσιασμός του θεατή με λέξεις και σκηνές ρεαλιστικές, ενώ η ιστορία αποσκοπεί στο να διδάξει και να πείσει τον αναγνώστη με γεγονότα αμιγώς αληθινά. Ακόμη, η εντύπωση που προκαλεί η τραγωδία στον θεατή είναι προσωρινή, ενώ η ιστορία προκαλεί μόνιμη εντύπωση στον αναγνώστη. Τέλος, η αξία της τραγωδίας φαίνεται από την ικανότητα του ποιητή να προκαλέσει και να διατηρήσει το ενδιαφέρον του κοινού ζωντανό μέσω της δημιουργίας ψευδαισθήσεων, σε αντίθεση με την ιστορία, της οποίας η αξία είναι διδακτική κι αποδεικνύεται από τα οφέλη που επιφέρει η γνώση της αλήθειας στον άνθρωπο.

61-62 οὐ τί κάλλιον ἔργον ἢ γέγονεν ἢ γένοιτ' ἄν; ἐπὶ τί δ' ἂν μᾶλλον συγγραφεὺς ἐπιστήσαι τοὺς ἀκούοντας; διὰ τίνος δ' ἔργου μᾶλλον ἂν παρορμήσαι πρὸς φυλακὴν πίστεως καὶ πρὸς ἀληθινῶν πραγμάτων καὶ βεβαίων κοινωνίαν; ὧν οὐδεμίαν ἐποίησατο μνήμην Φύλαρχος, τυφλώττων, ὥς γ' ἐμοὶ δοκεῖ, περὶ τὰ κάλλιστα καὶ μάλιστα συγγραφεῖ καθήκοντα τῶν ἔργων. οὐ μὴν ἀλλὰ τούτοις ἐξῆς φησιν ἀπὸ τῶν ἐκ τῆς Μεγάλης πόλεως λαφύρων ἐξακισχίλια τάλαντα τοῖς Λακεδαιμονίοις πεσεῖν, ὧν τὰ δισχίλια Κλεομένει δοθῆναι κατὰ τοὺς ἐθισμούς. ἐν δὲ τούτοις πρῶτον μὲν τίς οὐκ ἂν θαυμάσειεν τὴν ἀπειρίαν καὶ τὴν ἄγνοιαν τῆς κοινῆς ἐννοίας ὑπὲρ τῆς τῶν Ἑλληνικῶν πραγμάτων χορηγίας καὶ δυνάμεως; ἦν μάλιστα δεῖ παρὰ τοῖς ἱστοριογράφοις ὑπάρχειν.

Η κριτική του Πολύβιου προς τον Φύλαρχο⁶³ και τον τρόπο γραφής του γίνεται εντονότερη. Ο Πολύβιος κατηγορεί φανερά τον Φύλαρχο για την πρόθεσή του να προκαλέσει τον εντυπωσιασμό του αναγνωστικού κοινού κι όχι να παρουσιάσει την αλήθεια. Συνεπώς, στο έργο του περιλαμβάνει μόνο όσα γεγονότα προσφέρονται για μίμηση κατά τα πρότυπα της τραγωδίας και μάλιστα με ύφος άκρως παραστατικό και

⁶³ Βλ. Eckstein 2013` Walbank 1957: 267-270` Marincola 2013.

υπερβολικό. Έτσι, το έργο του χάνει την επιστημονική του αξία και δεν ανταποκρίνεται στους σκοπούς της επιστήμης της ιστοριογραφίας.

iii) ΠΟΛΥΒΙΟΣ, *ΙΣΤΟΡΙΑΙ*, ΒΙΒΛΙΟ 3

Στο τρίτο βιβλίο των *Ιστοριῶν* ο Πολύβιος θέτει τις βασικές αρχές της ιστοριογραφικής επιστήμης, παρουσιάζει τους στόχους της δικής του έρευνας και ασκεί κριτική στους προκατόχους του για τα λάθη και το ύφος τους, παρουσιάζοντας τις δυσκολίες που συναντά ο ιστορικός κατά την έρευνά του. Ακολουθούν τα εν λόγω αποσπάσματα και ο σχολιασμός τους.

6-7 ἔνιοι δὲ τῶν συγγεγραφότων τὰς κατ' Ἀννίβαν πράξεις βουλόμενοι τὰς αἰτίας ἡμῖν ὑποδεικνύναι, δι' ἃς Ῥωμαίοις καὶ Καρχηδονίοις ὁ προειρημένος ἐνέστη πόλεμος, πρῶτην μὲν ἀποφαίνουσι τὴν Ζακάνθης πολιορκίαν ὑπὸ Καρχηδονίων, δευτέραν δὲ τὴν διάβασιν αὐτῶν παρὰ τὰς συνθήκας τοῦ προσαγορευομένου παρὰ τοῖς ἐγγχωρίοις Ἰβηρος ποταμοῦ: ἐγὼ δὲ ταύτας ἀρχὰς μὲν εἶναι τοῦ πολέμου φήσαιμ' ἄν, αἰτίας γε μὴν οὐδαμῶς ἂν συγχωρήσαιμι. πολλοῦ γε δεῖν, εἰ μὴ καὶ τὴν Ἀλεξάνδρου διάβασιν εἰς τὴν Ἀσίαν αἰτίαν εἶναι τις φήσει τοῦ πρὸς τοὺς Πέρσας πολέμου καὶ τὸν Ἀντιόχου κατάπλουν εἰς Δημητριάδα τοῦ πρὸς Ῥωμαίους: ὧν οὐτ' εἰκὸς οὐτ' ἀληθές ἐστιν οὐδέτερον. τίς γὰρ ἂν νομίσειε ταύτας αἰτίας ὑπάρχειν, ὧν πολλὰ μὲν Ἀλέξανδρος πρότερον, οὐκ ὀλίγα δὲ Φίλιππος ἔτι ζῶν ἐνήργησε καὶ παρεσκευάσατο πρὸς τὸν κατὰ τῶν Περσῶν πόλεμον, ὁμοίως δὲ πάλιν Αἰτωλοὶ πρὸ τῆς Ἀντιόχου παρουσίας πρὸς τὸν κατὰ Ῥωμαίων; ἀλλ' ἔστιν ἀνθρώπων τὰ τοιαῦτα μὴ διειληφότων ἀρχὴ τί διαφέρει καὶ πόσον διέστηκεν αἰτίας καὶ προφάσεως, καὶ διότι τὰ μὲν ἐστὶ πρῶτα τῶν ἀπάντων, ἡ δ' ἀρχὴ τελευταῖον τῶν εἰρημένων. ἐγὼ δὲ παντὸς ἀρχὰς μὲν εἶναι φημι τὰς πρώτας ἐπιβολὰς καὶ πράξεις τῶν ἤδη κεκριμένων, αἰτίας δὲ τὰς προκαθηγουμένας τῶν κρίσεων καὶ διαλήψεων: λέγω δ' ἐπινοίας καὶ διαθέσεις καὶ τοὺς περὶ ταῦτα συλλογισμοὺς καὶ δι' ὧν: ἐπὶ τὸ κρῖναί τι καὶ προθέσθαι παραγινόμεθα. δῆλον δ' οἶον τὸ προειρημένον ἐκ τῶν ἐπιφερομένων. τίνες γὰρ ἀληθῶς ἦσαν αἰτίαι, καὶ πόθεν φῶναι συνέβη τὸν πρὸς τοὺς Πέρσας πόλεμον, εὐμαρὲς καὶ τῷ τυχόντι συνιδεῖν. ἦν δὲ πρώτη μὲν ἡ τῶν μετὰ Ξενοφῶντος Ἑλλήνων ἐκ τῶν ἄνω σατραπειῶν ἐπάνοδος, ἐν ἣ πᾶσαν τὴν Ἀσίαν διαπορευομένων αὐτῶν πολεμίαν ὑπάρχουσαν οὐδεὶς ἐτόλμα μένειν κατὰ πρόσωπον τῶν βαρβάρων: δευτέρα δ' ἡ τοῦ Λακεδαιμονίων βασιλέως Ἀγησιλάου

διάβασις εἰς τὴν Ἀσίαν, ἐν ᾗ 'κεῖνος οὐδὲν ἀξιοχρεῶν οὐδ' ἀντίπαλον εὐρὼν ταῖς σφετέραις ἐπιβολαῖς ἄπρακτος ἠναγκάσθη μεταξὺ διὰ τὰς περὶ τὴν Ἑλλάδα ταραχὰς ἐπανελθεῖν. ἐξ ὧν Φίλιππος κατανοήσας καὶ συλλογισάμενος τὴν Περσῶν ἀνανδρίαν καὶ ῥαθυμίαν καὶ τὴν αὐτοῦ καὶ Μακεδόνων εὐεξίαν ἐν τοῖς πολεμικοῖς, ἔτι δὲ καὶ τὸ μέγεθος καὶ τὸ κάλλος τῶν ἐσομένων ἄθλων ἐκ τοῦ πολέμου πρὸ ὀφθαλμῶν θέμενος, ἅμα τῷ περιποιήσασθαι τὴν ἐκ τῶν Ἑλλήνων εὐνοίαν ὁμολογουμένην, εὐθέως προφάσει χρώμενος ὅτι σπεύδει μετελθεῖν τὴν Περσῶν παρανομίαν εἰς τοὺς Ἕλληνας, ὁρμὴν ἔσχε καὶ προέθετο πολεμεῖν καὶ πάντα πρὸς τοῦτο τὸ μέρος ἡτοίμαζε. διόπερ αἰτίας μὲν τὰς πρώτας ῥηθείσας ἡγητέον τοῦ πρὸς τοὺς Πέρσας πολέμου, πρόφασιν δὲ τὴν δευτέραν, ἀρχὴν δὲ τὴν Ἀλεξάνδρου διάβασιν εἰς τὴν Ἀσίαν. καὶ μὴν τοῦ κατ' Ἀντίοχον καὶ Ῥωμαίους δῆλον ὡς αἰτίαν μὲν τὴν Αἰτωλῶν ὀργὴν θετέον. ἐκεῖνοι γὰρ δόξαντες ὑπὸ Ῥωμαίων ὀλιγορῆσθαι κατὰ πολλὰ περὶ τὴν ἔκβασιν τὴν ἐκ τοῦ Φιλίππου πολέμου, καθάπερ ἐπάνω προεῖπον, οὐ μόνον Ἀντίοχον ἐπεσπάσαντο, πᾶν δὲ καὶ πρᾶξαι καὶ παθεῖν ὑπέστησαν διὰ τὴν ἐπιγενομένην ὀργὴν ἐκ τῶν προειρημένων καιρῶν. πρόφασιν δ' ἡγητέον τὴν τῶν Ἑλλήνων ἐλευθέρωσιν, ἣν ἐκεῖνοι περιπορευόμενοι μετ' Ἀντιόχου τὰς πόλεις ἀλόγως καὶ ψευδῶς κατήγγελλον, ἀρχὴν δὲ τοῦ πολέμου τὸν Ἀντιόχου κατάπλουν εἰς Δημητριάδα. ἐγὼ δὲ τὴν ἐπὶ πλεῖον διαστολὴν πεποιήμαι περὶ τούτων οὐχ ἔνεκα τῆς τῶν συγγραφέων ἐπιτιμήσεως, χάριν δὲ τῆς τῶν φιλομαθούντων ἐπανορθώσεως. τί γὰρ ὄφελος ἱατροῦ κάμνουσιν ἀγνοοῦντος τὰς αἰτίας τῶν περὶ τὰ σώματα διαθέσεων; τί δ' ἀνδρὸς πραγματικοῦ μὴ δυναμένου συλλογίζεσθαι πῶς καὶ διὰ τί καὶ πόθεν ἕκαστα τῶν πραγμάτων τὰς ἀφορμὰς εἴληφεν; οὔτε γὰρ ἐκεῖνον εἰκὸς οὐδέποτε δεόντως συστήσασθαι τὰς τῶν σωμάτων θεραπείας, οὔτε τὸν πραγματικὸν οὐδὲν οἶόν τε κατὰ τρόπον χειρίσαι τῶν προσπιπτόντων ἄνευ τῆς τῶν προειρημένων ἐπιγνώσεως. διόπερ οὐδὲν οὔτω φυλακτέον καὶ ζητητέον ὡς τὰς αἰτίας ἐκάστου τῶν συμβαινόντων, ἐπειδὴ φύεται μὲν ἐκ τῶν τυχόντων πολλάκις τὰ μέγιστα τῶν πραγμάτων, ἰᾶσθαι δὲ ῥᾶστόν ἐστιν παντὸς τὰς πρώτας ἐπιβολὰς καὶ διαλήψεις.

Στὴν ἀρχὴ τοῦ τρίτου βιβλίου τοῦ ἔργου τοῦ ο Πολύβιος φροντίζει νὰ ἀποσαφηνίσαι τρεῖς ἐννοιεῖς⁶⁴ που θεωρεῖ κομβικὲς γιὰ τὴν ἐπιστῆμὴ τῆς ιστοριογραφίας καὶ τὴν ἀναζήτησιν τῆς ἀλήθειας: τὴν ἐννοία τῆς αἰτίας ἐνὸς γεγονότος (το αἴτιον), τὴν ἐννοία τῆς ἀφορμῆς (ἡ πρόφασις), ἀλλὰ καὶ τὴν ἐννοία τῆς πρώτης πράξεως τοῦ γεγονότος (ἡ ἀρχή). Χρησιμοποιώντας ὡς παραδείγματα γνωστὰ ιστορικὰ γεγονότα, τονίζει πὼς οἱ ἐννοιεῖς αὐτές δὲν πρέπει νὰ συγχέονται καὶ ἀσκεῖ

⁶⁴ Βλ. Walbank 1957: 305-309' Sacks 1981: 171-186.

κριτική στους προγενέστερους του ιστορικούς, διότι πολλές φορές παρουσίασαν την αφορμή ή την πρώτη πράξη ενός πολέμου ως τη βαθύτερη αιτία του, υπονομεύοντας με αυτόν τον τρόπο την ανακάλυψη της αλήθειας και την αξία του έργου τους. Συγκεκριμένα, ασκεί κριτική στους ιστορικούς που πραγματεύτηκαν την εκστρατεία του Μεγάλου Αλεξάνδρου στην Περσία, αλλά και τον Φάβιο Πίκτορα που έγραψε για τον Καρχηδονιακό Πόλεμο. Μάλιστα, ο ίδιος ο Πολύβιος τονίζει με ήπιο ύφος ότι η κριτική του δεν έχει σκοπό να κατηγορήσει τους προκατόχους του, αλλά να τονίσει την σημασία της αναζήτησης της αιτίας των γεγονότων, όπως ακριβώς ο γιατρός πρέπει να αναζητήσει την αιτία μίας ασθένειας, ώστε να προχωρήσει στην κατάλληλη θεραπεία. Ο ίδιος πρόκειται να προχωρήσει στη συγγραφή της ιστορίας του έχοντας υπ' όψιν τον διαχωρισμό αυτών των εννοιών. Στο σημείο αυτό, ο Πολύβιος ακολουθεί το πρότυπο του Θουκυδίδη, ο οποίος πρώτος στο έργο του προχώρησε στη σαφή διάκριση της αιτίας και των αφορμών του Πελοποννησιακού Πολέμου⁶⁵. Αιτία, λοιπόν, του πολέμου ήταν η αυξανόμενη δύναμη των Αθηναίων που προκαλούσε την ανησυχία των Σπαρτιατών, ενώ αφορμή ήταν η διάρρηξη της Τριακονταετούς ειρήνης μεταξύ Αθηναίων και Σπαρτιατών. Επίσης, ο ιστορικός καταγράφει ως αρχή των εχθροπραξιών τα γεγονότα στην Επίδαμνο.

32 ἥι καὶ τοὺς ὑπολαμβάνοντας δύσκητον εἶναι καὶ δυσανάγνωστον τὴν ἡμετέραν πραγματείαν διὰ τὸ πλῆθος καὶ τὸ μέγεθος τῶν βύβλων ἀγνοεῖν νομιστέον. πόσῳ γὰρ ῥᾶόν ἐστι καὶ κτήσασθαι καὶ διαναγνῶναι βύβλους τετταράκοντα καθαπερανεῖ κατὰ μίτον ἐξυφασμένας καὶ παρακολουθῆσαι σαφῶς ταῖς μὲν κατὰ τὴν Ἰταλίαν καὶ Σικελίαν καὶ Λιβύην πράξεις ἀπὸ τῶν κατὰ Πύρρον [καὶ Τίμαιον συγγραφέων καὶ καιρῶν ἐξηγήσεως] εἰς τὴν Καρχηδόνα ἄλωσιν, ταῖς δὲ κατὰ τὴν ἄλλην οἰκουμένην ἀπὸ τῆς Κλεομένους τοῦ Σπαρτιάτου φυγῆς κατὰ τὸ συνεχὲς μέχρι τῆς Ἀχαιῶν καὶ Ῥωμαίων περὶ τὸν Ἰσθμὸν παρατάξεως, ἥ τὰς τῶν κατὰ μέρος γραφόντων συντάξεις ἀναγινώσκειν ἢ κτᾶσθαι; χωρὶς γὰρ τοῦ πολλαπλασίου αὐτὰς ὑπάρχειν τῶν ἡμετέρων ὑπομνημάτων, οὐδὲ καταλαβεῖν ἐξ αὐτῶν βεβαίως οὐδὲν οἶόν τε τοὺς ἀναγινώσκοντας, πρῶτον μὲν διὰ τὸ τοὺς πλείστους μὴ ταῦτα περὶ τῶν αὐτῶν γράφειν, εἴτα διὰ τὸ τὰς καταλλήλους τῶν πράξεων παραλείπειν, ὧν ἐκ παραθέσεως συνθεωρουμένων καὶ συγκρινομένων ἀλλοιοτέρας ἕκαστα τυγχάνει δοκιμασίας τῆς κατὰ μέρος διαλήψεως,

⁶⁵ Πρβλ. Θουκυδίδου, *Ιστορίαι*, I, 23, 1-6 (Παραθέματα).

τῶν δὲ κυριωτάτων μηδὲ ψαύειν αὐτοὺς δύνασθαι τὸ παράπαν. ἀκμὴν γάρ φαμεν ἀναγκαιότατα μέρη τῆς ἱστορίας εἶναι τὰ τ' ἐπιγινόμενα τοῖς ἔργοις καὶ τὰ παρεπόμενα καὶ μάλιστα τὰ περὶ τὰς αἰτίας. θεωροῦμεν δὲ τὸν μὲν Ἀντιοχικὸν πόλεμον ἐκ τοῦ Φιλιππικοῦ τὰς ἀφορμὰς εἰληφότα, τὸν δὲ Φιλιππικὸν ἐκ τοῦ κατ' Ἀννίβαν, τὸν δ' Ἀννιβιακὸν ἐκ τοῦ περὶ Σικελίαν, τὰ δὲ μεταξὺ τούτων πολλὰς καὶ ποικίλας ἐσχηκότα διαθέσεις, πάσας δὲ συννευούσας πρὸς τὴν αὐτὴν ὑπόθεσιν. ταῦτα δὴ πάντα διὰ μὲν τῶν γραφόντων καθόλου δυνατόν ἐπιγινῶναι καὶ μαθεῖν, διὰ δὲ τῶν τοὺς πολέμους αὐτούς, οἷον τὸν Περσικὸν ἢ τὸν Φιλιππικόν, ἀδύνατον, εἰ μὴ καὶ τὰς παρατάξεις τις ἀναγινώσκων αὐτὰς ἐξ ὧν ἐκεῖνοι γράφουσιν ὑπολαμβάνει σαφῶς ἐπεγνωκέναι καὶ τὴν τοῦ πολέμου τοῦ σύμπαντος οἰκονομίαν καὶ διάθεσιν. ἀλλ' οὐκ ἔστι τούτων οὐδέν, ἀλλ' ὅσῳ διαφέρει τὸ μαθεῖν τοῦ μόνον ἀκοῦσαι, τοσούτῳ καὶ τὴν ἡμετέραν ἱστορίαν ὑπολαμβάνω διαφέρειν τῶν ἐπὶ μέρους συντάξεων.

Στη συνέχεια του τρίτου βιβλίου του ο Πολύβιος θέτει τα όρια της ιστορίας του κι επισημαίνει τους τρόπους με τους οποίους το δικό του έργο διαφέρει από το έργο των προκατόχων του. Εξηγεί, λοιπόν, ότι η δική του ιστορία είναι καθολική, αφού πραγματεύεται συνολικά τα γεγονότα μίας συγκεκριμένης χρονικής περιόδου κι όχι ένα επιμέρους γεγονός. Ο ιστορικός τονίζει την ανάγκη της καθολικής παρουσίας των γεγονότων, αφού αυτά συνδέονται μεταξύ τους και μόνο έτσι είναι δυνατή η ανακάλυψη των βαθύτερων αιτίων τους και η πλήρης γνώση της αλήθειας. Ο Πολύβιος ψέγει τους προγενέστερους του ιστορικούς⁶⁶ για τη μονομέρειά τους και ισχυρίζεται ότι το έργο τους είναι ογκώδες και δυσνόητο, ενώ το δικό του έχει μεν τον ίδιο όγκο, είναι όμως εύκολο να διαβαστεί και συντελεί στη βαθύτερη κατανόηση της ιστορίας, όχι σε μία απλή ανάγνωσή της. Ο Πολύβιος στο σημείο αυτό πιθανότατα αναφέρεται στους ιστορικούς που έγραψαν για τον Φίλιππο και τον Περσέα, όπως ο Ποσειδώνιος και ο Στράτωνας.

47.6-3.48 ἔνιοι δὲ τῶν γεγραφότων περὶ τῆς ὑπερβολῆς ταύτης, βουλόμενοι τοὺς ἀναγινώσκοντας ἐκπλήττειν τῇ περὶ τῶν προειρημένων τόπων παραδοξολογία, λανθάνουσιν ἐμπίπτοντες εἰς δύο τὰ πάσης ἱστορίας ἄλλοτριώτατα: καὶ γὰρ

⁶⁶ Βλ. Walbank 1957: 359-361` Sacks 1981: 171-186` Boncquet 1982/1983.

ψευδολογεῖν καὶ μαχόμενα γράφειν αὐτοῖς ἀναγκάζονται. ἅμα μὲν γὰρ τὸν Ἀννίβαν ἀμίμητόν τινα παρεισάγοντες στρατηγὸν καὶ τόλμῃ καὶ προνοίᾳ τοῦτον ὁμολογουμένως ἀποδεικνύουσιν ἡμῖν ἀλογιστότατον, ἅμα δὲ καταστροφὴν οὐ δυνάμενοι λαμβάνειν οὐδ' ἔξοδον τοῦ ψεύδους θεοὺς καὶ θεῶν παῖδας εἰς πραγματικὴν ἱστορίαν παρεισάγουσιν. ὑποθέμενοι γὰρ τὰς ἐρυμνότητος καὶ τραχύτητος τῶν Ἀλπεινῶν ὁρῶν τοιαύτας ὥστε μὴ οἶον ἵππους καὶ στρατόπεδα, σὺν δὲ τούτοις ἐλέφαντας, ἀλλὰ μηδὲ πεζοὺς εὐζώνους εὐχερῶς ἂν διελθεῖν, ὁμοίως δὲ καὶ τὴν ἔρημον τοιαύτην τινὰ περὶ τοὺς τόπους ὑπογράψαντες ἡμῖν ὥστ', εἰ μὴ θεὸς ἢ τις ἥρως ἀπαντήσας τοῖς περὶ τὸν Ἀννίβαν ὑπέδειξε τὰς ὁδοὺς, ἔξαπορήσαντας ἂν καταφθαρῆναι πάντας, ὁμολογουμένως ἐκ τούτων εἰς ἑκάτερον τῶν προειρημένων ἀμαρτημάτων ἐμπίπτουσι. πρῶτον μὲν γὰρ ἂν τίς φανείη στρατηγὸς ἀλογιστότερος Ἀννίβου, τίς καὶ σκαιότερος ἡγεμὼν, ὃς τοσούτων ἡγούμενος δυνάμεων καὶ τὰς μεγίστας ἐλπίδας ἔχων ἐν τούτοις τοῦ κατορθώσκειν τοῖς ὅλοις, οὔτε τὰς ὁδοὺς οὔτε τόπους, ὡς οὗτοί φασιν, οὔτε ποῦ πορεύεται τὸ παράπαν οὔτε πρὸς τίνας ἐγίνωσκε, τὸ δὲ πέρασ, οὐδ' εἰ καθόλου [τὸυναντίον] δυνατοῖς ἐπιβάλλεται πράγμασιν; ἀλλ' ὅπερ οἱ τοῖς ὅλοις ἐπταικότες καὶ κατὰ πάντα τρόπον ἔξαποροῦντες οὐχ ὑπομένουσιν, ὥστ' εἰς ἀπρονοήτους καθιέναι τόπους μετὰ δυνάμεως, τοῦτο περιτιθέασιν οἱ συγγραφεῖς Ἀννίβα τῷ τὰς μεγίστας ἐλπίδας ἀκεραίους ἔχοντι περὶ τῶν καθ' αὐτὸν πραγμάτων. ὁμοίως δὲ καὶ τὰ περὶ τῆς ἐρημίας, ἔτι δ' ἐρυμνότητος καὶ δυσχωρίας τῶν τόπων ἔκδηλον ποιεῖ τὸ ψεῦδος αὐτῶν. οὐχ ἱστορήσαντες γὰρ ὅτι συμβαίνει τοὺς Κελτοὺς τοὺς παρὰ τὸν Ῥοδανὸν ποταμὸν οἰκοῦντας οὐχ ἅπαξ οὐδὲ δις πρὸ τῆς Ἀννίβου παρουσίας, οὐδὲ μὴν πάλαι προσφάτως δέ, μεγάλους στρατοπέδοις ὑπερβάντας τὰς Ἀλπεῖς παρατετάχθαι μὲν Ῥωμαίοις, συνηγωνίσθαι δὲ Κελτοῖς τοῖς τὰ περὶ τὸν Πάδον πεδία κατοικοῦσι, καθάπερ ἡμεῖς ἐν τοῖς πρὸ τούτων ἐδηλώσαμεν, πρὸς δὲ τούτοις οὐκ εἰδότες ὅτι πλεῖστον ἀνθρώπων φύλον κατ' αὐτὰς οἰκεῖν συμβαίνει τὰς Ἀλπεῖς, ἀλλ' ἀγνοοῦντες ἕκαστα τῶν εἰρημένων ἥρω τινὰ φασιν ἐπιφανέντα συνυποδείξαι τὰς ὁδοὺς αὐτοῖς. ἐξ ὧν εἰκότως ἐμπίπτουσιν εἰς τὸ παραπλήσιον τοῖς τραγωδιογράφοις. καὶ γὰρ ἐκείνοις πᾶσιν αἱ καταστροφαὶ τῶν δραμάτων προσδέονται θεοῦ καὶ μηχανῆς διὰ τὸ τὰς πρώτας ὑποθέσεις ψευδεῖς καὶ παραλόγους λαμβάνειν, τοὺς τε συγγραφέας ἀνάγκη τὸ παραπλήσιον πάσχειν καὶ ποιεῖν ἥρωάς τε καὶ θεοὺς ἐπιφαινομένους, ἐπειδὴν τὰς ἀρχαῖς ἀπιθάνους καὶ ψευδεῖς ὑποστήσωνται. πῶς γὰρ οἶόν τε παραλόγοις ἀρχαῖς εὐλογον ἐπιθεῖναι τέλος; Ἀννίβας γε μὴν οὐχ ὥς οὗτοι γράφουσιν, λίαν δὲ περὶ ταῦτα πραγματικῶς ἐχρήτο ταῖς ἐπιβολαῖς. καὶ γὰρ τὴν τῆς χώρας ἀρετὴν, εἰς ἣν ἐπεβάλετο καθιέναι, καὶ τὴν τῶν ὅχλων ἀλλοτριότητα πρὸς Ῥωμαίους ἐξητάκει σαφῶς, εἷς τε τὰς μεταξὺ δυσχωρίας ὁδηγοῖς καὶ καθηγεμόσιν

ἐγχωρίοις ἐχρήτο τοῖς τῶν αὐτῶν ἐλπίδων μέλλουσι κοινωνεῖν. ἡμεῖς δὲ περὶ τούτων εὐθαρσῶς ἀποφαινόμεθα διὰ τὸ περὶ τῶν πράξεων παρ' αὐτῶν ἱστορηκέναι τῶν παρατετευχότων τοῖς καιροῖς, τοὺς δὲ τόπους κατωπτευκέναι καὶ τῇ διὰ τῶν Ἄλπεων αὐτοὶ κεχρηῆσθαι πορεία γνώσεως ἔνεκα καὶ θέας.

Στο παραπάνω απόσπασμα του τρίτου βιβλίου των *Ἱστοριῶν* του ο Πολύβιος ασκεί σκληρή κριτική στους προγενέστερους του ιστορικούς για τον σκοπό και τον τρόπο συγγραφής της ιστορίας τους.⁶⁷ Πιθανότατα ο Πολύβιος αναφέρεται στους ιστορικούς Χαιρέα, Σώσυλο και Σιληνό από την Καλή Ακτή. Κάνει λόγο για παραδοξολογία στο έργο των προκατόχων του, αφού τούς καταλογίζει δύο μεγάλα σφάλματα: τους ψευδεῖς ισχυρισμούς και τις αντιφάσεις στα λεγόμενά τους. Χρησιμοποιώντας ως παράδειγμα την παρουσίαση της εκστρατείας του Αννίβα στο έργο των προγενέστερων ιστορικών, ο Πολύβιος παρατηρεῖ ότι όχι μόνο υπάρχουν αναφορές σε ψευδή γεγονότα, αλλά εντοπίζει και μεγάλες αντιφάσεις στα λεγόμενά τους που ξεπερνούν τη λογική. Ακόμη, τούς κατηγορεῖ ότι εσκεμμένα επέλεξαν να παρουσιάσουν μία ψευδή όψη της αλήθειας, ώστε να πετύχουν τον εντυπωσιασμό του αναγνωστικού κοινού καταφεύγοντας σε υπερβολές. Πρόκειται για μία ακόμη επίθεση του Πολύβιου στη λεγόμενη “τραγική” ιστοριογραφία, τους σκοπούς και τις μεθόδους της. Ο ίδιος τονίζει και πάλι ότι θα διαφοροποιηθεῖ από τους εκπροσώπους της υπηρετώντας την αμιγή αποδεικτική ιστοριογραφία.

59.1-3 *διόπερ οὐ δυσχεροῦς ἀλλ' ἀδυνάτου σχεδὸν ὑπαρχούσης κατὰ γε τοὺς προγεγονότας καιροὺς τῆς ἀληθοῦς ἱστορίας ὑπὲρ τῶν προειρημένων, οὐκ εἴ τι παρέλιπον οἱ συγγραφεῖς ἢ διήμαρτον, ἐπιτιμᾶν αὐτοῖς ἄξιον, ἀλλ' ἐφ' ὅσον ἔγνωσάν τι καὶ προεβίβασαν τὴν ἐμπειρίαν τὴν περὶ τούτων ἐν τοιούτοις καιροῖς, ἐπαινεῖν καὶ θαυμάζειν αὐτοὺς δίκαιον. ἐν δὲ τοῖς καθ' ἡμᾶς τῶν μὲν κατὰ τὴν Ἀσίαν διὰ τὴν Ἀλεξάνδρου δυναστείαν τῶν δὲ λοιπῶν τόπων διὰ τὴν Ρωμαίων ὑπεροχὴν σχεδὸν ἀπάντων πλωτῶν καὶ πορευτῶν γεγονότων,*

⁶⁷ Βλ. Walbank 1957: 381-382` Sacks 1981: 96-122, 144-170` Boncquet 1982/1983.

Στο παραπάνω απόσπασμα ο Πολύβιος αναφέρεται στις αντίξοες συνθήκες που αντιμετώπισαν οι προγενέστεροι ιστορικοί κατά τη διάρκεια της έρευνας και συγγραφής του έργου τους. Τονίζει ότι στην εποχή του οι συνθήκες έρευνας ήταν ευκολότερες και οι γεωγραφικές πληροφορίες περισσότερες χάρη στην εκστρατεία του Μεγάλου Αλεξάνδρου και την επικράτηση των Ρωμαίων. Τονίζει, λοιπόν, ότι οι προκάτοχοί του είναι άξιοι σεβασμού κι επαίνου για την προσπάθειά τους, παρά τις όποιες παραλείψεις ή τα λάθη τους.⁶⁸

59.7-9 *ἐπειδὴ καὶ τὸ πλεῖον τούτου χάριν ὑπεδεξάμεθα τοὺς κινδύνους [καὶ τὰς κακοπαθείας] τοὺς συμβάντας ἡμῖν ἐν πλάνῃ τῇ κατὰ Λιβύην καὶ κατ' Ἰβηρίαν, ἔτι δὲ Γαλατίαν καὶ τὴν ἔξωθεν ταύταις ταῖς χώραις συγκυροῦσαν θάλατταν, ἵνα διορθωσάμενοι τὴν τῶν προγεγονότων ἄγνοιαν ἐν τούτοις γνώριμα ποιήσωμεν τοῖς Ἕλλησι καὶ ταῦτα τὰ μέρη τῆς οἰκουμένης. νῦν δ' ἀναδραμόντες ἐπὶ τὴν παρέκβασιν τῆς διηγήσεως πειρασόμεθα δηλοῦν τοὺς γενομένους ἐκ παρατάξεως ἐν Ἰταλίᾳ Ῥωμαίοις καὶ Καρχηδονίοις ἀγῶνας.*

Σε συνέχεια του προηγούμενου αποσπάσματος ο Πολύβιος αναφέρει ότι θα κάνει μία παρέκβαση από τη βασική του αφήγηση, ώστε να διορθώσει τα λάθη και τις ανακρίβειες (γεωγραφικές κ.ά.) των προκατόχων του. Τονίζει, μάλιστα, ότι θα καταγράψει τις εμπειρίες και τις αντιξοότητες που συνάντησε ο ίδιος κατά τη διάρκεια των ταξιδιών του στις εν λόγω περιοχές. Η αναφορά τους στις παραλείψεις στο έργο των προκατόχων του πιθανότατα πρόκειται για υπαινιγμό για το έργο του Ζήνωνα, τόσο σε αυτό όσο και στο προηγούμενο απόσπασμα.

iv) ΠΟΛΥΒΙΟΣ, *ΙΣΤΟΡΙΑΙ*, ΒΙΒΛΙΟ 7

Στην αρχή του έβδομου βιβλίου των *Ιστοριῶν* ο Πολύβιος ασκεί κριτική στους εκπροσώπους της τραγικής ιστοριογραφίας και καταδεικνύει τα μειονεκτήματα της μονογραφίας έναντι της καθολικής ιστορίας.

⁶⁸ Βλ. Walbank 1957: 394-395' Boncquet 1982/1983.

7.1-2 ὅτι τινὲς τῶν λογογράφων τῶν ὑπὲρ τῆς καταστροφῆς τοῦ Ἰερωνύμου γεγραφότων πολὺν τινα πεποιήνται λόγον καὶ πολλήν τινα διατέθινται τερατείαν, ἐξηγούμενοι μὲν τὰ πρὸ τῆς ἀρχῆς αὐτοῖς γενόμενα σημεῖα καὶ τὰς ἀτυχίας τὰς Συρακοσίων, τραγωδοῦντες δὲ τὴν ὁμότητα τῶν τρόπων καὶ τὴν ἀσέβειαν τῶν πράξεων, ἐπὶ δὲ πᾶσι τὸ παράλογον καὶ τὸ δεινὸν τῶν περὶ τὴν καταστροφὴν αὐτοῦ συμβάντων, ὥστε μήτε Φάλαριν μήτ' Ἀπολλόδωρον μήτ' ἄλλον μηδένα γεγονέναι τύραννον ἐκείνου πικρότερον.

Με αφορμὴ τὴν απεικόνιση τοῦ τυράννου Ἰερώνυμου στο ἔργο τους ο Πολύβιος βρίσκει τὴν ευκαιρία νὰ ασκήσῃ κριτικὴ στους προκατόχους του γιὰ τὴν υπερβολὴ τῆς γραφῆς τους καὶ τὴ δραματικότητὰ τοῦ ὕφους τους. Παρατηρεῖ ὅτι οἱ προκατόχοί του διεκτραγωδοῦν τὶς πράξεις καὶ τὴ συμπεριφορὰ τοῦ τυράννου, συνδέοντας μάλιστα τὴ μοίρα τῶν Συρακοσίων με αὐτήν. Πρόκειται γιὰ μίᾳ ἀκόμη ἐπίθεσιν τοῦ Πολύβιου στὴν “τραγικὴ” ιστοριογραφία,⁶⁹ τὶς μεθόδους καὶ τοὺς εκπροσώπους τῆς, ποὺ υπονομεύουν τὴν ἀλήθεια καὶ τὴν ἐπιστημονικὴ ἀκρίβεια προτάσσοντας τὸ πομπώδες ὕφος καὶ τὸν ἐντυπωσιασμό τῶν ἀναγνωστῶν.

7.6 ἀλλὰ μοι δοκοῦσιν οἱ τὰς ἐπὶ μέρος γράφοντες πράξεις, ἐπειδὴν ὑποθέσεις εὐπεριλήπτους ὑποστήσωνται καὶ στενάς, πτωχεύοντες πραγμάτων ἀναγκάζεσθαι τὰ μικρὰ μεγάλα ποιεῖν καὶ περὶ τῶν μηδὲ μνήμης ἀξίων πολλοὺς τινὰς διατίθεσθαι λόγους. ἔνιοι δὲ καὶ δι' ἀκρισίαν εἰς τὸ παραπλήσιον τούτοις ἐμπίπτουσιν.

Σχεδὸν ἀμέσως ἀκολουθεῖ ἡ κριτικὴ τοῦ Πολύβιου ἐναντίον ὅσων ἐπιλέγουν νὰ γράψουν ἱστορία γιὰ συγκεκριμένα γεγονότα κι ὄχι καθολικὴ.⁷⁰ Ὁ ἱστορικός ἐπισημαίνει ὅτι οἱ συγγραφεῖς τέτοιου εἶδους ἱστοριῶν ἔχουν τὴν τάση νὰ υπερβάλλουν στὴν ἀναλυτικὴ καταγραφὴ γεγονότων ποὺ ἴσως νὰ μὴν εἶναι καν ἀξία νὰ περιληφθοῦν σὲ μίᾳ καθολικῇ ἱστορίᾳ. Αὐτὸ οφείλεται κατὰ τὸν Πολύβιο εἴτε στὴν ἔλλειψη κριτικῆς σκέψης ποὺ τοὺς ἐμποδίζει νὰ ξεχωρίσουν τὸ σημαντικὸ ἀπὸ τὸ ἀσήμαντο γεγονός, εἴτε στο ὅτι ἡ συνεχὴς ἐνασχόληση με ἓνα ἐπιμέρους ζήτημα

⁶⁹ Βλ. Boncquet 1982/1983' Walbank 1957: 29-33' Walbank 1960.

⁷⁰ Βλ. Walbank 1957: 36-39' Sacks 1981: 96-122.

και η άγνοια των υπόλοιπων γεγονότων έχει ως αποτέλεσμα τη μεγαλοποίηση της σημασίας του ζητήματος αυτού στο μυαλό του ερευνητή.

ν) ΠΟΛΥΒΙΟΣ, *ΙΣΤΟΡΙΑΙ*, ΒΙΒΛΙΟ 8

Στο όγδοο βιβλίο των *Ιστοριῶν* του ο Πολύβιος ασκεί κριτική στους ιστορικούς που χρησιμοποιούσαν το έργο τους για να κολακεύσουν κάποιον μονάρχη ή να εξυπηρετήσουν άλλες πολιτικές σκοπιμότητες.

8.6-7 *ἐξ ὧν ἱστορίας μὲν οὐδαμῶς ἔχειν αὐτοῖς συμβαίνει διάθεσιν τὰς συντάξεις, ἐγκωμίου δὲ μᾶλλον. ἐγὼ δ' οὔτε λοιδορεῖν ψευδῶς φημι δεῖν τοὺς μονάρχους οὔτ' ἐγκωμιάζειν, ὃ πολλοῖς ἤδη συμβέβηκε, τὸν ἀκόλουθον δὲ τοῖς προγεγραμμένοις ἀεὶ καὶ τὸν πρέποντα ταῖς ἐκάστων προαιρέσεσι λόγον ἐφαρμόζειν.*

Στο παραπάνω απόσπασμα ο Πολύβιος αναφέρεται στην τακτική των προκατόχων του να χρησιμοποιούν το έργο τους προκειμένου να εγκωμιάσουν κάποιους μονάρχες και να κερδίσουν την εύνοιά τους. Ο ίδιος τάσσεται εναντίον της τακτικής αυτής και υποστηρίζει ότι η συγγραφή της ιστορίας πρέπει να είναι ανεξάρτητη από καθεστώτα, προσωπικές σχέσεις και πολιτικές πεποιθήσεις.⁷¹ Ο Πολύβιος τονίζει ότι θα διαφοροποιηθεί από τους προκατόχους του χωρίς να εγκωμιάζει ούτε να κατηγορεί ψευδώς τους κυβερνώντες, αλλά αποδίδοντας στον καθένα την αλήθεια των πράξεών του. Πάντως, αξίζει να σημειωθεί ότι η χρήση του έργου ενός συγγραφέα ως εγκωμίου για κάποιον μονάρχη αποτελούσε συνήθη τακτική και των ποιητών κατά τα ελληνιστικά χρόνια, οι οποίοι συνήθως ανήκαν στην αυλή κάποιου μονάρχη.

11.2 *λοιπὸν ἢ περὶ τὴν ἀρχὴν καὶ προέκθεσιν τῆς πραγματείας ἀνάγκη ψεύστην καὶ κόλακα φαίνεσθαι τὸν ἱστοριογράφον, ἢ περὶ τὰς κατὰ μέρος ἀποφάσεις ἀνόητον καὶ μειρακιώδη τελείως, εἰ διὰ τῆς ἀλόγου καὶ ἐπικλήτου λοιδορίας ὑπέλαβε πιστότερος μὲν αὐτὸς φανήσεσθαι, παραδοχῆς δὲ μᾶλλον ἀξιωθήσεσθαι τὰς ἐγκωμιαστικὰς ἀποφάσεις αὐτοῦ περὶ Φιλίππου.*

⁷¹ Πρβλ. *Ιστοριῶν* 38.4 (παραθέματα).

Στο παραπάνω απόσπασμα ο Πολύβιος ασκεί κριτική στον Θεόπομπο⁷² για τον τρόπο με τον οποίο αναφέρεται στον Φίλιππο. Σε προηγούμενο σημείο του ίδιου βιβλίου ο Πολύβιος παρατήρησε αντιφάσεις στην αναφορά του Θεόπομπου για τον Φίλιππο, αφού αφ'ενός τον εγκωμιάζει κι αφ'ετέρου τον κατηγορεί γι ανήθικη συμπεριφορά. Ο ιστορικός, λοιπόν, αποδίδει τις αντιφάσεις του Θεόπομπου είτε σε ανοησία κι απροσεξία του ίδιου, είτε στην ανάγκη του να κολακεύσει τον Φίλιππο προκειμένου να γίνει αποδεκτός ο ίδιος από το αναγνωστικό κοινό. Σε κάθε περίπτωση πάντως η κριτική του Πολύβιου προς τον Θεόπομπο είναι οξεία κι εντοπίζεται και στη συνέχεια του όγδοου βιβλίου του⁷³ (εκεί αφορά τη δομή του έργου του Θεόπομπου και την επιλογή του να εντάξει στην ιστορία του για τον Φίλιππο μία μεγάλη κι αταίριαστη παρέκβαση για τα κατορθώματα των Ελλήνων). (βλ 8.9 και συνέχεια 8.11)

vi) ΠΟΛΥΒΙΟΣ, *ΙΣΤΟΡΙΑΙ*, ΒΙΒΛΙΟ 10

Στο δέκατο βιβλίο των *Ιστοριών* ο Πολύβιος επιχειρεί να αποκαταστήσει την εσφαλμένη εικόνα που δημιούργησαν οι προκάτοχοί του για τον Σκιπίωνα τον Αφρικανό.

2.5-6 οί μὲν οὖν ἄλλοι πάντες αὐτὸν ἐπιτυχῇ τινα καὶ τὸ πλεῖον αἰεὶ παραλόγως καὶ ταῦτομάτῳ κατορθοῦντα τὰς ἐπιβολὰς παρεισάγουσι, νομίζοντες ὥς ἂν εἰ θειοτέρους εἶναι καὶ θαυμαστοτέρους τοὺς τοιούτους ἄνδρας τῶν κατὰ λόγον ἐν ἐκάστοις πραττόντων, ἀγνοοῦντες ὅτι τὸ μὲν ἐπαινετὸν, τὸ δὲ μακαριστὸν εἶναι συμβαίνει τῶν προειρημένων, καὶ τὸ μὲν κοινόν ἐστι καὶ τοῖς τυχοῦσι, τὸ δ' ἐπαινετὸν μόνον ἴδιον ὑπάρχει τῶν εὐλογίστων καὶ φρένας ἐχόντων ἀνδρῶν, οὓς καὶ θειοτάτους εἶναι καὶ προσφιλεστάτους τοῖς θεοῖς νομιστέον.

⁷² Walbank 1957: 86-87.

⁷³ Βλ *Ιστοριών* 8.9 και συνέχεια 8.11 (παραθέματα).

Στο παραπάνω απόσπασμα ο Πολύβιος αναφέρεται στους ιστορικούς που έγραψαν για τον Σκιπίωνα τον Αφρικανό.⁷⁴ Συγκεκριμένα, παρατηρεί ότι αναφέρονται στο πρόσωπο του Σκιπίωνα με τρόπο εσφαλμένο, αποδίδοντας τις επιτυχίες του στην καλή του τύχη και τις ευνοϊκές συγκυρίες. Επισημαίνει, μάλιστα, ότι οι προκάτοχοί του δεν αξιολογούν την ιδιοφυΐα, τη λογική σκέψη και την ικανότητα του Σκιπίωνα, προσόντα που δύσκολα συναντά κανείς, σε αντίθεση με την τύχη που μπορεί να ευνοήσει και τους ανίκανους. Ο ίδιος θα επιχειρήσει να αποκαταστήσει την εικόνα του Σκιπίωνα αναδεικνύοντας τα προσόντα εκείνα που πραγματικά τον έκαναν έναν από τους *θειοτάτους* άνδρες.

vii) ΠΟΛΥΒΙΟΣ, *ΙΣΤΟΡΙΑΙ*, ΒΙΒΛΙΟ 12

Ολόκληρο το δωδέκατο βιβλίο των *Ιστοριῶν* είναι αφιερωμένο στην κριτική απέναντι στον Τίμαιο και το έργο του. Ο Πολύβιος έχοντας διαβάσει το έργο του Τίμαιου ασκεί ανελέητη κριτική στον προκάτοχό του για την επιστημονική μέθοδο, τους σκοπούς της συγγραφής, την έλλειψη κριτικής σκέψης, το ύφος και τη συγγραφική του ικανότητα, εντοπίζοντας την ανεπάρκεια του έργου του. Ακολουθεί ο σχολιασμός μερικών ενδεικτικών αποσπασμάτων.

4c.2-5 *πλὴν ὅτι γε κακῶς ἰστόρηκε καὶ τὰ περὶ τὴν Λιβύην καὶ τὰ περὶ τὴν Σαρδόνα, καὶ μάλιστα τὰ κατὰ τὴν Ἰταλίαν, ἐκ τούτων ἐστὶ συμφανές, καὶ καθόλου διότι τὸ περὶ τὰς ἀνακρίσεις μέρος ἐπισέσσυρται παρ’ αὐτῷ τελέως: ὅπερ ἐστὶ κυριώτατον τῆς ἱστορίας. ἐπειδὴ γὰρ αἱ μὲν πράξεις ἅμα πολλαχῇ συντελοῦνται, παρεῖναι δὲ τὸν αὐτὸν ἐν πλείοσι τόποις κατὰ τὸν αὐτὸν καιρὸν ἀδύνατον, ὁμοίως γε μὴν οὐδ’ αὐτόπτην γενέσθαι πάντων τῶν κατὰ τὴν οἰκουμένην τόπων καὶ τῶν ἐν τοῖς τόποις ἰδιωμάτων τὸν ἕνα δυνατόν, καταλείπεται πυνθάνεσθαι μὲν ὥς παρὰ πλείστων, πιστεύειν δὲ τοῖς ἀξίοις πίστεως, κριτὴν δ’ εἶναι τῶν προσπιπτόντων μὴ κακόν.*

Στο παραπάνω απόσπασμα ο Πολύβιος επισημαίνει τη σημασία της προσωπικής έρευνας και της κριτικής σκέψης για τη διερεύνηση της αλήθειας στο

⁷⁴ Βλ. Walbank 1957: 197.

πλαίσιο της ιστοριογραφικής επιστήμης.⁷⁵ Καθώς είναι αδύνατο να είναι κανείς παρών σε πολλά μέρη ταυτόχρονα, ώστε να είναι αυτόπτης μάρτυρας όλων των γεγονότων, είναι απαραίτητο ο ιστοριογράφος να μαθαίνει την αλήθεια από άλλους ανθρώπους. Αυτό μπορεί να συμβεί μόνο αν θέτει τις κατάλληλες ερωτήσεις στα κατάλληλα πρόσωπα. Αλλά και πάλι δεν πρέπει να δέχεται αβασάνιστα τις απαντήσεις τους, αλλά με την κριτική του ικανότητα να αξιολογεί τις πληροφορίες που έλαβε και να καταλήγει σε λογικά συμπεράσματα. Ο Πολύβιος θεωρεί ότι ο Τίμαιος δεν είναι αξιόπιστος ιστορικός, αφού ούτε κριτική σκέψη είχε, ούτε χρησιμοποίησε επαρκώς τη μέθοδο των ερωτήσεων.⁷⁶ Σ' αυτές τις ελλείψεις του αποδίδει και τα λάθη του σε σχέση με τη Λιβύη, τη Σαρδηνία και την Ιταλία και την γενική ανεπάρκεια του έργου του.

25a ὅτι περὶ Τιμαίου φησὶν ὁ Πολύβιος ὁ Μεγαλοπολίτης: καθάπερ γὰρ ἐκ τῶν παροιμιῶν ἰκανὸν εἶναί φασι σταλαγμὸν ἕνα τοῦ μεγίστου τεύχους εἰς τὸ γνῶναι τὸ πᾶν ἔγχυμα, τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ περὶ τῶν ὑποκειμένων χρῆ διαλαμβάνειν: ἐπειδὴν γὰρ ἐν ἡ δεῦτερον εὑρεθῇ ψεῦδος ἐν τοῖς συγγράμμασι, καὶ τοῦτο γεγονὸς ἢ κατὰ προαίρεσιν, δῆλον ὡς οὐδὲν ἂν εἴ βέβαιον οὐδ' ἀσφαλὲς γένοιτο τῶν ὑπὸ τοῦ τοιοῦτου συγγραφέως λεγομένων. ἵνα δὲ καὶ τοὺς φιλοτιμότερον διακειμένους μεταπείσωμεν, ῥητέον ἂν εἴη περὶ τῆς αἰρέσεως αὐτοῦ καὶ μελέτης τῆς κατὰ τὰς δημηγορίας καὶ τὰς παρακλήσεις, εἴτι δὲ τοὺς πρεσβευτικὸς λόγους, καὶ συλλήβδην πᾶν τὸ τοιοῦτο γένος, ἃ σχεδὸν ὡς εἰ κεφάλαια τῶν πράξεων ἐστὶ καὶ συνέχει τὴν ὅλην ἱστορίαν: διότι γὰρ ταῦτα παρ' ἀλήθειαν ἐν τοῖς ὑπομνήμασι κατατέταχε Τίμαιος, καὶ τοῦτο πεποίηκε κατὰ πρόθεσιν, τίς οὐ παρακολουθεῖ τῶν ἀνεγνωκότων; οὐ γὰρ τὰ ῥηθέντα γέγραφε, οὐδ' ὡς ἐρρήθη κατ' ἀλήθειαν, ἀλλὰ προθέμενος ὡς δεῖ ῥηθῆναι, πάντας ἐξαριθμεῖται τοὺς ῥηθέντας λόγους καὶ τὰ παρεπόμενα τοῖς πράγμασιν οὕτως ὡς ἂν εἴ τις ἐν διατριβῇ πρὸς ὑπόθεσιν ἐπιχειροίη *** ὥσπερ ἀπόδειξιν τῆς ἑαυτοῦ δυνάμεως ποιούμενος, ἀλλ' οὐκ ἐξήγησιν τῶν κατ' ἀλήθειαν εἰρημένων.

⁷⁵ Βλ. Walbank 1957: 328-329.

⁷⁶ Βλ. *Ιστοριῶν* 12.25 (παραθέματα) και Walbank 1945 (α).

Στο παραπάνω απόσπασμα ο Πολύβιος ασκεί πολύ σκληρή κριτική στον Τίμαιο⁷⁷ και το έργο του. Ο ιστορικός χαρακτηρίζει τον προκάτοχό του αναξιόπιστο και συμβουλεύει τους αναγνώστες να μην εμπιστεύονται τα λεγόμενά του. Η άποψή του για την αναξιοπιστία του Τίμαιου βασίζεται σε μία σειρά από λάθη που ο Πολύβιος εντόπισε στο έργο του, τα οποία αφορούν βασικά γεγονότα και στοιχεία της ιστορίας. Μάλιστα, ο Πολύβιος κατηγορεί τον Τίμαιο ότι τα λάθη του δεν είναι λάθη άγνοιας (τα οποία μπορούν να δικαιολογηθούν), αλλά έγιναν εσκεμμένα, αφού ο Τίμαιος ενδιαφερόταν περισσότερο να επιδείξει τις συγγραφικές του ικανότητες παρά να ερευνήσει και να καταγράψει την αλήθεια με τη μεγαλύτερη δυνατή ακρίβεια. Συνεπώς, κατά τον Πολύβιο, μία τέτοιου είδους πρακτική, αφού εντοπίστηκε σε περισσότερα του ενός σημεία, δείχνει πολλά για την ποιότητα του έργου του συγκεκριμένου ιστορικού συλλήβδην.

25f.1-6 *δῆλον δ' ἔσται τὸ λεγόμενον ἔτι μᾶλλον ἐκ τῶν ἐπιφερομένων, οἷον εὐθέως ἐκ τῶν συμβεβηκότων Ἐφόρῳ κατὰ τόπους τινὰς τῆς ἱστορίας. ἐκεῖνος γὰρ ἐν τοῖς πολεμικοῖς τῶν μὲν κατὰ θάλατταν ἔργων ἐπὶ ποσὸν ὑπόνοιαν ἐσχέκηναι μοι δοκεῖ, τῶν δὲ κατὰ γῆν ἀγώνων ἄπειρος εἶναι τελέως. τοιγαροῦν ὅταν μὲν πρὸς τὰς περὶ Κύπρον ναυμαχίας καὶ τὰς περὶ Κνίδον ἀτενίσῃ τις, αἷς ἐχρήσανθ' οἱ βασιλέως στρατηγοὶ πρὸς Εὐαγόραν τὸν Σαλαμίνιον καὶ πάλιν πρὸς Λακεδαιμονίους θαυμάζειν τὸν συγγραφέα καὶ κατὰ τὴν δύναμιν καὶ κατὰ τὴν ἐμπειρίαν εἰκὸς καὶ πολλὰ τῶν χρησίμων ἀπενέγκασθαι πρὸς τὰς ὁμοίας περιστάσεις: ὅταν δὲ τὴν περὶ Λεῦκτρα μάχην ἐξηγῇται Θηβαίων καὶ Λακεδαιμονίων ἢ τὴν ἐν Μαντινείᾳ πάλιν τῶν αὐτῶν τούτων, ἐν ᾗ καὶ μετέλλαξε τὸν βίον Ἐπαμινώνδας, ἐν τούτοις ἐὰν ἐπὶ τὰ κατὰ μέρος ἐπιστήσας τις θεωρῇ τὰς ἐκτάξεις καὶ μετατάξεις τὰς κατ' αὐτοὺς τοὺς κινδύνους, γελοῖος φαίνεται καὶ παντελῶς ἄπειρος καὶ ἀόρατος τῶν τοιούτων ὢν. ὁ μὲν οὖν ἐν τοῖς Λεύκτροις κίνδυνος ἀπλοῦς γεγονώς καὶ καθ' ἓν τι μέρος τῆς δυνάμεως οὐ λίαν ἐκφανῆ ποιεῖ τὴν τοῦ συγγραφέως ἀπειρίαν: ὁ δὲ περὶ τὴν Μαντινείαν τὴν μὲν ἔμφασιν ἔχει ποικίλην καὶ στρατηγικὴν, ἔστι δ' ἀνυπόστατος καὶ τελέως ἀδιανόητος τῷ συγγραφεῖ. τοῦτο δ' ἔσται δῆλον, ἐὰν τις τοὺς τόπους ὑποθέμενος ἀληθινῶς ἐπιμετρῇ τὰς κινήσεις τὰς ὑπ' αὐτοῦ*

⁷⁷ Βλ. Wallbank 1957: 385-386' Sacks 1981: 21-78.

δηλουμένας. τὸ δ' αὐτὸ συμβαίνει καὶ Θεοπόμπῳ καὶ μάλιστα Τιμαίῳ, περὶ οὗ νῦν ὁ λόγος.

Χρησιμοποιώντας ως παράδειγμα τὸν Ἐφορο ὁ Πολύβιος ἐπισημαίνει ὅτι ἡ ἀξία τοῦ ἱστορικοῦ φαίνεται στὴν περιγραφή περίπλοκων καὶ δυσνόητων γεγονότων που απαιτοῦν λεπτομερὴ ἔρευνα, ἐμβάθυνση καὶ συγγραφικὴ ικανότητα, καὶ ὄχι στὴν ἀναφορὰ ἀπλῶν καὶ βασικῶν γεγονότων που βοηθοῦν τὸν ἱστορικό νὰ κρύψει τὴν ἀνεπάρκειά του πίσω ἀπὸ γενικολογίες. Ἡ κριτικὴ του ἀπευθύνεται γιὰ μίᾳ ἀκόμη φορά στὸν Τίμαιο⁷⁸ καὶ τὴν πεποιθήσή του ὅτι ἡ ἀνάγνωση μόνο τοῦ ἔργου τῶν παλαιότερων ἱστορικῶν μπορεῖ νὰ κάνει ἓνα ἄνθρωπο ἱστορικό καὶ νὰ τὸν ὁδηγήσει σὲ ἀσφαλὴ συμπεράσματα γιὰ τὸ μέλλον.

25i-26b ὅτι δὲ τὸ λεγόμενον οὐκ ἀδύνατον, ἱκανὸν ὑπόδειγμα πρὸς πίστιν ὁ ποιητής, παρ' ᾧ πολὺ τὸ τῆς τοιαύτης ἐμφάσεως ἴδοι τις ἂν ὑπάρχον. ἐξ ὧν πᾶς ἂν εἰκότως συγκατάθοιτο τρίτον εἶναι μέρος τῆς ἱστορίας καὶ τρίτην ἔχειν τάξιν τὴν ἐκ τῶν ὑπομνημάτων πολυπραγμοσύνην. ὥς δ' ἀληθὲς ἐστὶ τὸ νυνὶ λεγόμενον καὶ ἐκφανέστατον γένοιτ' ἂν ἐπὶ τε τῶν συμβουλευτικῶν καὶ παρακλητικῶν, ἔτι δὲ πρεσβευτικῶν λόγων, οἷς κέχρηται Τίμαιος. ὀλίγοι μὲν γὰρ καιροὶ πάντα ἐπιδέχονται διαθέσθαι τοὺς ἐνόντας λόγους, οἱ δὲ πλεῖστοι βραχεῖς [καί] τινὰς τῶν ὑπόντων, καὶ τούτων τινὰς μὲν οἱ νῦν, ἄλλους δ' οἱ προγεγονότες, καὶ τινὰς μὲν Αἰτωλοὶ προσίενται, τινὰς δὲ Πελοποννήσιοι, τινὰς δ' Ἀθηναῖοι. καὶ τὸ μὲν ματαίως καὶ ἀκαίρως [καί] πρὸς πάντα πάντα διεξιέναι τοὺς ἐνόντας λόγους, ὃ ποιεῖ Τίμαιος πρὸς πᾶσαν ὑπόθεσιν εὐρεσιλογῶν, τελέως ἀνάληθες καὶ μεираκιῶδες καὶ διατριβικόν — ἅμα καὶ πολλοῖς ἀποτυχίας αἷτιον ἤδη τοῦτο γέγονε καὶ καταφρονήσεως — τὸ δὲ τοὺς ἀρμόζοντας καὶ καιρίους ἀεὶ λαμβάνειν, τοῦτ' ἀναγκαῖον. ἀστάτου δὲ τῆς χρείας οὔσης καὶ πόσοις καὶ ποίοις τῶν ἐνόντων χρηστέον, ἄλλοιότερου τινὸς δεῖ ζήλου καὶ παραγέλματος, εἰ μέλλομεν μὴ βλάπτειν, ἀλλ' ὠφελεῖν τοὺς ἀναγινώσκοντας. ἔστι μὲν οὖν ὁ καιρὸς ἐν πᾶσι δυσπαράγγελτος, οὐ μὴν ἀδύνατος εἰς ὑπόνοιαν ἀχθῆναι διὰ τῶν ἐκ τῆς αὐτοπαθείας καὶ τριβῆς θεωρημάτων: ἐπὶ δὲ τοῦ παρόντος μάλιστα ἂν ὑπονοηθεῖ τὸ

⁷⁸ Βλ. Boncquet 1982/1983.

λεγόμενον ἐκ τούτων. εἰ γὰρ οἱ συγγραφεῖς ὑποδείξαντες τοὺς καιροὺς καὶ τὰς ὁρμὰς καὶ διαθέσεις τῶν βουλευομένων, κ᾿πειτα τοὺς κατ' ἀλήθειαν ῥηθέντας λόγους ἐκθέντες διασαφήσαιεν ἡμῖν τὰς αἰτίας, δι' ἃς ἢ κατευστοχῆσαι συνέβη τοὺς εἰπόντας ἢ διαπεσεῖν, γένοιτ' ἂν τις ἔννοια τοῦ πράγματος ἀληθινή, καὶ δυναίμεθ' ἂν ἅμα μὲν διακρίνοντες, ἅμα δὲ μεταφέροντες ἐπὶ τὰ παραπλήσια κατευστοχεῖν ἀεὶ τῶν προκειμένων. ἀλλ' ἔστιν, οἶμαι, τὸ μὲν αἰτιολογεῖν δυσχερές, τὸ δὲ ῥησικοπεῖν ἐν τοῖς βυβλίοις ῥᾶδιον, καὶ τὸ μὲν ὀλίγα καιρίως εἰπεῖν καὶ τούτου παραγγελίαν εὔρεῖν ὀλίγοις ἐφικτόν, τὸ δὲ πολλὰ διαθέσθαι καὶ ματαίως τῶν ἐν μέσῳ κειμένων καὶ κοινόν. ἵνα δὲ καὶ περὶ ταῦτα βεβαιωσώμεθα τὴν ἀπόφασιν τὴν ὑπὲρ Τιμαίου, καθάπερ καὶ τὴν ὑπὲρ τῆς ἀγνοίας, ἔτι δὲ τῆς ἐκουσίου ψευδογραφίας, βραχέα προοισόμεθα τῶν ὁμολογουμένων αὐτοῦ λόγων ἐπ' ὀνόματος.

Στο παραπάνω απόσπασμα ο Πολύβιος αναφέρεται στον τρόπο με τον οποίο πρέπει να καταγράφονται οι λόγοι και οι δημηγορίες σ' ένα ιστορικό έργο και στις δυσκολίες που παρουσιάζει το εγχείρημα αυτό. Επισημαίνει ότι η ακριβής καταγραφή των λόγων είναι πράγμα πολύ δύσκολο, καθώς τόσο ο συγγραφέας όσο και οι αναγνώστες συχνά αγνοούν τις αντικειμενικές συνθήκες εκφώνησης του λόγου. Συνεπώς, η ακριβής καταγραφή τους απαιτεί από τον ιστορικό ενδελεχή έρευνα, κριτική ικανότητα, αλλά και λεπτομερή κι ακριβή παράθεση του πλαισίου εκφώνησης του λόγου (των αιτίων, των στόχων, των προθέσεων κλπ) , ώστε να γίνει κατανοητός από τους αναγνώστες. Κάτι τέτοιο είναι μεν δύσκολο, όχι όμως αδύνατο, σύμφωνα με τον Πολύβιο. Αντίθετα, πολλοί συγγραφείς αντί για τον δύσκολο δρόμο της έρευνας, προτιμούν τον εύκολο δρόμο της βιβλιογραφικής επισκόπησης και προχωρούν στην ανασύνθεση του λόγου, όπως οι ίδιοι φαντάζονται ότι πρέπει να εκφωνήθηκε, σύμφωνα με τους κανόνες της ρητορικής. Ο Πολύβιος μάλιστα κατηγορεί τον Τίμαιο ότι με τον τρόπο αυτό γράφει στο έργο του ψεύδη και ανακρίβειες, με αποτέλεσμα αυτό να υστερεί σε ποιότητα και να εκπίπτει στο επίπεδο μαθητικής ρητορικής άσκησης.⁷⁹

⁷⁹ Βλ. Boncquet 1982/1983` Walbank 1957: 397-405.

Στη συνέχεια στηρίζει τον παραπάνω ισχυρισμό του χρησιμοποιώντας ως παράδειγμα ένα απόσπασμα από το έργο του Τίμαιου, για να καταλήξει στο ακόλουθο συμπέρασμα:

ἐξ ὧν ὁ Τίμαιος οὐ μόνον τῆς πραγματικῆς ἂν δόξειεν ἀπολείπεσθαι δυνάμεως, ἀλλὰ καὶ τῶν ἐν ταῖς διατριβαῖς ἐπιχειρήσεων οὐκ ὀλίγον ἐλαττοῦσθαι. πάντες γὰρ δήπουθεν οἶονται δεῖν τὰς ἀποδείξεις φέρειν τῶν ἀγνοουμένων καὶ τῶν ἀπιστουμένων παρὰ τοῖς ἀκροαταῖς, περὶ δὲ τῶν ἤδη γινωσκομένων ματαιότατον εἶναι πάντων καὶ παιδαριωδέστατον τὸ καθευρεσιλογεῖν. ὁ δὲ χωρὶς τῆς ὅλης παραπτώσεως τοῦ διατεθεῖσθαι τὸ πλεῖστον μέρος τοῦ λόγου πρὸς τὰ καθάπαξ μὴ προσδεόμενα λόγου καὶ λήμμασι κέχρηται τοιοῦτοις, οἷς τὸν μὲν Ἑρμοκράτην τίς ἂν κεχρηῆσθαι πιστεύσειε, τὸν συναγωνισάμενον μὲν Λακεδαιμονίοις τὴν ἐν Αἰγὸς ποταμοῖς ναυμαχίαν, αὐτάνδρῳ δὲ χειρωσάμενον τὰς Ἀθηναίων δυνάμεις καὶ τοὺς στρατηγούς κατὰ Σικελίαν, ἀλλ' οὐδὲ μειράκιον τὸ τυχόν;

Σύμφωνα με τον Πολύβιο, η αποτυχία του Τίμαιου είναι διπλή. Ο προκάτοχός του αποτυγχάνει να αποδώσει πειστικά τον λόγο του Ερμοκράτη⁸⁰, επειδή αφενός τελικά αποδεικνύει το αυταπόδεικτο και το γενικά αποδεκτό (όχι κάτι αμφισβητήσιμο, όπως θα έκανε ένας σωστός ρητορικός λόγος), κι αφετέρου επειδή αποδίδει στον ομιλητή λέξεις κι εκφράσεις που αποκλείεται ο ίδιος να είχε πει. Το αποτέλεσμα, κατά τον Πολύβιο, είναι ο λόγος αυτός να υστερεί εμφανώς σε αξιοπιστία, αληθοφάνεια και σκοπιμότητα, ώστε να θυμίζει μία αποτυχημένη μαθητική ρητορική άσκηση. Παραθέτει, μάλιστα, περισσότερα αποσπάσματα του λόγου που δείχνουν την υπερβολή του ύφους του Τίμαιου και με ειρωνική διάθεση προς τον προκάτοχό του διερωτάται για την ποιότητα του ιστορικού:

⁸⁰ Ο Ερμοκράτης ήταν σπουδαίος Συρακούσιος στρατηγός που διακρίθηκε για τη συνεισφορά του κατά τη διάρκεια της Σικελικής εκστρατείας. Ενώ οι Αθηναίοι προετοιμάζουν την εκστρατεία, ο Ερμοκράτης εκφωνεί το λόγο του στη συνέλευση των Συρακουσίων προκειμένου να τους προετοιμάσει για την επερχόμενη επίθεση και να τους παρακινήσει να συμμαχήσουν, παρά τις διαφορές τους, ώστε να αντιμετωπίσουν από κοινού τον εχθρό. Στο λόγο του επισημαίνει τις αδυναμίες της εκστρατείας των Αθηναίων και προτείνει ένα κοινό σχέδιο άμυνας όλων των πόλεων της Σικελίας.

θαυμάζω δὴ τίσι ποτ' ἂν ἄλλοις ἐχρήσατο λόγοις ἢ προφοραῖς μειράκιον ἄρτι γενόμενον περὶ διατριβᾶς καὶ τὰς ἐκ τῶν ὑπομνημάτων πολυπραγμοσύνας καὶ βουλόμενον παραγγελματικῶς ἐκ τῶν παρεπομένων τοῖς προσώποις ποιεῖσθαι τὴν ἐπιχείρησιν: δοκεῖ γὰρ οὐχ ἑτέροις, ἀλλὰ τούτοις οἷς Τίμαιος Ἑρμοκράτην κεχρησθαι φησι.

Στο σημείο αυτό είναι ολοφάνερη η ειρωνική διάθεση του Πολύβιου απέναντι στον Τίμαιο,⁸¹ καθώς τον παρομοιάζει με νεαρό μαθητευόμενο ρήτορα, προκειμένου να καταδείξει τα λάθη και τον ερασιτεχνισμό του στην απόδοση των λόγων. Τέλος, σχεδόν αμέσως μετά, ο Πολύβιος εντοπίζει και τα κίνητρα της τακτικής αυτής του Τίμαιου:

ἀλλ' ὅμως Τίμαιος εἰς ἕκαστα τῶν προειρημένων τοσούτους ἐκτείνει λόγους καὶ τοιαύτην ποιεῖται σπουδὴν περὶ τοῦ τὴν μὲν Σικελίαν μεγαλομερεστέραν ποιῆσαι τῆς συμπάσης Ἑλλάδος, τὰς δ' ἐν αὐτῇ πράξεις ἐπιφανεστέρας καὶ καλλίους τῶν κατὰ τὴν ἄλλην οἰκουμένην, τῶν δ' ἀνδρῶν τῶν μὲν σοφία διενηνοχότων σοφωτάτους τοὺς ἐν Σικελίᾳ, τῶν δὲ πραγματικῶν ἡγεμονικωτάτους καὶ θειοτάτους τοὺς ἐκ Συρακουσῶν, ὥστε μὴ καταλιπεῖν ὑπερβολὴν τοῖς μειρακίοις τοῖς ἐν ταῖς διατριβαῖς καὶ τοῖς περιπάτοις πρὸς τὰς παραδόξους ἐπιχειρήσεις, ὅταν ἢ Θερσίτου λέγειν ἐγκώμιον ἢ Πηνελόπης πρόθωνται ψόγον ἢ τινος ἑτέρου τῶν τοιούτων.

Ὅπως φαίνεται στο παραπάνω απόσπασμα, ο Πολύβιος αποδίδει την υπερβολή στους λόγους του Τίμαιου στην προσπάθειά του να καταδείξει την υπεροχή της Σικελίας έναντι του ελληνικού κόσμου. Εξαιτίας της μονομέρειάς του προσπαθεί σύμφωνα με τους κανόνες της ρητορικής να δημιουργήσει εντυπώσεις και να προκαλέσει τη συμπάθεια των αναγνωστών για τη Σικελία, την ενδοξότατη ιστορία της και τους σοφότατους άνδρες της, σε σημείο που η υπεροχή της να μην μπορεί να αμφισβητηθεί.

⁸¹ Βλ. Sacks 1981: 21-78.

viii) ΠΟΛΥΒΙΟΣ, *ΙΣΤΟΡΙΑΙ*, ΒΙΒΛΙΟ 15

Στο δέκατο πέμπτο βιβλίο των *Ιστοριῶν* ο Πολύβιος επιτίθεται και πάλι στην “τραγική” ιστοριογραφία επισημαίνοντας τους κινδύνους της.

34-36 ἐγὼ δ' οὐκ ἄγνοῶ μὲν τὰς τερατείας καὶ διασκευάς, αἷς κέχρηται πρὸς ἔκκληξιν τῶν ἀκουόντων ἔνιοι τῶν γεγραφότων τὰς πράξεις ταύτας, πλείω τὸν ἐπιμετροῦντα λόγον διατιθέμενοι τοῦ συνέχοντος τὰ πράγματα καὶ κυρίου, τινὲς μὲν ἐπὶ τὴν τύχην ἀναφέροντες τὰ γεγονότα καὶ τιθέντες ὑπὸ τὴν ὄψιν τὸ ταύτης ἀβέβαιον καὶ δυσφύλακτον, οἱ δὲ τὸ παράδοξον τῶν συμβεβηκότων ὑπὸ λόγον ἄγοντες, πειρώμενοι τοῖς γεγονόσιν αἰτίας καὶ πιθανότητος ὑποτάττειν. οὐ μὴν ἔγωγε προεθέμην τούτῳ χρήσασθαι τῷ χειρισμῷ περὶ τῶν προειρημένων διὰ τὸ μήτε πολεμικὴν τόλμαν καὶ δύναμιν ἐπίσημον γεγονέναι περὶ τὸν Ἀγαθοκλέα μήτε χειρισμὸν πραγμάτων ἐπιτυχῇ καὶ ζηλωτὸν μήτε τὸ τελευταῖον τὴν αὐλικὴν ἀγχίνουσαν καὶ κακοπραγμοσύνην διαφέρουσαν, ἐν ἧ Ὡσσίβιος καὶ πλείους ἕτεροι κατεβίωσαν, βασιλεῖς ἐκ βασιλέων μεταχειριζόμενοι, τὰ δ' ἐναντία τούτοις συμβεβηκέναι περὶ τὸν προειρημένον ἄνδρα. προαγωγῆς μὲν γὰρ ἔτυχε παραδόξου διὰ τὴν τοῦ Φιλοπάτορος ἀδυναμίαν τοῦ βασιλεύειν: τυχὼν δὲ ταύτης καὶ παραλαβὼν εὐφυστάτον καιρὸν μετὰ τὸν ἐκείνου θάνατον πρὸς τὸ συντηρῆσαι τὴν ἐξουσίαν, ἅμα τὰ πράγματα καὶ τὸ ζῆν ἀπέβαλε διὰ τὴν ἰδίαν ἀνανδρίαν καὶ ῥαθυμίαν, ἐν πάνυ βραχεῖ χρόνῳ καταγνωσθεῖς. διόπερ οὐ χρὴ τοῖς τοιοῦτοις προσάπτειν τὸν ἐπιμετροῦντα λόγον, καθάπερ εἶπα, τῷ δ' Ἀγαθοκλεῖ καὶ Διονυσίῳ τοῖς Σικελιώταις καὶ τισιν ἑτέροις τῶν ἐν πράγμασιν ἐπ' ὀνόματος γεγονότων. ἐκείνων γὰρ ὁ μὲν ἕτερος ἐκ δημοτικῆς καὶ ταπεινῆς ὑποθέσεως ὀρμηθεὶς, ὁ δ' Ἀγαθοκλῆς, ὡς ὁ Τίμαιος ἐπισκώπτων φησί, κεραμεὺς ὑπάρχων καὶ καταλιπὼν τὸν τροχὸν καὶ τὸν πηλὸν καὶ τὸν καπνόν, ἦκε νέος ὢν εἰς τὰς Συρακούσας. καὶ τὸ μὲν πρῶτον ἐγενήθησαν ἀμφοτέροι κατὰ τοὺς ἰδίους καιροὺς τύραννοι Συρακουσῶν, πόλεως τῆς μέγιστον ἀξίωμα τότε καὶ μέγιστον πλοῦτον περιποιησαμένης, μετὰ δὲ ταῦτα βασιλεῖς ἀπάσης Σικελίας νομισθέντες καὶ τινων καὶ τῆς Ἰταλίας μερῶν κυριεύσαντες. Ἀγαθοκλῆς δ' οὐ μόνον καὶ τῶν τῆς Λιβύης ἀπεπείρασεν, ἀλλὰ καὶ τέλος ἐναπέθανε ταῖς ὑπεροχαῖς ταύταις. διὸ καὶ Πόπλιον Σκιπίωνά φασι τὸν πρῶτον καταπολεμήσαντα Καρχηδονίους ἐρωτηθέντα τίνας ὑπολαμβάνει πραγματικωτάτους ἄνδρας γεγονέναι καὶ σὺν νῶ τολμηροτάτους, εἰπεῖν τοὺς περὶ Ἀγαθοκλέα καὶ Διονύσιον τοὺς Σικελιώτας. καὶ περὶ μὲν τῶν τοιούτων ἀνδρῶν εἰς ἐπίστασιν ἄγειν τοὺς ἀναγινώσκοντας, καὶ ποῦ καὶ τῆς τύχης ποιήσασθαι

μνήμην, ἔτι δὲ τῶν ἀνθρωπείων πραγμάτων, καὶ καθόλου προστιθέναι τὸν ἐπεκτινάζοντα λόγον, ἐπὶ δὲ τῶν προειρημένων ἀνδρῶν οὐδαμῶς ἀρμόζει. διὰ δὲ ταύτας τὰς αἰτίας τὸν μετ' αὐξήσεως λόγον ἀπεδοκιμάσαμεν ὑπὲρ Ἀγαθοκλέους, οὐχ ἥκιστα δὲ καὶ διὰ τὸ πάσας τὰς ἐκπληκτικὰς περιπετείας μίαν ἔχειν φαντασίαν τὴν πρώτην ἀξίαν ἐπιστάσεως, τὸ δὲ λοιπὸν οὐ μόνον ἀνωφελῆ γίνεσθαι τὴν ἀκρόασιν καὶ θέαν αὐτῶν, ἀλλὰ καὶ μετὰ τινος ὀχλήσεως ἐπιτελεῖσθαι τὴν ἐνέργειαν τῶν τοιούτων. δυνεῖν γὰρ ὑπαρχόντων τελῶν, ὠφελείας καὶ τέρψεως, πρὸς ἃ δεῖ τὴν ἀναφορὰν ποιεῖσθαι τοὺς διὰ τῆς ἀκοῆς ἢ διὰ τῆς ὁράσεως βουλομένους τι πολυπραγμονεῖν, καὶ μάλιστα τῷ τῆς ἱστορίας γένει τούτου καθήκοντος, ἀμφοτέρων τούτων ὁ πλεονασμὸς ὑπὲρ τῶν ἐκπληκτικῶν συμπτωμάτων ἐκτὸς πίπτει. ζηλοῦν μὲν γὰρ τίς ἂν βουλευθεῖ τὰς παραλόγους περιπετείας; οὐδὲ μὴν θεώμενος οὐδ' ἀκούων ἡδεται συνεχῶς οὐδεὶς τῶν παρὰ φύσιν γενομένων πραγμάτων καὶ παρὰ τὴν κοινὴν ἔννοιαν τῶν ἀνθρώπων. ἀλλ' εἰσάπαξ μὲν καὶ πρῶτον σπουδάζομεν ἃ μὲν ἰδεῖν, ἃ δ' ἀκοῦσαι, χάριν τοῦ γινῶναι τὸ μὴ δοκοῦν δυνατόν εἶναι διότι δυνατόν ἐστιν: ὅταν δὲ πιστεύωμεν, οὐδεὶς τοῖς παρὰ φύσιν ἐγχρονίζων εὐδοκεῖ: τῷ δ' αὐτῷ πλεονάκις ἐγκυρεῖν οὐδ' ὅλως ἂν βουλευθεῖ. διόπερ ἡ ζηλωτὸν εἶναι δεῖ τὸ λεγόμενον ἢ τερπνόν: ὁ δὲ τῆς ἐκτὸς τούτων συμφορᾶς πλεονασμὸς οἰκειότερόν ἐστι τραγωδίας ἢ περὶ ἱστορίας. ἀλλ' ἴσως ἀναγκαῖόν ἐστι συγγνώμην ἔχειν τοῖς μὴ συνεφιστάνουσι μήτ' ἐπὶ τὰ τῆς φύσεως μήτ' ἐπὶ τὰ καθόλου κατὰ τῆς οἰκουμένης πράγματα: δοκεῖ γὰρ αὐτοῖς ταῦτ' εἶναι μέγιστα καὶ θαυμαστότατα τῶν προγεγονότων οἷς ἂν αὐτοὶ παρατυχόντες ἐγκυρήσωσιν ἢ πυθόμενοι παρὰ τινων πρὸς αὐτὰ ταῦτα προσέχωσι τὸν νοῦν. διὸ καὶ λανθάνουσι πλείω τοῦ καθήκοντος διατιθέμενοι λόγον ὑπὲρ τῶν μήτε καινῶν ὄντων διὰ τὸ καὶ ἑτέροις πρότερον εἰρησθαι μήτ' ὠφελεῖν μήτε τέρπειν δυναμένων. περὶ μὲν οὖν τούτων ἐπὶ τοσοῦτον ἡμῖν εἰρήσθω.

Με αφορμὴ τις αναφορῆς των προκατόχων στη ζωὴ καὶ το τέλος του Ἀγαθοκλή, ο Πολύβιος ἐπιτίθεται γιὰ μία ἀκόμη φορά στους εκπροσώπους τῆς “τραγικῆς” ιστοριογραφίας. Ἐπισημαίνει ὅτι, παρόλο που ο Ἀγαθοκλῆς δὲν υπῆρξε σπουδαῖο ἱστορικό πρόσωπο, οἱ προκατόχοί του ἀσχολήθηκαν πολὺ μαζί του γιὰ νὰ ἐκμεταλλευτοῦν τὸ τραγικὸ στοιχεῖο που υπῆρχε στὴν ἱστορία του. Βρήκαν ἔτσι τὴν εὐκαιρία νὰ περιγράψουν σκηνές καταστροφῆς καὶ παρὰ φύσιν καταστάσεις με μόνον στόχο τὴν ὠφέλειαν καὶ τὴν τέρψιν, τὴν ευχαρίστηση καὶ τὸ κέρδος. Ο Πολύβιος τονίζει ὅτι αὐτὴ ἡ πρακτικὴ, ἡ ὁποία ταιριάζει περισσότερο στὴν ποίηση παρὰ στὴν ιστοριογραφία, ὄχι μόνον εἶναι ἀντίθετη πρὸς τοὺς κανόνες τῆς ιστοριογραφικῆς

επιστήμης, αλλά μπορεί να αποβεί άχρηστη ή και επικίνδυνη,⁸² αφού ο άνθρωπος θέλει μόνο να πληροφορείται για τα παρά φύσιν γεγονότα, όχι να τα βιώνει συνεχώς μέσα από λεπτομερείς περιγραφές κι οπτικές ή ακουστικές αναπαραστάσεις.

ix) ΠΟΛΥΒΙΟΣ, *ΙΣΤΟΡΙΑΙ*, ΒΙΒΛΙΟ 16

Στο δέκατο έκτο βιβλίο των *Ιστοριῶν* ο Πολύβιος αναγνωρίζει την προσπάθεια κάποιων προκατόχων του κι εξηγεί τους λόγους που το έργο τους διαθέτει επιστημονική αξία, εντοπίζοντας κάποια λάθη τους.

14-15 ὅτι φησὶ Πολύβιος ἐπεὶ δέ τινες τῶν τὰς κατὰ μέρος γραφόντων πράξεις γεγράφασι καὶ περὶ τούτων τῶν καιρῶν, ἐν οἷς τὰ τε κατὰ Μεσσηνίους καὶ τὰ κατὰ τὰς προειρημένας ναυμαχίας συνετελέσθη, βούλομαι βραχέα περὶ αὐτῶν διαλεχθῆναι. ποιήσομαι δ' οὐ πρὸς ἅπαντας, ἀλλ' ὅσους ὑπολαμβάνω μνήμης ἀξίους εἶναι καὶ διαστολῆς· εἰσὶ δ' οὗτοι Ζήνων καὶ Ἀντισθένης οἱ Ῥόδιοι. τούτους δ' ἀξίους εἶναι κρίνω διὰ πλείους αἰτίας. καὶ γὰρ κατὰ τοὺς καιροὺς γεγόνاسι καὶ προσέτι πεπολίτευνται καὶ καθόλου πεποιήνται τὴν πραγματείαν οὐκ ὠφελείας χάριν, ἀλλὰ δόξης καὶ τοῦ καθήκοντος ἀνδράσι πολιτικοῖς. τῷ δὲ τὰς αὐτὰς γράφειν ἡμῖν πράξεις ἀναγκαῖόν ἐστι μὴ παρασιωπᾶν, ἵνα μὴ τῷ τῆς πατρίδος ὀνόματι καὶ τῷ δοκεῖν οἰκειοτάτας εἶναι Ῥόδιος τὰς κατὰ θάλατταν πράξεις, ἡμῶν ἀντιδοξούντων πρὸς αὐτοὺς ἐνίστε, μᾶλλον ἐπακολουθήσωσιν ἐκείνοις ἢ περὶ ἡμῖν οἱ φιλομαθοῦντες. οὗτοι τοιγαροῦν ἀμφοτέρω πρῶτον μὲν τὴν περὶ Λάδην ναυμαχίαν οὐχ ἥττω τῆς περὶ Χίον, ἀλλ' ἐνεργεστέραν καὶ παραβολωτέραν ἀποφαίνουσι καὶ τῇ κατὰ μέρος τοῦ κινδύνου χρεία καὶ συντελεία καὶ καθόλου φασὶ τὸ νίκημα γεγονέναι κατὰ τοὺς Ῥοδίους. ἐγὼ δὲ διότι μὲν δεῖ ῥοπὰς διδόναι ταῖς αὐτῶν πατρίσι τοὺς συγγραφέας, συγχωρήσαιμ' ἄν, οὐ μὴν τὰς ἐναντίας τοῖς συμβεβηκόσιν ἀποφάσεις ποιεῖσθαι περὶ αὐτῶν. ἱκανὰ γὰρ τὰ κατ' ἄγνοιαν γινόμενα τοῖς γράφουσιν, ἃ διαφυγεῖν ἄνθρωπον δυσχερές· ἐὰν δὲ κατὰ προαίρεσιν ψευδογραφῶμεν ἢ πατρίδος ἕνεκεν ἢ φίλων [ἢ] χάριτος, τί διοίσομεν τῶν ἀπὸ τούτου τὸν βίον ποριζομένων; ὥσπερ γὰρ ἐκεῖνοι τῷ λυσιτελεῖ μετροῦντες ἀδοκίμους ποιοῦσι τὰς αὐτῶν συντάξεις, οὕτως οἱ πολιτικοὶ τῷ μισεῖν ἢ τῷ φιλεῖν ἐλκόμενοι πολλάκις εἰς

⁸² Βλ. Walbank 1957: 494-496· Walbank 1960· Boncquet 1982/1983.

ταὐτὸ τέλος ἐμπίπτουσι τοῖς προειρημένοις. διὸ δεῖ καὶ τοῦτο τὸ μέρος ἐπιμελῶς τοὺς μὲν ἀναγινώσκοντας παρατηρεῖν, τοὺς δὲ γράφοντας αὐτοὺς παραφυλάττεσθαι. δῆλον δ' ἔστι τὸ λεγόμενον ἐκ τῶν ἐνεστώτων. ὁμολογοῦντες γὰρ οἱ προειρημένοι διὰ τῶν κατὰ μέρος ἐν τῇ περὶ Λάδην ναυμαχίᾳ δύο μὲν αὐτάνδρους πεντήρεις τῶν Ῥοδίων ὑποχειρίους γενέσθαι τοῖς πολεμίοις, ἐκ δὲ τοῦ κινδύνου μιᾶς νηὸς ἐπαραμένης τὸν δόλωνα διὰ τὸ τετρωμένην αὐτὴν θαλαττοῦσθαι, πολλοὺς καὶ τῶν ἐγγυὲς τὸ παραπλήσιον ποιοῦντας ἀποχωρεῖν πρὸς τὸ πέλαγος, τέλος δὲ μετ' ὀλίγων καταλειφθέντα τὸν ναύαρχον ἀναγκασθῆναι ταὐτὸ τοῖς προειρημένοις πράττειν, καὶ τότε μὲν εἰς τὴν Μυνδίαν ἀπουρώσαντας καθορμισθῆναι, τῇ δ' ἐπαύριον ἀναχθέντας εἰς Κῶ διαῖραι, τοὺς δὲ πολεμίους τὰς πεντήρεις ἐνάψασθαι καὶ καθορμισθέντας ἐπὶ τὴν Λάδην ἐπὶ τῇ 'κείνων στρατοπεδεῖα ποιήσασθαι τὴν ἔπαυλιν, ἔτι δὲ τοὺς Μιλησίους, καταπλαγέντας τὸ γεγονός, οὐ μόνον τὸν Φίλιππον, ἀλλὰ καὶ τὸν Ἡρακλείδην στεφανῶσαι διὰ τὴν ἔφοδον, ταῦτα δ' εἰρηκότες ἂ προφανῶς ἔστιν ἴδια τῶν ἡττημένων, ὁμῶς καὶ διὰ τῶν κατὰ μέρος καὶ διὰ τῆς καθολικῆς ἀποφάσεως νικῶντας ἀποφαίνουσι τοὺς Ῥοδίους, καὶ ταῦτα τῆς ἐπιστολῆς ἔτι μενούσης ἐν τῷ πρυτανείῳ τῆς ὑπ' αὐτοὺς τοὺς καιροὺς ὑπὸ τοῦ ναύαρχου πεμφθείσης περὶ τούτων τῇ τε βουλῇ καὶ τοῖς πρυτάνεσιν, οὐ ταῖς Ἀντισθένης καὶ Ζήνωνος ἀποφάσεσι συμφωνούσης ἀλλὰ ταῖς ἡμετέραις.

Στο παραπάνω απόσπασμα ἀπὸ το δέκατο ἕκτο βιβλίον τοῦ ο Πολύβιος ἀναφέρεται στὸν Ζήωνα καὶ τὸν Ἀντισθένη ἀπὸ τῆς Ρόδου. Αποσαφηνίζει ὅτι θὰ ἀναφερθεῖ μόνο σὲ ὅσους ἀπὸ τοὺς ιστορικοὺς ποὺ πραγματεύονται τὰ ἴδια μ' ἐκεῖνον γεγονότα θεωρεῖ ἀξιῶς νὰ μνημονευτοῦν.⁸³ Ὁ Ζήωνας καὶ ὁ Ἀντισθένης πληροῦν τὰ κριτήρια τοῦ Πολύβιου, ἀφοῦ δὲν γράφουν με σκοπὸ τὸ κέρδος καὶ ἀσχολοῦνται με τὰ πολιτικά ζητήματα τῆς εποχῆς. Ἐπίσης, γράφουν γιὰ τὰ σύγχρονά τοὺς γεγονότα καὶ, παρόλο ποὺ ὑπάρχει στὸ ἔργο τοὺς μία μεροληπτικὴ διάθεση πρὸς τὴν πατρίδα τοὺς, ὁ Πολύβιος παρατηρεῖ ὅτι ἡ ἀφήγησή τοὺς δὲν διαστρεβλώνει τὰ γεγονότα, οὔτε υπηρετεῖ τοὺς σκοποὺς συγκεκριμένων κυβερνήσεων. Σὲ γενικὲς γραμμὲς τὸ ἔργο καὶ ἡ μέθοδός τοὺς πληροῦν τὶς βασικὲς προϋποθέσεις τοῦ

⁸³ Βλ. Boncquet 1982/1983` Walbank 1957: 517-520.

Πολύβιου για τη συγγραφή της ιστορίας και ο ιστορικός θεωρεί ότι αξίζει να μνημονευτούν.

16-17 ἐξῆς δὲ τοῖς προειρημένοις γράφουσι περὶ τοῦ κατὰ Μεσσηνίους παρασπονδήματος. ἐν ᾧ φησιν ὁ Ζήνων ὁρμήσαντα τὸν Νάβιν ἐκ τῆς Λακεδαιμόνου καὶ διαβάντα τὸν Εὐρώταν ποταμὸν παρὰ τὸν Ὀπλίτην προσαγορευόμενον πορεύεσθαι διὰ τῆς ὁδοῦ τῆς στενῆς παρὰ τὸ Πολιάσιον, ἕως ἐπὶ τοὺς κατὰ Σελλασίαν ἀφίκετο τόπους· ἐντεῦθεν δ' ἐπὶ Θαλάμας ἐπιβαλόντα κατὰ Φαρὰς παραγενέσθαι πρὸς τὸν Πάμισον ποταμὸν. ὑπὲρ ὧν οὐκ οἶδα πῶς χρὴ λέγειν· τοιαύτην γὰρ φύσιν ἔχει τὰ προειρημένα πάντα συλλήβδην ὥστε μηδὲν διαφέρειν τοῦ λέγειν ὅτι ποιησάμενός τις ἐκ Κορίνθου τὴν ὁρμὴν καὶ διαπορευθεὶς τὸν Ἰσθμὸν καὶ συνάψας ταῖς Σκειρωνίσιν εὐθέως ἐπὶ τὴν Κοντοπορίαν ἐπέβαλε καὶ παρὰ τὰς Μυκήνας ἐποιεῖτο τὴν πορείαν εἰς Ἄργος. ταῦτα γὰρ οὐχ οἶον παρὰ μικρόν ἐστιν, ἀλλὰ τὴν ἐναντίαν διάθεσιν ἔχει πρὸς ἄλληλα, καὶ τὰ μὲν κατὰ τὸν Ἰσθμὸν ἐστὶ καὶ τὰς Σκιράδας πρὸς ἀνατολὰς τοῦ Κορίνθου, τὰ δὲ κατὰ τὴν Κοντοπορίαν καὶ Μυκήνας ἔγγιστα πρὸς δύοσιν χειμερινάς, ὥστ' εἶναι τελέως ἀδύνατον ἀπὸ τῶν προηγουμένων ἐπιβαλεῖν τοῖς προειρημένοις τόποις. τὸ δ' αὐτὸ καὶ περὶ τοὺς κατὰ τὴν Λακεδαίμονα συμβέβηκεν· ὁ μὲν γὰρ Εὐρώτας καὶ τὰ περὶ τὴν Σελλασίαν κεῖται τῆς Σπάρτης ὡς πρὸς τὰς θερινὰς ἀνατολάς, τὰ δὲ κατὰ Θαλάμας καὶ Φαρὰς καὶ Πάμισον ὡς πρὸς τὰς χειμερινὰς δύοσιν, ὅθεν οὐχ οἶον ἐπὶ τὴν Σελλασίαν, ἀλλ' οὐδὲ τὸν Εὐρώταν δεόν ἐστὶ διαβαίνειν τὸν προτιθέμενον παρὰ Θαλάμας ποιεῖσθαι τὴν πορείαν εἰς τὴν Μεσσηνίαν. πρὸς δὲ τούτοις φησὶ τὴν ἐπάνοδον ἐκ τῆς Μεσσηνίας πεποιῆσθαι τὸν Νάβιν κατὰ τὴν πύλιν τὴν φέρουσαν ἐπὶ Τεγέαν. τοῦτο δ' ἐστὶν ἄλογον· πρόκειται γὰρ τῆς Τεγέας ἡ Μεγάλη πόλις ὡς πρὸς τὴν Μεσσηνίαν, ὥστ' ἀδύνατον εἶναι καλεῖσθαι τινὰ πύλιν παρὰ τοῖς Μεσσηνίοις ἐπὶ Τεγέαν. ἀλλ' ἐστὶ παρ' αὐτοῖς πύλη Τεγεᾶτις προσαγορευομένη, καθ' ἣν ἐποιήσατο τὴν ἐπάνοδον Νάβις· ᾧ πλανηθεὶς ἔγγιον ὑπέλαβε τὴν Τεγέαν εἶναι Μεσσηνίων. τὸ δ' ἐστὶν οὐ τοιοῦτον, ἀλλ' ἡ Λακωνικὴ καὶ [ἡ] Μεγαλοπολίτις χώρα μεταξὺ κεῖται τῆς Μεσσηνίας καὶ Τεγεάτιδος. τὸ δὲ τελευταῖον· φησὶ γὰρ τὸν Ἀλφειὸν ἐκ τῆς πηγῆς εὐθέως κρυφθέντα καὶ πολὺν ἐνεχθέντα τόπον ὑπὸ γῆς ἐκβάλλειν περὶ Λυκόαν τῆς Ἀρκαδίας. ὁ δὲ ποταμὸς οὐ πολὺν τόπον ἀποσχὼν τῆς πηγῆς, καὶ κρυφθεὶς ἐπὶ δέκα στάδια, πάλιν ἐκπίπτει, καὶ τὸ λοιπὸν φερόμενος διὰ τῆς Μεγαλοπολίτιδος τὰς μὲν ἀρχὰς ἐλαφρός, εἴτα λαμβάνων αὐξήσιν καὶ διανύσας ἐπιφανῶς πᾶσαν τὴν προειρημένην χώραν ἐπὶ διακοσίους σταδίους γίνεται πρὸς Λυκόαν, ἥδη προσειληφώς

καὶ τὸ τοῦ Λουσίου ῥέϋμα καὶ παντελῶς ἄβατος ὧν καὶ βαρύς. ***οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ πάντα μοι δοκεῖ τὰ προειρημένα διαπτώματα μὲν εἶναι, πρόφασιν δ' ἐπιδέχεσθαι καὶ παραίτησιν: τὰ μὲν γὰρ δι' ἄγνοιαν γέγονε, τὸ δὲ περὶ τὴν ναυμαχίαν διὰ τὴν πρὸς τὴν πατρίδα φιλοστοργίαν. τί τις οὖν εἰκότως ἂν Ζήνωνι μέμψαιτο; διότι τὸ πλεῖον οὐ περὶ τὴν τῶν πραγμάτων ζήτησιν οὐδὲ περὶ τὸν χειρισμὸν τῆς ὑποθέσεως, ἀλλὰ περὶ τὴν τῆς λέξεως κατασκευὴν ἐσπούδακε, καὶ δηλὸς ἐστὶ πολλάκις ἐπὶ τούτῳ σεμνυνόμενος, καθάπερ καὶ πλείους ἕτεροι τῶν ἐπιφανῶν συγγραφέων; ἐγὼ δὲ φημὶ μὲν δεῖν πρόνοιαν ποιεῖσθαι καὶ σπουδάζειν ὑπὲρ τοῦ δεόντως ἐξαγγέλλειν τὰς πράξεις — δηλὸν γὰρ ὥς οὐ μικρά, μεγάλα δὲ συμβάλλεται τοῦτο πρὸς τὴν ἱστορίαν — οὐ μὴν ἡγεμονικώτατόν γε καὶ πρῶτον αὐτὸ παρὰ τοῖς μετρίοις ἀνδράσι τίθεσθαι: πολλοῦ γε δεῖν: ἄλλα γὰρ ἂν εἴη καλλίω μέρη τῆς ἱστορίας, ἐφ' οἷς ἂν μᾶλλον σεμνυνθεῖη πολιτικὸς ἀνὴρ.

Στο παραπάνω απόσπασμα ο Πολύβιος αναφέρεται και πάλι στον Ζήωνα και το ἔργο του. Καταλογίζει στον προκάτοχό του κάποια σφάλματα που αφορούν κυρίως γεωγραφικές πληροφορίες. Ωστόσο, παρά τα λάθη που εντόπισε, ο Πολύβιος τηρεῖ θετική στάση απέναντι στον Ζήωνα και μάλιστα αποδίδει τα λάθη του στην ἄγνοια και τον πατριωτισμό, κι ὄχι στην πρόθεσή του να αλλοιώσει την αλήθεια ἢ να αποκρύψει γεγονότα. Συνεπώς, η κριτική του γίνεται σε ἥπιο ὕφος και ο Πολύβιος τονίζει ὅτι το μεγαλύτερο ἴσως σφάλμα του Ζήωνα ἦταν ὅτι ἐστίασε περισσότερο στην λεπτομερὴ κι ακριβὴ γλωσσικὴ διατύπωση των γεγονότων, παρά στην ἀναζήτηση των αἰτίων τους, φαινόμενο που παρατηρεῖται στο ἔργο πολλῶν συγγραφέων. Παρόλο που ο Πολύβιος ἀναγνωρίζει την ἀξία της σωστής γλωσσικῆς ἀπόδοσης και περιγραφῆς των γεγονότων για την ιστοριογραφία, θεωρεῖ ὅτι η ἀναζήτηση των βαθύτερων αἰτίων ενός γεγονότος πρέπει να ἀπασχολεῖ την ἐρευνα του ιστορικοῦ που διαθέτει πολιτικὴ κρίση.

x) ΠΟΛΥΒΙΟΣ, ἹΣΤΟΡΙΑΙ, ΒΙΒΛΙΟ 34

Σ' αὐτὸ το βιβλίο η κριτικὴ του Πολύβιου ἀπευθύνεται στους γεωγράφους για τις ἐσφαλμένες πληροφορίες τους.

5.2-9 ὅφ' οὗ παρακρουσθῆναι πολλούς, ὅλην μὲν τὴν Βρεττανικὴν ἐμβαδὸν ἐπελθεῖν φάσκοντος, τὴν δὲ περίμετρον πλειόνων ἢ τεττάρων μυριάδων ἀποδόντος τῆς νήσου, προσιστορήσαντος δὲ καὶ τὰ περὶ τῆς Θούλης καὶ τῶν τόπων ἐκείνων, ἐν οἷς οὔτε γῆ καθ' αὐτὴν ὑπῆρχεν ἔτι οὔτε θάλαττα οὐτ' ἀήρ, ἀλλὰ σύγκριμά τι ἐκ τούτων πλεύμονι θαλαττίῳ ἐοικός, ἐν ᾧ φησι τὴν γῆν καὶ τὴν θάλατταν αἰωρεῖσθαι καὶ τὰ σύμπαντα, καὶ τοῦτον ὡς ἂν δεσμὸν εἶναι τῶν ὅλων, μήτε πορευτὸν μήτε πλωτὸν ὑπάρχοντα. τὸ μὲν οὖν τῷ πλεύμονι ἐοικός αὐτὸς ἑωρακέναι, τᾶλλα δὲ λέγειν ἐξ ἀκοῆς. ταῦτα μὲν τὰ τοῦ Πυθέου, καὶ διότι ἐπανελθὼν ἐνθένδε πᾶσαν ἐπέλθοι τὴν παρωκεανίτιν τῆς Εὐρώπης ἀπὸ Γαδείρων ἕως Τανάιδος: φησὶ δ' οὖν ὁ Πολύβιος ἄπιστον καὶ αὐτὸ τοῦτο πῶς ἰδιώτῃ ἀνθρώπῳ καὶ πένητι τὰ τοσαῦτα διαστήματα πλωτὰ καὶ πορευτὰ γένοιτο. τὸν δ' Ἐρατοσθένη διαπορήσαντα εἰ χρή πιστεῦειν τούτοις, ὅμως περὶ τῆς Βρεττανικῆς πεπιστευκέναι καὶ τῶν κατὰ Γάδαιρα καὶ τὴν Ἰβηρίαν. πολὺ δὲ φησι βέλτιον τῷ Μεσσηνίῳ πιστεῦειν ἢ τούτῳ: ὁ μὲντοι γε εἰς μίαν χώραν τὴν Παγχαίαν λέγει πλεῦσαι: ὁ δὲ καὶ μέχρι τῶν τοῦ κόσμου περάτων κατωπτευκέναι τὴν προσάρκτιον τῆς Εὐρώπης πᾶσαν, ἣν οὐδ' ἂν τῷ Ἑρμῇ πιστεῦσαι τις λέγοντι.

Στο παραπάνω απόσπασμα ο Πολύβιος ασκεί κριτική στον Πυθέα, κριτικό των παλαιότερων γεωγράφων. Ο Πολύβιος θεωρεῖ ἀπίθανο ἕνα απλὸς ἄνθρωπος χωρὶς οργανωμένη ομάδα καὶ κεφάλαιο νὰ ἔκανε τὰ ταξίδια που ἰσχυρίζεται ὅτι ἔκανε ο Πυθέας. Ἀκόμη, ο Πολύβιος θεωρεῖ τις πληροφορίες τοῦ Πυθέα γιὰ τὴ σύσταση τῆς Θούλης καὶ τῶν γύρω περιοχῶν ἐντελῶς ψευδεῖς, ὅπως καὶ τὸν ἰσχυρισμὸ τοῦ γιὰ τις ἀποστάσεις που μόνος τοῦ διήνυσε. Μάλιστα, ἀναφέρει ὅτι κι ἄλλοι γεωγράφοι ἀμφισβητοῦν τὰ λεγόμενα τοῦ Πυθέα.

xi) ΠΟΛΥΒΙΟΣ, ἹΣΤΟΡΙΑΙ, ΒΙΒΛΙΟ 38

Λίγο πρὶν ολοκληρώσει τὸ ἔργο τοῦ ο Πολύβιος ἀναφέρεται στὴν τακτικὴ τῆς χρήσης τῶν παρεκβάσεων στὸ ἱστορικὸ ἔργο καὶ τὰ προβλήματα που δημιουργεῖ.

6 διὸ καὶ τῶν ἀρχαίων συγγραφέων οἱ λογιώτατοι δοκοῦσί μοι προσαναπεπαῦσθαι τῷ τρόπῳ τούτῳ, τινὲς μὲν μυθικαῖς καὶ διηγηματικαῖς κεχρημένοι παρεκβάσεσι, τινὲς δὲ καὶ πραγματικαῖς, ὥστε μὴ μόνον ἐν αὐτοῖς τοῖς κατὰ τὴν Ἑλλάδα τόποις ποιεῖσθαι τὰς

μεταβάσεις, ἀλλὰ καὶ τῶν ἐκτὸς περιλαμβάνειν. λέγω δ' οἷον ἐπειδὴν τὰ κατὰ τὴν Θετταλίαν ἐξηγούμενοι καὶ τὰς Ἀλεξάνδρου τοῦ Φεραίου πράξεις μεταξὺ τὰς κατὰ Πελοπόννησον Λακεδαιμονίων ἐπιβολὰς διηγῶνται, καὶ πάλιν τὰς παρὰ Θηβαίων, ἔτι δὲ τὰς κατὰ Μακεδονίαν ἢ τὴν Ἰλλυρίδα, κᾶπειτα διατρίψαντες λέγωσι τὴν Ἰφικράτους εἰς Αἴγυπτον στρατείαν καὶ τὰ Κλεάρχῳ πραχθέντα παρανομήματα κατὰ τὸν Πόντον. ἐξ ὧν κεχρημένους μὲν ἅπαντας εὖροι τις ἂν τῷ τοιούτῳ χειρισμῷ, κεχρημένους γε μὴν ἀτάκτως, ἡμᾶς δὲ τεταγμένως. ἐκεῖνοι μὲν γὰρ μνησθέντες πῶς Βάρδουλλις ὁ τῶν Ἰλλυριῶν βασιλεὺς καὶ Κερσοβλέπτης ὁ τῶν Θρακῶν κατεκτήσαντο τὰς δυναστείας, οὐκέτι προστιθέας τὸ συνεχές, οὐδ' ἀνατρέχουσιν ἐπὶ τὰκόλουθον ἐκ διαστήματος, ἀλλὰ καθάπερ ἐν ποιήματι χρησάμενοι πάλιν ἐπανάγουσιν ἐπὶ τὰς ἐξ ἀρχῆς ὑποθέσεις. ἡμεῖς δὲ πάντας διηρημένοι τοὺς ἐπιφανεστάτους τόπους τῆς οἰκουμένης καὶ τὰς ἐν τούτοις πράξεις καὶ μίαν καὶ τὴν αὐτὴν ἔφοδον ἀεὶ ποιούμενοι κατὰ τὴν τάξιν τῆς διαλήψεως, ἔτι δὲ καθ' ἕκαστον ἔτος ὠρισμένως ἐξηγούμενοι τὰς καταλλήλους πράξεις ἐνεστηκυίας, ἀπολείπομεν πρόδηλον τοῖς φιλομαθοῦσι τὴν ἐπαναγωγὴν ἐπὶ τὸν συνεχῆ λόγον καὶ τὰς μεσολαβηθείσας ἀεὶ τῶν πράξεων, ὥστε μηδὲν ἀτελὲς μηδ' ἐλλιπὲς γίνεσθαι τοῖς φιληκόοις τῶν προειρημένων. καὶ περὶ μὲν τούτων ἐπὶ τοσοῦτον.

Στο παραπάνω απόσπασμα ο Πολύβιος καταδικάζει την τακτική των προκατόχων του να διακόπτουν την βασική αφήγησή τους παρεμβάλλοντας μικρότερες αφηγήσεις μυθικών ή πραγματικών γεγονότων με τη μορφή παρεκβάσεων.⁸⁴ Παρ'όλο που ο ίδιος αναγνωρίζει τη διδακτική αξία της αφήγησης παράλληλων ιστοριών, ώστε να γίνεται ολοφάνερη στον αναγνώστη η σχέση ανάμεσα στα γεγονότα, ο Πολύβιος κατηγορεί τους προκατόχους του ότι ποτέ δεν ολοκληρώνουν τις ιστορίες αυτές και με άνεση επιστρέφουν στη βασική αφήγηση, με αποτέλεσμα το έργο τους να υστερεί σε συνοχή. Συνεπώς, ο στόχος των παρεκβάσεων αυτών είναι να εντείνουν το δραματικό στοιχείο και γι αυτό αντιμετωπίζονται από τους συγγραφείς σαν αποσπάσματα ποιητικών έργων. Ο Πολύβιος τονίζει ότι θα διαφοροποιηθεί από τους προκατόχους του ως προς τη μέθοδο παρουσίασης των παράλληλων ιστοριών. Στα πλαίσια της καθολικής ιστορίας του, παράλληλα με τη βασική του αφήγηση παρουσιάζει την ιστορία άλλων λαών και

⁸⁴ Βλ. Walbank 1957: 692-695' Sacks 1981: 11-21.

περιοχών, ακολουθώντας αυστηρά τη χρονολογική σειρά των γεγονότων και ανά έτος, ώστε να εξασφαλίζεται η συνοχή του έργου.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Προηγουμένως μελετήσαμε ορισμένα αποσπάσματα από το έργο του Πολύβιου συνολικά, μέσα από τα οποία φαίνεται καθαρά η άποψή του για το καθήκον του ιστορικού, την επιστημονική μέθοδο της ιστοριογραφίας, αλλά και η στάση του απέναντι στους προκατόχους του και το έργο τους.

Ο Πολύβιος κάνει σαφή διαχωρισμό ανάμεσα στην ιστορία και την ποίηση, επισημαίνοντας ότι σκοπός της πρώτης είναι η ανακάλυψη της αλήθειας, ενώ της δεύτερης η τέρψη του αναγνώστη. Η διαφορά τους ως προς τον σκοπό επιφέρει και τη διαφορά τους ως προς το ύφος και την ερευνητική τους μέθοδο. Ο ιστορικός, λοιπόν, κατά τον Πολύβιο, οφείλει να στρέφει το ενδιαφέρον του αποκλειστικά προς την αναζήτηση της αλήθειας. Συνεπώς, οφείλει να έχει γνώση των γεγονότων του παρελθόντος, προερχόμενη όχι από την απλή βιβλιογραφική επισκόπηση, αλλά από την προσωπική έρευνα, τη συλλογή μαρτυριών, τα ταξίδια στους τόπους των γεγονότων και φυσικά την αυτοψία. Απαραίτητα εφόδια του ιστορικού είναι η κριτική σκέψη, η πολιτική συνείδηση κι άποψη, αλλά και η αμεροληψία, η αντικειμενικότητα και η ειλικρίνεια, ώστε να μην επηρεάζεται από προσωπικές σχέσεις, πατριωτικά αισθήματα ή πολιτικές σκοπιμότητες.

Με βάση την άποψη του Πολύβιου για την ιστοριογραφία και το καθήκον του ιστορικού διαμορφώνεται η στάση του απέναντι στους προκατόχους του. Ο ίδιος είναι γνώστης του έργου τους και η κριτική που τούς ασκεί βασίζεται σε συγκεκριμένα χωρία. Ο Πολύβιος, λοιπόν, εντοπίζει τα λάθη των προκατόχων του ως προς τα γεγονότα, τα πρόσωπα, τις γεωγραφικές πληροφορίες, τη μέθοδο που ακολουθούν, αλλά και το ύφος και τον σκοπό της συγγραφής τους. Η κριτική του είναι συχνά σκληρή, όταν εντοπίζει σκόπιμη ψευδολογία ή δραματικό ύφος (όπως συμβαίνει με τον Τίμαιο και τους εκπροσώπους της τραγικής ιστοριογραφίας που δέχονται ανελέητη κριτική), καθώς θεωρεί ότι οι συγγραφείς αυτοί καταπατούν αυτές που ο ίδιος ορίζει ως προϋποθέσεις-κανόνες της ιστοριογραφικής επιστήμης. Έτσι, τηρεί αρνητική στάση απέναντι στον Φύλαρχο για το τραγικό του ύφος, τον Φιλίνο και τον Φάβιο Πίκτορα για την έλλειψη αντικειμενικότητας, τον Ποσειδώνιο και τον

Στράτωνα για το ογκώδες και δυσνόητο έργο τους, τον Χαιρέα, τον Σώσυλο και τον Σιληνό από την Καλή Ακτή για τις αντιφάσεις και τους ψευδείς ισχυρισμούς τους και, τέλος, στον Θεόπομπο κι όσους άλλους ιστορικούς στοχεύουν στην εξυπηρέτηση πολιτικών σκοπιμοτήτων. Άλλοτε, πάλι, η κριτική του γίνεται σε ήπιο τόνο, καθώς ο Πολύβιος αναγνωρίζει τις δυσκολίες που αντιμετώπισαν οι προκατόχοί του -ιδίως στην καταγραφή γεωγραφικών πληροφοριών-, χωρίς να διστάσει να αναγνωρίσει τις αρετές των ίδιων των συγγραφέων και του έργου τους. Συνεπώς, τηρεί θετική στάση απέναντι στον Ζήνωνα και τον Αντισθένη τον Ρόδιο, αλλά αναγνωρίζει και στον Έφορο την ικανότητα εξιστόρησης περίπλοκων γεγονότων.

Ο Πολύβιος συγκρίνει τον εαυτό του με τους προκατόχους του και δηλώνει ότι θα διαφοροποιηθεί από αυτούς και θα αποκαταστήσει τα λάθη τους, ακολουθώντας πάντα τους κανόνες της ιστοριογραφικής επιστήμης και με μόνο στόχο την αναζήτηση της αλήθειας. Τέλος, εξαιρώντας τη σημασία της καθολικής ιστορίας έναντι της μονογραφίας -αφού η πρώτη καταδεικνύει τη στενή σχέση ανάμεσα στα επιμέρους γεγονότα- θεωρεί τον εαυτό του δάσκαλο του είδους, αφού πρώτος θα προχωρήσει στη συγγραφή μίας καθολικής ιστορίας.

ΣΥΝΟΨΗ- ΣΥΝΟΛΙΚΑ ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Στα προηγούμενα κεφάλαια επιχειρήθηκε η μελέτη της στάσης του Θουκυδίδη και του Πολύβιου απέναντι στην ιστοριογραφική επιστήμη και τους εκπροσώπους της. Για τον σκοπό αυτό αρχικά έγινε η ένταξη των δύο ιστορικών στο ιστοριογραφικό περιβάλλον της εποχής τους και ακολούθησε η μελέτη και ο σχολιασμός συγκεκριμένων ενδεικτικών αποσπασμάτων από το έργο τους, προκειμένου να καταλήξουμε σε ασφαλή συμπεράσματα.

Ως προς τον τρόπο που οι δύο ιστορικοί αντιμετωπίζουν την ιστοριογραφία οι ομοιότητες είναι αρκετές. Και οι δύο απορρίπτουν από το έργο τους το μυθικό στοιχείο και το δραματικό ύφος, περιλαμβάνοντας μόνο όσα γεγονότα είναι αποδεδειγμένα αληθινά σύμφωνα με την έρευνά τους. Συμφωνούν ότι ο σκοπός της ιστοριογραφικής επιστήμης είναι η αναζήτηση και η καταγραφή μόνο της αλήθειας, με στόχο να αποφευχθούν στο μέλλον τα λάθη του παρελθόντος. Συμφωνία υπάρχει μεταξύ τους και ως προς την επιστημονική μέθοδο της ιστοριογραφίας, αφού και οι δύο πιστεύουν ότι ο ιστορικός πρέπει να βασίζεται στην προσωπική έρευνα, την

αυτοψία των τόπων όπου συνέβησαν τα γεγονότα, τη συλλογή μαρτυριών και στοιχείων, κι όχι την απλή πληροφόρηση των γεγονότων και την βιβλιογραφική επισκόπηση. Μία τέτοια μέθοδος βέβαια απαιτεί την επίμονη κι επίπονη προσπάθεια του ερευνητή, αλλά και την κριτική του στάση, την οξύτατη πολιτική του σκέψη, γνώσεις γεωγραφίας, αμεροληψία, αντικειμενικότητα, απαλλαγή από κάθε είδους πολιτικές σκοπιμότητες και προσωπικές σχέσεις, και τέλος, συγγραφικό ταλέντο, ώστε να καταγράψει με ακρίβεια και αντικειμενικότητα την αλήθεια. Με αυτόν τον τρόπο οι δύο μεγάλοι ιστορικοί διαμόρφωσαν την ιστοριογραφία ως επιστήμη με συγκεκριμένο αντικείμενο, σκοπό κι ερευνητική μέθοδο.

Η στάση του Θουκυδίδη και του Πολύβιου απέναντι στους προγενέστερους τους ιστορικούς είναι αρκετά αυστηρή. Ο Θουκυδίδης με σχετικά ήπιο ύφος κι αρκούμενος σε λεπτές αναφορές στο πρώτο (μεθοδολογικό) βιβλίο των Ιστοριών του, ασκεί κριτική στους προκατόχους του, άλλοτε ονομαστικά κι άλλοτε ανώνυμα και γενικά. Σκοπός της κριτικής του είναι να επισημάνει τα λάθη και τις παραλείψεις των προηγούμενων ιστορικών, να διαφοροποιηθεί από την μέχρι τότε παράδοση των λογογράφων και να θέσει τα όρια και τους σκοπούς του δικού του έργου, θέτοντας και τις βάσεις της ιστοριογραφικής επιστήμης κατά την δική του αντίληψη. Με την εισαγωγή της μεθόδου της αυτοψίας και την αναζήτηση των βαθύτερων αιτίων των γεγονότων γίνεται ο πρώτος ιστορικός επιστήμονας, ο οποίος καταγράφει την καθαρή αλήθεια στο έργο του.

Αντίθετα, η στάση του Πολύβιου απέναντι στους προγενέστερους ιστορικούς είναι πολύ πιο αυστηρή και η κριτική του οξύτατη. Αφού πρώτα ορίζει τις προϋποθέσεις που πρέπει να πληροί ένα ιστορικό έργο, αλλά και τα απαραίτητα εφόδια του ιστορικού επιστήμονα, προχωρεί στην επισήμανση των λαθών και των ελλείψεων στο έργο των προκατόχων του. Η κριτική του εκτείνεται σε όλο το έργο του και είναι συχνά σκληρή. Με ειρωνικό και δηκτικό ύφος ο Πολύβιος αναφέρεται σε όσους ιστορικούς θεωρεί ότι σκόπιμα περιέλαβαν ψευδή και μυθικά στοιχεία στο έργο τους ή απέκρυψαν μέρος της αλήθειας για να πετύχουν συγκεκριμένους σκοπούς. Από την οξύτατη κριτική του δεν ξεφεύγουν ούτε οι εκπρόσωποι της λεγόμενης «τραγικής» ιστοριογραφίας για το δραματικό τους ύφος και την επιθυμία τους να δημιουργήσουν εντυπώσεις. Ο ίδιος, ως εκπρόσωπος της αποδεικτικής ιστοριογραφίας, καταδικάζει την «τραγική» ιστοριογραφία, επισημαίνοντας με καυστικό ύφος τα λάθη και τους κινδύνους της. Ο Πολύβιος επικρίνει έντονα και

τους ιστορικούς που χρησιμοποιούν το έργο τους προκειμένου να εξυπηρετήσουν κάθε είδους πολιτικές σκοπιμότητες και προσωπικές σχέσεις. Αντίθετα, ο ιστορικός τηρεί θετική στάση απέναντι σε όσους προκατόχους τους θεωρεί ότι ειλικρινά προσπάθησαν να ερευνήσουν και να καταγράψουν την αλήθεια. Αναγνωρίζει την αξία της έρευνάς τους κι επισημαίνει τις δυσκολίες που αντιμετώπισαν, ενώ διορθώνει τα λάθη τους με λεπτό τρόπο και ήπιο ύφος, αποδίδοντάς τα σε άγνοια κι όχι σε κάποια σκοπιμότητα. Ακόμη, αναγνωρίζει το συγγραφικό τους ταλέντο και τούς αναφέρει στο έργο του ως άξιους να μνημονευτούν.

Από τη μελέτη μας προκύπτει ότι ο Πολύβιος ήταν καλός γνώστης του έργου των προκατόχων του και γι αυτό η κριτική του στοχεύει κάθε φορά σε συγκεκριμένα χαρακτηριστικά και λάθη του καθενός. Μάλιστα, συχνά στηρίζει τους ισχυρισμούς του σε συγκεκριμένα αποσπάσματα από το έργο των προκατόχων του. Όπως και στην περίπτωση του Θουκυδίδη, έτσι και ο Πολύβιος με την κριτική του αποσκοπεί στο να διαφοροποιηθεί από την παράδοση της εποχής του και να οριοθετήσει τη δική του ιστορία σύμφωνα με τις πεποιθήσεις του και τους κανόνες της ιστοριογραφικής επιστήμης. Επίσης, συχνά επιχειρεί να αποκαταστήσει την εσφαλμένη εικόνα κάποιων ιστορικών προσώπων και να φωτίσει γεγονότα που δεν έχουν μελετηθεί επαρκώς. Ο ίδιος θεωρεί τον εαυτό του ως πρωτοπόρο και δάσκαλο του είδους, καθώς είναι ο πρώτος που συνέγραψε καθολική ιστορία κι όχι μονογραφία, γεγονός που αποτελεί τη βασική διαφορά του από τον Θουκυδίδη. Ο Πολύβιος τονίζει την αξία της καθολικής ιστορίας, αφού αυτή καταδεικνύει τις βαθύτερες σχέσεις ανάμεσα στα γεγονότα δίνοντας στον αναγνώστη μία συνολική εικόνα της αλήθειας. Αντίθετα, κατά την άποψή του οι μονογραφίες καταπιάνονται συχνά με την διεξοδική διερεύνηση και καταγραφή μικρής σημασίας γεγονότων που θα είχαν δευτερεύοντα ρόλο στο πλαίσιο μίας καθολικής ιστορίας. Ο ίδιος στηρίζει την υπεροχή του απέναντι στους προγενέστερους ιστορικούς στα ταξίδια του, τη γνώση των βαθύτερων αιτίων των γεγονότων που προκύπτει από προσωπική έρευνα, την ανάμειξή του με τα πολιτικά ζητήματα της εποχής και το συγγραφικό του ταλέντο, που τον καθιστά ικανό να παρουσιάζει λεπτομερώς και με αντικειμενικότητα περίπλοκα γεγονότα.

Η σύγχρονη έρευνα σχετικά με τον Θουκυδίδη και τον Πολύβιο και το έργο τους είναι εκτενέστατη. Πολύ συχνά αποδίδει τις ομοιότητες των δύο ιστορικών στα κοινά χαρακτηριστικά της καταγωγής, της ζωής και των εμπειριών τους. Άλλοτε πάλι

καταλήγει στο συμπέρασμα ότι και οι δύο συγγραφείς, παρά τις προθέσεις, τις εξαγγελίες και τις προσπάθειές τους, παρέκκλιναν τελικά από τον στόχο τους, υποπίπτοντας σε ανακρίβειες ή μονομερείς κρίσεις. Ωστόσο, χωρίς αμφιβολία είναι εκείνοι που διαμόρφωσαν την ιστοριογραφία ως επιστήμη, διατυπώνοντας τις αρχές, τον σκοπό και τη μέθοδό της και προσπαθώντας να την υπηρετήσουν με αντικειμενικότητα, αμεροληψία και κριτική στάση. Δικαίως, λοιπόν, η συνεισφορά τους στην ιστοριογραφική επιστήμη θεωρείται κομβική και θεμελιώδης.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Adcock F.E., 1951: “Thucydides in Book I”, *The Journal of Hellenic Studies*, Vol. 71, 2-12

Αποστολίδης Ήρ.-Στ., 2015: *Οι πρώτες πηγές. Μέγας Αλέξανδρος: τα αποσπάσματα των αρχαίων ιστορικών.*, εκδ. Gutenberg, Αθήνα

Bichler R.-Rollinger R., 2006: *Ηρόδοτος: Εισαγωγή στο έργο του*, εκδ. Καρδαμίτσα, Αθήνα

Baron C., 2009: “The Use and Abuse of Historians: Polybios’ Book XII and our evidence for Timaios”, *Ancient Society*, Vol. 39, 1-34

Bonquet J., 1982/1983: “Polybios on the critical evaluation of historians”, *Ancient Society*, Vol. 13/14, 277-291

Bury J.B., 2010: *Οι Αρχαίοι Έλληνες Ιστορικοί*, εκδ. Παπαδήμα, Αθήνα

Champion C.B., 2004: *Cultural Politics in Polybios’ Histories*, εκδ. University of California Press, Berkeley

Conford F.M., 1971: *Thucydides Mythistoricus*, εκδ. University of Pennsylvania Press, Philadelphia

Connor R.W., 1984: *Thucydides*, εκδ. Princeton University Press, Princeton

Corcella A., 2011: “Το νέο λογοτεχνικό είδος και τα όριά του. Ποιητές και λογογράφοι” στο: Ρεγκάκος Α.-Τσαγγάλης Χ., 2011: 32-56

De Romilly J., 1988: *Αρχαία Ελληνική Γραμματολογία*, εκδ. Καρδαμίτσα, Αθήνα

Eckstein A.M., 2013: “Polybios, Phylarchus and Historiographical criticism”, *Classical Philology*, Vol. 108, No 4

Finley J.H., 2010: *Θουκυδίδης*, εκδ. Παπαδήμα, Αθήνα

Flory S., 1990: “The Meaning of τό μή μυθώδες (1.22.4) and the usefulness of Thucydides’ History”, *The Classical Journal*, Vol.85, No 3, 193-208

Fox R.L., 2010: “Thucydides and Documentary History”, *The Classical Quarterly*, Vol. 60, No 1, 11-29

Gomme A.W., 1945: *A Historical Commentary on Thucydides, Vol. I: Introduction and Commentary on Book I*, εκδ. Clarendon Press, Oxford

Green P., 1990: *Alexander to Actium: The Historical Evolution of the Hellenistic Age. Hellenistic culture and society.*, εκδ. University of California Press, Berkeley

Grube G.M.A., 1974: “Greek Historians and Greek Critics”, *Phoenix*, Vol. 28, No 1, 73-80

Hau L.I., 2016: *Moral history from Herodotus to Diodorus Siculus*, εκδ. Edinburgh University Press, Edinburgh

Hornblower S., 1991, *A Commentary on Thucydides, Vol. I*, εκδ. Clarendon Press, Oxford,

Hornblower S., 1996, *A Commentary on Thucydides, Vol. II*, εκδ. Clarendon Press, Oxford

Hornblower S., 1997, *A Commentary on Thucydides, Vol. III*, εκδ. Clarendon Press, Oxford

Hornblower S., 2003: *Θουκυδίδης: Ο Ιστορικός και το Έργο του*, εκδ. Τυπωθήτω, Αθήνα

Hunter V.J., 1982: *Past and Process in Herodotus and Thucydides*, εκδ. Princeton University Press, Princeton

Lesky A., 2011: *Ιστορία της αρχαίας ελληνικής λογοτεχνίας*, μτφρ. Τσοπανάκης Α., εκδ. Αφοι Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη

Lisle R., 1977: “Thucydides 1.22.4”, *The Classical Journal*, Vol. 72, No 4, 342-347

Marincola J.M., 1989: “Thucydides 1.22.2”, *Classical Philology*, Vol.84, No 3, 216-223

Marincola J.M., 2013: “Polybius, Phylarchus and Tragic History: A Reconsideration”. στο Gibson B.- Harrison Th., *Polybius and his world: Essays in Memory of F.W. Walbank.*, εκδ. Oxford University Press, Oxford

Μαρκελλίνου: *Βίος Θουκυδίδου*, 1-58

Mellor R., 1998: *The Historians of Ancient Rome*, εκδ. Routledge, New York

Miltsios N., 2013: *The Shaping of Narratine in Polybius*, εκδ. De Gruyter, Berlin

Orwin C., 1989: “Thucydides’ Contest: Thucydidean “Methodology” in Context”, *The Review of Politics*, Vol.51, No 3, 345-364

Ostwald M., 2009: *Language and History in Ancient Greek Culture*, εκδ. University of Pennsylvania Press, Philadelphia

Παπαθωμάς Α., 2016: *Βίαιος διδάσκαλος. Η παθολογία του πολέμου και της δύναμης στον Θουκυδίδη. Εκλογή αποσπασμάτων με μετάφραση και σχόλια*, Αθήνα

Plant I.M., 1999: “The Influence of Forensic Oratory on Thucydides’ Principles of Method”, *The Classical Quarterly*, Vol. 49, No 1, 62-73

Phillips D.D., 2016: *Polybius Book I: a commentary.*, εκδ. Michigan Classical Press, Michigan

Rawlings H. R., 1981: *The Structure of Thucydides’ History*, εκδ. Princeton University Press, Princeton

Πεγκάκος Α., 2009: *Επινοώντας το παρελθόν*, εκδ. Gutenberg, Αθήνα

Πεγκάκος Α.-Τσαγγάλης Χ. (επιμ.), 2011: *Τριάντα δύο Μελέτες για τον Θουκυδίδη*, εκδ. University Studio Press, Θεσσαλονίκη

Reynolds B., 1953: "Shifting currents in Historical Criticism", *Journal of the History of Ideas*, Vol. 14, No 4, 471-492

Rood T., 2011: "Αντικειμενικότητα και κύρος: Η ιστορική μέθοδος του Θουκυδίδη", στο *Τριάντα δύο μελέτες για τον Θουκυδίδη*, 229-254

Rusten J.S., 2009: *Thucydides: The Peloponnesian War, Book II*, εκδ. Cambridge University Press, Cambridge

Sacks K., 1981: *Polybius on the Writing of History*, εκδ. University of California Press, Berkeley

Schepens G., 1978: "Polybius on Timaeus' account of Phalaris' bull: A case of Δεισιδαιμονία", *Ancient Society*, Vol.9, 117-148

Shipley G., 2013: *Kinship in Thucydides: Intercommunal Ties and Historical Narrative*, εκδ. Oxford University Press, Oxford

Sibler E.G., 1927: "Polybius of Megalopolis" *The American Journal of Philology*, Vol. 48, No 1, 38-81

Smith S.B., 1949: "Polybius of Megalopolis", *The Classical Journal*, Vol. 45, No 1, 5-12

Swain S., 1993: "Thucydides 1.22.1 and 3.82.4", *Mnemosyne Fourth Series*, Vol. 46, Fasc.1, 33-45

Τσιμπουκίδης Δ., 1999: *Ο Μεγαλύτερος Ιστορικός της Ελληνιστικής Εποχής*, εκδ. ΕΝΤΟΣ, Αθήνα

Ullman B.L., 1942: "History and Tragedy", *Transactions and Proceedings of the American Philological Association*, Vol.73, 25-53

Walbank F.W., 1945 (α): "Phalaris' Bull in Timaeus (Diod.Sic. xiii.90.4-7)", *The Classical Review*, Vol.59, No 2, 39-42

Walbank F.W., 1945 (β): "Polybius, Philinus and the First Punic War", *The Classical Quarterly*, Vol.39, No 1/2, 1-18

Walbank F.W., 1957: *A Historical Commentary on Polybius*(3 τόμοι), εκδ. Clarendon Press, Oxford

Walbank F.W., 1960: "History and Tragedy", *Historia*, 216-234

Walbank F.W., 1962: "Polemic in Polybius", *The Journal of Roman Studies*, Vol. 52, Parts 1-2, 1-12

Walbank F.W. - Scott-Kilvert I., 1979: *Polybius: The Rise of the Roman Empire*, εκδ. Penguin, Harmondsworth

Walbank F.W., 1999: *Ο Ελληνιστικός Κόσμος*, εκδ. Βάνια, Θεσσαλονίκη

Wallace W.P., 1964: "Thucydides", *Phoenix*, Vol. 18, No 4, 251-261

Wick T.E., 1975: "A note on Thucydides' I, 23.6 and Η Αληθέστατη Πρόφασις", *L'Antiquité Classique*, Vol. 44, Fasc. 1, 176-183

Zagorin P., 2005: *Thucydides: An Introduction for the Common Reader*, εκδ. Princeton University Press, Princeton

ΠΑΡΑΘΕΜΑΤΑ

Στο τελευταίο αυτό παράρτημα της εργασίας περιλαμβάνονται ως παραθέματα όλα τα αποσπάσματα από το έργο του Θουκυδίδη και του Πολύβιου, τα οποία προτάθηκαν για μελέτη και σύγκριση προς τα σχολιαζόμενα αποσπάσματα στα προηγούμενα κεφάλαια. Η παράλληλη μελέτη των αποσπασμάτων που ακολουθούν

θα βοηθήσει τον αναγνώστη να συνθέσει μία πληρέστερη εικόνα για το τρόπο σκέψης και το πνεύμα των δύο ιστορικών, αλλά και να κατανοήσει βαθύτερα τη στάση τους ως προς τους προγενέστερους τους ιστορικούς.

Α) ΘΟΥΚΥΔΙΔΗΣ, ΙΣΤΟΡΙΑΙ

I. 23.1-6 τῶν δὲ πρότερον ἔργων μέγιστον ἐπράχθη τὸ Μηδικόν, καὶ τοῦτο ὁμῶς δυοῖν ναυμαχίαιν καὶ πεζομαχίαιν ταχεῖαν τὴν κρίσιν ἔσχεν. τούτου δὲ τοῦ πολέμου μῆκός τε μέγα προύβη, παθήματά τε ζυνηγέθη γενέσθαι ἐν αὐτῷ τῇ Ἑλλάδι οἷα οὐχ ἕτερα ἐν ἴσῳ χρόνῳ. οὔτε γὰρ πόλεις τοσαῖδε ληφθεῖσαι ἡρημώθησαν, αἱ μὲν ὑπὸ βαρβάρων, αἱ δ' ὑπὸ σφῶν αὐτῶν ἀντιπολεμούντων εἰσὶ δ' αἱ καὶ οἰκήτορας μετέβαλον ἀλίσκόμεναι), οὔτε φυγαὶ τοσαῖδε ἀνθρώπων καὶ φόνος, ὁ μὲν κατ' αὐτὸν τὸν πόλεμον, ὁ δὲ διὰ τὸ στασιάζειν. τά τε πρότερον ἀκοῇ μὲν λεγόμενα, ἔργῳ δὲ σπανιώτερον βεβαιούμενα οὐκ ἄπιστα κατέστη, σεισμῶν τε πέρι, οἱ ἐπὶ πλεῖστον ἅμα μέρος γῆς καὶ ἰσχυρότατοι οἱ αὐτοὶ ἐπέσχον, ἡλίου τε ἐκλείψεις, αἱ πυκνότεραι παρὰ τὰ ἐκ τοῦ πρὶν χρόνου μνημονευόμενα ζυνέβησαν, αὐχμοὶ τε ἔστι παρ' οἷς μεγάλοι καὶ ἀπ' αὐτῶν καὶ λιμοὶ καὶ ἢ οὐχ ἥκιστα βλάβασα καὶ μέρος τι φθείραςα ἢ λοιμώδης νόσος: ταῦτα γὰρ πάντα μετὰ τοῦδε τοῦ πολέμου ἅμα ζυνεπέθετο. ἤρξαντο δὲ αὐτοῦ Ἀθηναῖοι καὶ Πελοποννήσιοι λύσαντες τὰς τριακοντούεις σπονδὰς αἱ αὐτοῖς ἐγένοντο μετὰ Εὐβοίας ἄλωσιν. διότι δ' ἔλυσαν, τὰς αἰτίας προύγραψα πρῶτον καὶ τὰς διαφοράς, τοῦ μή τινα ζητῆσαι ποτε ἐξ ὅτου τοσοῦτος πόλεμος τοῖς Ἑλλήσι κατέστη. τὴν μὲν γὰρ ἀληθεστάτην πρόφασιν, ἀφανεστάτην δὲ λόγῳ, τοὺς Ἀθηναίους ἡγοῦμαι μεγάλους γιγνομένους καὶ φόβον παρέχοντας τοῖς Λακεδαιμονίοις ἀναγκάσαι ἐς τὸ πολεμεῖν: αἱ δ' ἐς τὸ φανερόν λεγόμεναι αἰτίαι αἰδ' ἦσαν ἐκατέρων, ἀφ' ὧν λύσαντες τὰς σπονδὰς ἐς τὸν πόλεμον κατέστησαν.

Z. 54-59 μετὰ δὲ τοῦτο Συρακόσιοι μὲν τῆς τε ναυμαχίας τροπαῖον ἔστησαν καὶ τῆς ἄνω τῆς πρὸς τῷ τείχει ἀπολήψεως τῶν ὀπλιτῶν, ὅθεν καὶ τοὺς ἵππους ἔλαβον, Ἀθηναῖοι δὲ ἦς τε οἱ Τυρσηνοὶ τροπῆς ἐποιήσαντο τῶν πεζῶν ἐς τὴν λίμνην καὶ ἦς αὐτοῖ τῷ ἄλλῳ στρατοπέδῳ. Γεγενημένης δὲ τῆς νίκης τοῖς Συρακοσίοις λαμπρᾶς ἤδη καὶ τοῦ ναυτικοῦ (πρότερον μὲν γὰρ ἐφοβοῦντο τὰς μετὰ τοῦ Δημοσθένους ναῦς ἐπελθούσας) οἱ μὲν Ἀθηναῖοι ἐν παντὶ δὴ ἀθυμίας ἦσαν καὶ ὁ παράλογος αὐτοῖς μέγας ἦν, πολὺ δὲ μείζων ἔτι τῆς στρατείας ὁ μετὰμελος. πόλεσι γὰρ ταύταις μόναις ἤδη ὁμοιοτρόποις ἐπελθόντες, δημοκρατουμέναις τε, ὥσπερ καὶ αὐτοί, καὶ ναῦς καὶ ἵππους καὶ μεγέθη ἐχούσαις, οὐ δυνάμενοι ἐπενεγκεῖν οὔτ' ἐκ πολιτείας τι μεταβολῆς τὸ διάφορον αὐτοῖς, ᾧ προσήγοντο ἄν, οὔτ' ἐκ παρασκευῆς πολλῶ κρείσσονος, σφαλλόμενοι δὲ τὰ πλείω, τά τε πρὸ αὐτῶν ἠπόρουν, καὶ ἐπειδὴ γε καὶ ταῖς ναυσὶν ἐκρατήθησαν, ὁ οὐκ ἂν ᾤοντο, πολλῶ δὴ μᾶλλον ἔτι. Οἱ δὲ Συρακόσιοι τὸν τε λιμένα εὐθὺς παρέπλεον ἀδεῶς καὶ τὸ στόμα αὐτοῦ διεννοοῦντο κλήσειν, ὅπως μηκέτι, μηδ' εἰ βούλοιντο, λάθοιεν αὐτοὺς οἱ Ἀθηναῖοι ἐκπλεύσαντες. οὐ γὰρ περὶ τοῦ αὐτοῖ σωθῆναι μόνον ἔτι τὴν ἐπιμέλειαν ἐποιοῦντο, ἀλλὰ καὶ ὅπως ἐκείνους κωλύσουσι, νομίζοντες ὅπερ ἦν, ἀπὸ τε τῶν παρόντων πολὺ σφῶν καθυπέρτερα τὰ πράγματα εἶναι καί, εἰ δύναιτο κρατῆσαι Ἀθηναίων τε καὶ τῶν ζυμμάχων καὶ κατὰ γῆν καὶ κατὰ θάλασσαν, καλὸν σφίσιν ἐς τοὺς Ἑλλήνας τὸ ἀγώνισμα φανεῖσθαι: τοὺς τε γὰρ ἄλλους Ἑλλήνας εὐθὺς τοὺς μὲν

ἐλευθεροῦσθαι, τοὺς δὲ φόβου ἀπολύεσθαι (οὐ γὰρ ἔτι δυνατὴν ἔσεσθαι τὴν ὑπόλοιπον Ἀθηναίων δύναμιν τὸν ὕστερον ἐπενεχθησόμενον πόλεμον ἐνεγκεῖν) , καὶ αὐτοὶ δόξαντες αὐτῶν αἴτιοι εἶναι ὑπὸ τε τῶν ἄλλων ἀνθρώπων καὶ ὑπὸ τῶν ἔπειτα πολὺ θαυμασθήσεσθαι. καὶ ἦν δὲ ἄξιος ὁ ἀγὼν κατὰ τε ταῦτα καὶ ὅτι οὐχὶ Ἀθηναίων μόνον περιεγίνοντο, ἀλλὰ καὶ τῶν ἄλλων πολλῶν ζυμμάχων, καὶ οὐδ' αὐτοὶ αὖ μόνον, ἀλλὰ καὶ μετὰ τῶν ζυμβοηθησάντων σφίσιν, ἡγεμόνες τε γενόμενοι μετὰ Κορινθίων καὶ Λακεδαιμονίων καὶ τὴν σφετέραν πόλιν ἐμπαρασχόντες προκινδυνεῦσαι τε καὶ τοῦ ναυτικοῦ μέγα μέρος προκόψαντες. ἔθνη γὰρ πλεῖστα δὴ ἐπὶ μίαν πόλιν ταύτην ζυνήλθε, πλὴν γε δὴ τοῦ ζύμπαντος λόγου τοῦ ἐν τῷδε τῷ πολέμῳ πρὸς τὴν Ἀθηναίων τε πόλιν καὶ Λακεδαιμονίων. Τοσοῖδε γὰρ ἑκάτεροι ἐπὶ Σικελίαν τε καὶ περὶ Σικελίας, τοῖς μὲν ζυγκησόμενοι τὴν χώραν ἐλθόντες, τοῖς δὲ ζυνδιασώσοντες, ἐπὶ Συρακούσας ἐπολέμησαν, οὐ κατὰ δίκην τι μᾶλλον οὐδὲ κατὰ ζυγγένειαν μετ' ἀλλήλων στάντες, ἀλλ' ὥς ἑκάστοις τῆς ζυντυχίας ἢ κατὰ τὸ ζυμφέρον ἢ ἀνάγκη ἔσχεν. Ἀθηναῖοι μὲν αὐτοὶ Ἴωνες ἐπὶ Δωριᾶς Συρακοσίους ἐκόντες ἦλθον, καὶ αὐτοῖς τῇ αὐτῇ φωνῇ καὶ νομίμοις ἔτι χρώμενοι Λήμνιοι καὶ Ἰμβριοι καὶ Αἰγινῆται, οἳ τότε Αἰγίναν εἶχον, καὶ ἔτι Ἑστιαῖς οἳ ἐν Εὐβοίᾳ Ἑστίασαν οἰκοῦντες ἄποικοι ὄντες ζυνεστράτευσαν. τῶν δ' ἄλλων οἳ μὲν ὑπήκοοι, οἳ δ' ἀπὸ ζυμμαχίας αὐτόνομοι, εἰσὶ δὲ καὶ οἱ μισθοφόροι ζυνεστράτευσαν. καὶ τῶν μὲν ὑπηκόων καὶ φόρου ὑποτελῶν Ἑρετριῆς καὶ Χαλκιδῆς καὶ Στυρῆς καὶ Καρύστιοι ἀπ' Εὐβοίας ἦσαν, ἀπὸ δὲ νήσων Κεῖοι καὶ Ἄνδριοι καὶ Τήνιοι, ἐκ δ' Ἰωνίας Μιλήσιοι καὶ Σάμιοι καὶ Χῖοι. τούτων Χῖοι οὐχ ὑποτελεῖς ὄντες φόρου, ναῦς δὲ παρέχοντες αὐτόνομοι ζυνέσποντο. καὶ τὸ πλεῖστον Ἴωνες ὄντες οὗτοι πάντες καὶ ἀπ' Ἀθηναίων πλὴν Καρυστίων (οὗτοι δ' εἰσὶ Δρύοπες), ὑπήκοοι δ' ὄντες καὶ ἀνάγκη ὁμῶς Ἴωνές γε ἐπὶ Δωριᾶς ἠκολούθουν. πρὸς δ' αὐτοῖς Αἰολῆς, Μηθυμναῖοι μὲν ναυσὶ καὶ οὐ φόρῳ ὑπήκοοι, Τενέδιοι δὲ καὶ Αἴνιοι ὑποτελεῖς. οὗτοι δὲ Αἰολῆς Αἰολεῦσι τοῖς κτίσασι Βοιωτοῖς <τοῖς> μετὰ Συρακοσίων κατ' ἀνάγκην ἐμάχοντο, Πλαταιῆς δὲ καταντικρὺ Βοιωτοὶ Βοιωτοῖς μόνον εἰκότως κατὰ τὸ ἔχθος. Ρόδιοι δὲ καὶ Κυθήριοι Δωριῆς ἀμφοτέρω, οἳ μὲν Λακεδαιμονίων ἄποικοι Κυθήριοι ἐπὶ Λακεδαιμονίους τοὺς ἅμα Γυλίππῳ μετ' Ἀθηναίων ὅπλα ἔφερον, Ρόδιοι δὲ Ἀργεῖοι γένος Συρακοσίοις μὲν Δωριεῦσι, Γελώοις δὲ καὶ ἀποίκους ἑαυτῶν οὔσι μετὰ Συρακοσίων στρατευομένοις ἠναγκάζοντο πολεμεῖν. τῶν τε περὶ Πελοπόννησον νησιωτῶν Κεφαλλῆνες μὲν καὶ Ζακύνθιοι αὐτόνομοι μὲν, κατὰ δὲ τὸ νησιωτικὸν μᾶλλον κατειργόμενοι, ὅτι θαλάσσης ἐκράτουν οἳ Ἀθηναῖοι, ζυνείποντο. Κερκυραῖοι δὲ οὐ μόνον Δωριῆς, ἀλλὰ καὶ Κορίνθιοι σαφῶς ἐπὶ Κορινθίους τε καὶ Συρακοσίους, τῶν μὲν ἄποικοι ὄντες, τῶν δὲ ζυγγενεῖς, ἀνάγκη μὲν ἐκ τοῦ εὐπρεποῦς, βουλήσει δὲ κατὰ ἔχθος τὸ Κορινθίων οὐχ ἦσσαν εἶποντο. καὶ οἱ Μεσσήνιοι νῦν καλούμενοι ἐκ Ναυπάκτου καὶ ἐκ Πύλου τότε ὑπ' Ἀθηναίων ἐχομένης ἐς τὸν πόλεμον παρελήφθησαν. καὶ ἔτι Μεγαρέων φυγάδες οὐ πολλοὶ Μεγαρεῦσι Σελινουντίοις οὔσι κατὰ ζυμφορὰν ἐμάχοντο. τῶν δὲ ἄλλων ἐκούσιος μᾶλλον ἢ στρατεία ἐγίνετο ἤδη. Ἀργεῖοι μὲν γὰρ οὐ τῆς ζυμμαχίας ἔνεκα μᾶλλον ἢ τῆς Λακεδαιμονίων τε ἔχθρας καὶ τῆς παρατυκίας ἕκαστοι ἰδίας ὠφελίας Δωριῆς ἐπὶ Δωριᾶς μετὰ Ἀθηναίων Ἰώνων ἠκολούθουν, Μαντινῆς δὲ καὶ ἄλλοι Ἀρκάδων μισθοφόροι ἐπὶ τοὺς αἰετοπολεμίους σφίσιν ἀποδεικνυμένους ἰέναι εἰώθοντες καὶ τότε τοὺς μετὰ Κορινθίων ἐλθόντας Ἀρκάδας οὐδὲν ἦσσαν διὰ κέρδος ἠγούμενοι πολεμίους, Κρήτες δὲ καὶ Αἰτωλοὶ μισθῷ καὶ οὗτοι πεισθέντες. ζυνέβη δὲ τοῖς Κρησὶ τὴν Γέλαν Ροδίοις ζυγκτίσαντας μὴ ζῆν τοῖς ἀποίκους, ἀλλ' ἐπὶ τοὺς ἀποίκους ἐκόντας μετὰ μισθοῦ ἐλθεῖν. καὶ Ἀκαρνάνων τινὲς ἅμα μὲν κέρδει, τὸ δὲ πλεον Δημοσθένους φιλία καὶ Ἀθηναίων εὐνοία ζύμμαχοι ὄντες ἐπεκούρησαν. καὶ οἷδε μὲν τῷ Ἰονίῳ κόλπῳ

ὀριζόμενοι: Ἰταλιωτῶν δὲ Θούριοι καὶ Μεταπόντιοι ἐν τοιαύταις ἀνάγκαις τότε στασιωτικῶν καιρῶν κατειλημμένοι ζυνεστράτευον, καὶ Σικελιωτῶν Νάξιοι καὶ Καταναῖοι, βαρβάρων δὲ Ἑγεσταῖοι τε, οἵπερ ἐπηγάγοντο, καὶ Σικελῶν τὸ πλεόν, καὶ τῶν ἔξω Σικελίας Τυρσηνῶν τέ τινες κατὰ διαφορὰν Συρακοσίων καὶ Ἰάπυγες μισθοφόροι. τοσάδε μὲν μετὰ Ἀθηναίων ἔθνη ἐστράτευον. Συρακοσίοις δὲ ἀντεβοήθησαν Καμαριναῖοι μὲν ὄμοροι ὄντες καὶ Γελῶοι οἰκοῦντες μετ' αὐτούς, ἔπειτα Ἀκραγαντίνων ἡσυχάζοντων ἐν τῷ ἐπ' ἐκεῖνα ἰδρυμένοι Σελινούντιοι. καὶ οἷδε μὲν τῆς Σικελίας τὸ πρὸς Λιβύην μέρος τετραμμένον νεμόμενοι, Ἱμεραῖοι δὲ ἀπὸ τοῦ πρὸς τὸν Τυρσηνικὸν πόντον μορίου, ἐν ᾧ καὶ μόνοι Ἑλλήνες οἰκοῦσιν: οὗτοι δὲ καὶ ἐξ αὐτοῦ μόνοι ἐβοήθησαν. καὶ Ἑλληνικὰ μὲν ἔθνη τῶν ἐν Σικελίᾳ τοσάδε, Δωριῆς τε καὶ [οἱ] αὐτόνομοι πάντες, ζυνεμάχουν, βαρβάρων δὲ Σικελῶν μόνοι ὅσοι μὴ ἀφέστασαν πρὸς τοὺς Ἀθηναίους: τῶν δ' ἔξω Σικελίας Ἑλλήνων Λακεδαιμόνιοι μὲν ἡγεμόνα Σπαρτιάτην παρεχόμενοι, νεοδαμῶδεις δὲ τοὺς ἄλλους καὶ Εἰλωτας [δύναται δὲ τὸ νεοδαμῶδες ἐλεύθερον ἤδη εἶναι], Κορίνθιοι δὲ καὶ ναυσὶ καὶ πεζῷ μόνοι παραγενόμενοι καὶ Λευκάδιοι καὶ Ἀμπρακιῶται κατὰ τὸ ζυγγενές, ἐκ δὲ Ἀρκαδίας μισθοφόροι ὑπὸ Κορινθίων ἀποσταλέντες καὶ Σικυῶνιοι ἀναγκαστοὶ στρατεύοντες, καὶ τῶν ἔξω Πελοποννήσου Βοιωτοί. πρὸς δὲ τοὺς ἐπελθόντας τούτους οἱ Σικελιῶται αὐτοὶ πλῆθος πλεόν κατὰ πάντα παρέσχοντο ἅτε μεγάλας πόλεις οἰκοῦντες: καὶ γὰρ ὀπλῖται πολλοὶ καὶ νῆες καὶ ἵπποι καὶ ὁ ἄλλος ὄμιλος ἄφθονος ζυνελέγη. καὶ πρὸς ἅπαντας αὐτῆς ὡς εἶπεῖν τοὺς ἄλλους Συρακόσιοι αὐτοὶ πλείω ἐπορίσαντο διὰ μέγεθός τε πόλεως καὶ ὅτι ἐν μεγίστῳ κινδύνῳ ἦσαν. Καὶ αἱ μὲν ἐκατέρων ἐπικουρίαι τοσαῖδε ζυνελέγησαν, καὶ τότε ἤδη πᾶσαι ἀμφοτέροις παρήσαν καὶ οὐκέτι οὐδὲν οὐδετέροις ἐπῆλθεν. Οἱ δ' οὖν Συρακόσιοι καὶ οἱ ζῦμμαχοι εἰκότως ἐνόμισαν καλὸν ἀγώνισμα σφίσιν εἶναι ἐπὶ τῇ γεγενημένῃ νίκῃ τῆς ναυμαχίας ἐλεῖν τε τὸ στρατόπεδον ἅπαν τῶν Ἀθηναίων τοσοῦτον ὄν, καὶ μηδὲ καθ' ἕτερα αὐτούς, μήτε διὰ θαλάσσης μήτε τῷ πεζῷ, διαφυγεῖν. ἔκληρον οὖν τὸν τε λιμένα εὐθύς τὸν μέγαν, ἔχοντα τὸ στόμα ὀκτὼ σταδίων μάλιστα, τριήρεσι πλαγίαις καὶ πλοίοις καὶ ἀκάτοις ἐπ' ἀγκυρῶν ὀρμίζοντες, καὶ τᾶλλα, ἣν ἔτι ναυμαχεῖν οἱ Ἀθηναῖοι τολμήσωσι, παρεσκευάζοντο, καὶ ὀλίγον οὐδὲν ἐς οὐδὲν ἐπενόουν.

Β) ΠΟΛΥΒΙΟΣ, ἹΣΤΟΡΙΑΙ

8.9 μάλιστα δ' ἂν τις ἐπιτιμήσειε περὶ τοῦτο τὸ μέρος Θεοπόμπῳ, ὅς γ' ἐν ἀρχῇ τῆς Φιλίππου συντάξεως δι' αὐτὸ μάλιστα παρορμηθῆναι φήσας πρὸς τὴν ἐπιβολὴν τῆς πραγματείας διὰ τὸ μηδέποτε τὴν Εὐρώπην ἐνηνοχέειν τοιοῦτον ἄνδρα παράπαν οἶον τὸν Ἀμύντου Φίλιππον, μετὰ ταῦτα παρὰ πόδας, ἐν τε τῷ προσιμίῳ καὶ παρ' ὅλην δὲ τὴν ἱστορίαν, ἀκρατέστατον μὲν αὐτὸν ἀποδείκνυσι πρὸς γυναῖκας, ὥστε καὶ τὸν ἴδιον οἶκον ἐσφαλκέναι τὸ καθ' αὐτὸν διὰ τὴν πρὸς τοῦτο τὸ μέρος ὀρμὴν καὶ προστασίαν, ἀδικώτατον δὲ καὶ κακοπραγμονέστατον περὶ τὰς τῶν φίλων καὶ συμμάχων κατασκευάς, πλείστας δὲ πόλεις ἐξηνδραποδισμένον καὶ πεπραξικοπηκότα μετὰ δόλου καὶ βίας, ἐκπαθῇ δὲ γεγονότα καὶ πρὸς τὰς ἀκρατοποσίας, ὥστε καὶ μεθ' ἡμέραν πλεονάκις μεθύοντα καταφανῇ γενέσθαι τοῖς φίλοις. εἰ δὲ τις ἀναγνῶναι βουλευθεῖ τὴν ἀρχὴν τῆς

ἐνάτης καὶ τετταρακοστῆς αὐτῷ βύβλου, παντάπασιν ἂν θαυμάσαι τὴν ἀτοπίαν τοῦ συγγραφέως, ὅς γε χωρὶς τῶν ἄλλων τετόλμηκε καὶ ταῦτα λέγειν: αὐταῖς γὰρ λέξεσιν, αἷς ἐκεῖνος κέχρηται, κατατετάχαμεν: "εἰ γάρ τις ἦν ἐν τοῖς Ἑλλησιν ἢ τοῖς βαρβάροις" φησί "λάσταυρος ἢ θρασὺς τὸν τρόπον, οὗτοι πάντες εἰς Μακεδονίαν ἀθροιζόμενοι πρὸς Φίλιππον ἐταῖροι τοῦ βασιλέως προσηγορεύοντο. καθόλου γὰρ ὁ Φίλιππος τοὺς μὲν κοσμίους τοῖς ἡθεσι καὶ τῶν ἰδίων βίων ἐπιμελουμένους ἀπεδοκίμαζε, τοὺς δὲ πολυτελεῖς καὶ ζῶντας ἐν μέθαις καὶ κύβοις ἐτίμα καὶ προῆγε. τοιγαροῦν οὐ μόνον ταῦτ' ἔχειν αὐτοὺς παρεσκεύαζεν, ἀλλὰ καὶ τῆς ἄλλης ἀδικίας καὶ βδελυρίας ἀθλητὰς ἐποίησε. τί γὰρ τῶν αἰσchrῶν ἢ δεινῶν αὐτοῖς οὐ προσῆν; ἢ τί τῶν καλῶν καὶ σπουδαίων οὐκ ἀπῆν; ὧν οἱ μὲν ζυρόμενοι καὶ λεινόμενοι διετέλουν ἄνδρες ὄντες, οἱ δ' ἀλλήλοις ἐτόλμων ἐπανίστασθαι πώγωνας ἔχουσι. καὶ περιήγοντο μὲν δύο καὶ τρεῖς τοὺς ἐταιρευομένους, αὐτοὶ δὲ τὰς αὐτὰς ἐκείνοις χρήσεις ἐτέροις παρείχοντο. ὅθεν καὶ δικαίως ἂν τις αὐτοὺς οὐχ ἐταίρους, ἀλλ' ἐταίρας ὑπελάμβανεν [εἶναι] οὐδὲ στρατιώτας, ἀλλὰ χαμαιτύπους προσηγόρευσεν: ἀνδροφόνοι γὰρ τὴν φύσιν ὄντες ἀνδρόπορνοι τὸν τρόπον ἦσαν. ἀπλῶς δ' εἰπεῖν, ἵνα παύσωμαι" φησί "μακρολογῶν, ἄλλως τε καὶ τοσοῦτων μοι πραγμάτων ἐπικεχυμένων, ἡγοῦμαι τοιαῦτα θηρία γεγονέναι καὶ τοιούτους τὸν τρόπον τοὺς φίλους καὶ τοὺς ἐταίρους Φιλίππου προσαγορευθέντας οἷους οὔτε τοὺς Κενταύρους τοὺς τὸ Πήλιον κατασχόντας οὔτε τοὺς Λαιστρυγόνας τοὺς τὸ Λεοντίνων πεδίον οἰκήσαντας οὔτ' ἄλλους οὐδ' ὁποίους."

8.11.3-8 καὶ μὴν οὐδὲ περὶ τὰς ὁλοσχερεῖς διαλήψεις οὐδεὶς ἂν εὐδοκήσειε τῷ προειρημένῳ συγγραφεῖ: ὅς γ' ἐπιβαλόμενος γράφειν τὰς Ἑλληνικὰς πράξεις ἀφ' ὧν Θουκυδίδης ἀπέλιπε, καὶ συνεγγίσας τοῖς Λευκτρικοῖς καιροῖς καὶ τοῖς ἐπιφανεστάτοις τῶν Ἑλληνικῶν ἔργων, τὴν μὲν Ἑλλάδα μεταξὺ καὶ τὰς ταύτης ἐπιβολὰς ἀπέρριψε, μεταλαβὼν δὲ τὴν ὑπόθεσιν τὰς Φιλίππου πράξεις προῦθετο γράφειν. καίτοι γε πολλῷ σεμνότερον ἦν καὶ δικαιότερον ἐν τῇ περὶ τῆς Ἑλλάδος ὑποθέσει τὰ πεπραγμένα Φιλίππῳ συμπεριλαβεῖν ἥπερ ἐν τῇ Φιλίππου τὰ τῆς Ἑλλάδος. οὐδὲ γὰρ προκαταληφθεὶς ὑπὸ βασιλικῆς δυναστείας, καὶ τυχὼν ἐξουσίας, οὐδεὶς ἂν ἐπέσχε σὺν καιρῷ ποιήσασθαι μετάβασιν ἐπὶ τὸ τῆς Ἑλλάδος ὄνομα καὶ πρόσωπον: ἀπὸ δὲ ταύτης ἀρζάμενος καὶ προβὰς ἐπὶ ποσὸν οὐδ' ὅλως οὐδεὶς ἂν ἡλλάξατο μονάρχου πρόσχημα καὶ βίον, ἀκεραῖῳ χρώμενος γνώμῃ. καὶ τί δήποτ' ἦν τὸ τὰς τηλικαύτας ἐναντιώσεις βιασάμενον παριδεῖν Θεόπομπον; εἰ μὴ νῆ Δί' ὅτι ἐκείνης μὲν τῆς ὑποθέσεως τέλος ἦν τὸ καλόν, τῆς δὲ κατὰ Φίλιππον τὸ συμφέρον. οὐ μὴν ἀλλὰ πρὸς μὲν ταύτην τὴν

ἀμαρτίαν, καθὼ μετέβαλε τὴν ὑπόθεσιν, ἴσως ἂν εἶχέ τι λέγειν, εἴ τις αὐτὸν ἤρετο περὶ τούτων: πρὸς δὲ τὴν κατὰ τῶν φίλων αἰσχρολογίαὶν οὐκ ἂν οἶμαι δυνηθῆναι λόγον αὐτὸν ἀποδοῦναι, συγχωρῆσαι δὲ διότι πολὺ τι παρέπεσε τοῦ καθήκοντος.

12.25 ὅτι περὶ τοῦ ταύρου τοῦ χαλκοῦ τοῦ παρὰ Φαλάριδος κατασκευασθέντος ἐν Ἀκράγαντι, εἰς ὃν ἐνεβίβαζεν ἀνθρώπους, κᾶπειτα πῦρ ὑποκαίων ἐλάμβανε τιμωρίαν παρὰ τῶν ὑποταττομένων τοιαύτην ὥστ' ἐκπυρρυνόμενου τοῦ

χαλκοῦ τὸν μὲν ἄνθρωπον πανταχόθεν παροπτώμενον καὶ περιφλεγόμενον διαφθείρεσθαι, κατὰ δὲ τὴν ὑπερβολὴν τῆς ἀλγηδόνης, ὁπότε ἀναβοήσῃ, μυκηθμῷ παραπλήσιον τὸ ν ἦχον ἐκ τοῦ κατασκευάσματος προσπίπτειν τοῖς ἀκούουσι. τούτου δὲ τοῦ ταύρου κατὰ τὴν ἐπικράτειαν Καρχηδονίων μετενεχθέντος ἐξ Ἀκράγαντος εἰς Καρχηδόνα, καὶ τῆς θυρίδος διαμενούσης περὶ τὰς συνωμίας, δι' ἧς συνέβαινε καθίεσθαι τοὺς ἐπὶ τὴν τιμωρίαν, καὶ ἐτέρας αἰτίας, δι' ἣν ἐν Καρχηδόνι κατασκευάσθη τοιοῦτος ταῦρος, οὐδαμῶς δυναμένης εὑρεθῆναι τὸ παράπαν, ὅμως Τίμαιος ἐπεβάλετο καὶ τὴν κοινὴν φήμην ἀνασκευάζειν καὶ τὰς ἀποφάσεις τῶν ποιητῶν καὶ συγγραφέων ψευδοποιεῖν, φάσκων μὴτ' εἶναι τὸν ἐν Καρχηδόνι ταῦρον ἐξ Ἀκράγαντος μῆτε γεγονέναι τοιοῦτον ἐν τῇ προειρημένῃ πόλει: καὶ πολλοὺς δὴ τινὰς εἰς τοῦτο τὸ μέρος διατέθεται λόγους. — κατὰ τῆς Τιμαίου τί ποτε δεῖ λέγειν ὄνομα καὶ ῥῆμα; πάντα γὰρ ἐπιδέχεσθαι μοι δοκεῖ τὰ πικρότατα τὸ γένος, οἷς ἐκεῖνος κέχρηται κατὰ τῶν πλησίων. ὅτι μὲν οὖν ἐστὶ φιλαπεχθὴς καὶ ψεύστης καὶ τολμηρός, σχεδὸν ἱκανῶς ἐκ τῶν προειρημένων ὑπεδείχθη: διότι δ' ἀφιλόσοφός ἐστι καὶ συλλήβδην ἀνάγωγος συγγραφεύς, ἐκ τῶν λέγεσθαι μελλόντων ἔσται συμφανές. ἐν γὰρ τῇ μιᾷ καὶ εἰκοστῇ βύβλῳ, καὶ ταύτης ἐπὶ τελευτῇ, λέγει κατὰ τὴν τοῦ Τιμολέοντος παράκλησιν ταῦτα, διότι τῆς γῆς τῆς ὑπὸ τῷ κόσμῳ κειμένης εἰς τρία μέρη διηρημένης, καὶ τῆς μὲν Ἀσίας, τῆς δὲ Λιβύης, τῆς δ' Εὐρώπης προσαγορευομένης. ταῦτα γὰρ οὐχ οἷον Τίμαιον εἰρηκέναι τίς ἂν πιστεύσειεν, ἀλλ' οὐδὲ τὸν λεγόμενον Μαργίτην ἐκεῖνον. τίς γὰρ οὕτως ἐστὶν ἀδαής, οὐ λέγω τῶν πρὸς ὑπομνήμασι γεγονότων.

38.4 ὑπὲρ ὧν οὐ δεήσει θαυμάζειν ἐὰν παρεκβαίνοντες τὸ τῆς ἱστορικῆς διηγήσεως ἥθος ἐπιδεικτικωτέραν καὶ φιλοτιμοτέραν φαινόμεθα ποιούμενοι περὶ αὐτῶν τὴν ἀπαγγελίαν. καίτοι τινὲς ἴσως ἐπιτιμήσουσιν ἡμῖν ὥς φιλαπεχθῶς ποιούμενοις τὴν γραφὴν, οἷς καθήκον ἦν μάλιστα πάντων περιστέλλειν τὰς τῶν Ἑλλήνων ἀμαρτίας. ἐγὼ δ'

οὔτε φίλον οὐδέποτ' ἂν ὑπολαμβάνω γνήσιον νομισθῆναι παρὰ τοῖς ὀρθῶς φρονοῦσι τὸν δεδιότα καὶ φοβούμενον τοὺς μετὰ παρρησίας λόγους, καὶ μὴν οὐδὲ πολίτην ἀγαθὸν τὸν ἐγκαταλείποντα τὴν ἀλήθειαν διὰ τὴν ἐσομένην ὑπ' ἐνίων προσκοπὴν παρ' αὐτὸν τὸν καιρόν· συγγραφέα δὲ κοινῶν πράξεων οὐδ' ὅλως ἀποδεκτέον τὸν ἄλλο τι περὶ πλείονος ποιούμενον τῆς ἀληθείας. ὅσῳ γὰρ εἰς πλείους διατείνει καὶ ἐπὶ πλείῳ χρόνον ἢ διὰ τῶν ὑπομνημάτων παράδοσις τῶν πρὸς καιρὸν λεγομένων, τοσούτῳ χρηὶ μάλλον καὶ τὸν γράφοντα περὶ πλείστου ποιῆσθαι τὴν ἀλήθειαν καὶ τοὺς ἀκούοντας ἀποδέχεσθαι τὴν τοιαύτην αἵρεσιν. κατὰ μὲν γὰρ τοὺς τῶν περιστάσεων καιροὺς καθήκει βοηθεῖν τοὺς Ἕλληνας ὄντας τοῖς Ἕλλησι κατὰ πάντα τρόπον, τὰ μὲν ἀμύνοντας, τὰ δὲ περιστέλλοντας, τὰ δὲ παραιτουμένους τὴν τῶν κρατούντων ὀργήν· ὅπερ ἡμεῖς ἐπ' αὐτῶν τῶν πραγμάτων ἐποιήσαμεν ἀληθινῶς· τὴν δ' ὑπὲρ τῶν γεγονότων τοῖς ἐπιγινόμενοις διὰ τῶν ὑπομνημάτων παράδοσιν ἀμιγῆ παντὸς ψεύδους ἀπολείπεσθαι χάριν τοῦ μὴ ταῖς ἀκοαῖς τέρπεσθαι κατὰ τὸ παρὸν τοὺς ἀναγινώσκοντας, ἀλλὰ ταῖς ψυχαῖς διορθοῦσθαι πρὸς τὸ μὴ πλεονάκις ἐν τοῖς αὐτοῖς διασφάλλεσθαι. καὶ περὶ μὲν τούτων ἐπὶ τοσοῦτον ἡμῖν εἰρήσθω.